UDK 811.16+821.16.09(05)

ISSN 0350-6894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

SRL 1998 3

IZDAJA – ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 46	ŠT. 3	STR. 153–292	LJUBLJANA	JUL.–SEP. 1998

VSEBINA

RAZPRAVE
Tone SMOLEJ, Zolajevi zgledi v *Hiši Marije Pomočnice* 153
Stanislav HAFNER, Jernej Kopitar – novi pogledi na njegovo osebnost in delovanje 171
Miran ŠTUHEC, Kersnikova Elza na poti od guvernante do poslančeve žene 183
Eva PALLASOVÁ, Prihodnjik – čas ali naklon? 195
Marko STABEJ, Slovenski pesniški jezik z vidika jezikovnega načrtovanja do l. 1848 207
Vanda BABIČ, Temeljni razlikovalni elementi grafičnih sestavov in njihov delež pri oblikovanju različnih fonetično-morfoloških sistemov v Levakovićevih in Peštrićevih glagolskih izdajah 235
Rosanna BENACCHIO, Oblikoslovno-skladenjske posebnosti rezijanščine 249

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO
Jelka KERNEV ŠTRAJN, Zidarjevi romani kot preskusni kamen naratologije 261
Janez GRADIŠNIK, Tri pisma Antona Bajca 268
Vilko NOVAK, Delo in pomen Lászla Hadrovicsa 273
Bibliografija Toma Korošca (Ob šestdesetletnici) 275

CONTENTS

ARTICLES
Tone SMOLEJ, Zola's Examples in the Novel *Hiša Marije Pomočnice* 153
Stanislav HAFNER, Jernej Kopitar – New Views of His Personality and Work 171
Miran ŠTUHEC, Janko Kersnik's Elza on Her Way from a Governess to a Representative's Wife 183
Eva PALLASOV, Future Tense – Tense or Mood? 195
Marko STABEJ, Slovene Poetic Language from the Standpoint of Language Planning until 1948 207
Vanda BABIČ, Basic Differentiating Elements of Graphic Systems and Their Share in Formation of Different Phonetic-Morphological Systems in Levaković's and Paštrić's Glagolitic Publications 235
Rosanna BENACCHIO, Morphological-Syntactic Peculiarities of Resian Dialect 249

REVIEWS – NOTES – REPORTS – MATERIALS
Jelka KERNEV ŠTRAJN, Zidar's Novel as a Litmus Test of Naratology 261
Janez GRADIŠNIK, Three Letters of Anton Bajec 268
Vilko NOVAK, The Work and Importance of László Hadrovics 273
Bibliography of Tomo Korošec (On the Occasion of His Sixtieth Birthday) 275

Uredniški odbor–Editorial Board: Varja Cvetko Orešnik, Aleksandra Derganc, Miran Hladnik, Marko Juvan, Tomo Korošec (**odgovorni urednik–Executive Editor**), Irena Orel, Vladimir Osolnik, Aleksander Skaza (**glavni urednik za literarne vede–Editor in Chief for Literary Sciences**), Ada Vidovič Muha (**glavna urednica za jezikoslovje–Editor in Chief for Linguistics**).
Tehnični urednik–Tehnical Editor: Vojko Gorjanc.
Časopisni svet–Advisory Council: France Bernik, Zoltan Jan, Janko Kos, Jože Pogačnik, Jože Toporišič, Franc Zadravec.
Naslov uredništva–Address: Slavistična revija, Aškerčeva 2/II, 1000 Ljubljana, Slovenija.
Žiroračun pri Slavističnem društvu Slovenije: 50100-678-45265 (za SR). Naročnina velja do odpovedi. Odpovedi le ob koncu leta. Cena letnika za posameznike 4.000 SIT, za člane Slavitičnega društva Slovenije 3.000 SIT, za študente 2.000 SIT, za inštitucije in knjigarne 6.000 SIT. – Price of yearly subscription for foreign countries 38 USA $.
Natisnil–Printed by: PLANPRINT, d. o. o., Ljubljana. **Naklada–Circulation:** 1200 izvodov – 1200 copies.
ISSN 0350-6894
Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-12/92, 24. 4. 1992) šteje Slavistična revija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

91191

UDK 821.163.6.091 Cankar Iv.:821.133.1.09 Zola E.
Tone Smolej
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ZOLAJEVI ZGLEDI V *HIŠI MARIJE POMOČNICE*

Članek obravnava Zolajeve zglede v Cankarjevem romanu *Hiša Marije Pomočnice* (1904). Izhaja iz domneve, da naj bi Angelika, junakinja *Sna* (*Le Rêve*, 1888), navdahnila nekatere Cankarjeve otroške like, hkrati pa naj bi se slovenski pisatelj zgledoval tudi pri Zolajevih opisih cerkvenega okolja. Roman *Beznica* (*L'Assommoir*, 1877) naj bi vplival na motiviko tragičnega ljudskega slavja ter na deskripcijo nedovoljenega otroškega pogleda.

The paper deals with Zola's examples in Cankar's novel *Hiša Marije Pomočnice* (1904). It is derived from the assumption that Angelique, the character of *The Dream* (*Le Rêve*, 1888), was the inspiration for some of Cankar's child characters; at the same time, the Slovene writer supposedly followed the example of Zola's descriptions of the church milieu. The novel *Drunkard* (*L'Assommoir*, 1877) supposedly influenced the themes of tragic popular celebration and the description of prohibited child's sight.

1 Sen in Hiša Marije pomočnice

1.0 Uvod

Janko Kos (1987: 168) je prvi omenil Zolajev roman *Sen* (*Le Rêve*) v povezavi s Cankarjevimi prizori bolestnih erotičnih in seksualnih stanj, povzdignjenih v poetična sanjarjenja. V pričujočem pregledu bomo skušali primerjati mladostno doživljanje spolnosti in cerkvenega okolja v *Snu* in *Hiši Marije Pomočnice*. Izhajamo namreč iz domneve, da se je Cankar srečal z Zolajevim romanom konec prejšnjega stoletja, saj mu je bil na Dunaju dostopen kakovosten nemški prevod. Gre za »edino avtorizirano nemško izdajo«, ki jo je leta 1889 oskrbel Alfred Ruhemann.[1] Na začetku pa se bomo posvetili tudi odnosom med starši in otroki.

1.1 Odnos otroci-starši pri Zolaju in Cankarju

Uvodoma je potrebno poudariti, da glavne junakinje Zolajevega *Sna* Angelike (Angélique) ne moremo najti v genealoškem drevesu rodbine Rougon-Macquart, kar je nekoliko presenetilo pisateljeve privržence. Zolajev roman je namreč nastajal pod vplivom polemike, ki jo je povzročil izid *Zemlje* (*La Terre*, 1887), zato se nekoliko razlikuje od drugih romanov cikla, kar pa ne pomeni, da se je pisatelj pri oblikovanju junakinje z navidez neznanimi starši odrekel dednostni determinanti. Zola je namreč v svojih osnutkih zapisal misel, da Angelika pripada Rougon-Macquartovim, saj je nezakonska hčerka Sidonije Rougon, ki jo tudi dedno pogojuje (Pelckmans 1983: 89).

---

[1] Leta 1888 je Zola svojemu avstrijskemu prevajalcu Ernestu Zieglerju predlagal prevajanje *Sna*, vendar je slednjega od projekta odvrnil že obstoječi Ruhemannov prevod (Zieger 1983: 38). Osmega novembra istega leta je v *Neue Freie Presse* o omenjenem romanu poročal tudi Theodor Herzl, kasnejši utemeljitelj sionističnega gibanja, na nastanek katerega je posredno vplivala tudi Dreyfusova afera. Herzl, je v *Snu* zlasti zavračal Voraginove citate, češ da uničujejo razpoloženje. Leta 1891 pa je *Wiener Literatur Zeitung* poročal o pariški praizvedbi Bruneaujeve opere *Le Rêve*.

V ospredju našega zanimanja bo torej motiv glavne junakinje sirote ter njegovi morebitni odmevi v *Hiši Marije Pomočnice*. Angeliko je namreč njena mati prepustila Assistance publique, ki jo je dala v oskrbo različnim dojiljam. Zadnja izmed njih se je morala po moževi smrti preseliti k bratu Rabieru v Beaumont. Na smrtni postelji je deklico zapustila svoji snahi, ki pa za Angeliko tako slabo skrbi, da ji slednja na božični večer pobegne.

V romanu *Hiša Marije Pomočnice* nam Ivan Cankar predstavi osem mater, od tega v delu umrejo tri: Tončkina, Katičina, Minkina. Minki umreta oba starša in v bolnišnici doživlja usodo sirote, hrepeneče po starših. V Brigitini zgodbi so očeta izpodrinili materini ljubimci. Očetova figura je povsem odsotna v Pavlini in Malčini zgodbi. V omenjenih primerih doživljajo deklice usodo napol sirot. A tudi očetova prisotnost ne more zagotavljati družinske varnosti. Tončkin oče se tudi po ženini smrti za slepo hčerko ni »brigal nič, božal jo je in poljubljal samo tedaj, kadar so bili prijatelji v gostih. Nazadnje je skoro čisto pozabil nanjo in jo je prepustil služkinjam.«[2] Pri Lojzki pa je bil oče »malokdaj doma, ali kadar je prišel, je bil njegov obraz osoren, gledal je hudobno in prav tako hudobno je gledala mati« (HMP: 63–64). Lojzkina starša spominjata na Rabierova, zlasti ker v obeh družinah mož pije, žena pa je slabega vedenja. Podobno kot Angelikina skrbnika sta tudi Lojzkina roditelja obračunavala drug z drugim: »Nekoč sta se sprla oče in mati; oče je udaril mater s pestjo v obraz, mati mu je razpraskala lica z nohtovi« (HMP: 66). Očetov alkoholizem je prikazan tudi v Katičini zgodbi, pijančevanje pa je zlasti poudarjeno v Tinini zgodbi. Tina se namreč spominja visokih ozkih stopnic, na katerih je razbila steklenico žganja:

> Duri so se odprle in tedaj se je zgenilo tudi znotraj, zaropotalo je, kakor da bi bilo prevrnilo stol. Bližalo se je s težkimi, omahujočimi koraki, dvoje oči se je zasvetilo. »Kje imaš šnops?« Sklonila je glavo, zatisnila je oči in je iztegnila predse plašne roke. Zgrabilo je s silno pestjo, glava je bíla ob tla, ob zid, čudno je drsala bolna noga, nič je ni bolelo, mrtva je bila in lahka, kakor kos obleke (HMP: 51).

Za primerjavo navedimo Angelikino trpljenje pri Rabierovih, za katerega izvemo iz dekličinega pripovedovanja:

> Pravila sta mi, da je potok dovolj dober za pankrta. Ko me je pošteno namlatila, mi je ženska vrgla hrano kar na tla kakor svojemu mačku. Velikokrat sem šla spat, ne da bi jedla.[3]

Tinino posteljo pa so celo pozimi »nesli dol po visokih ozkih stopnicah ter jo položili na dvorišče, na kup gnoja. /.../ bila [je] lačna in bi prosila kruha, toda bilo ni nikogar« (HMP: 51–52). Zanimivo je, da Cankar pri opisovanju Tininih spominov uporablja namesto edninske množinsko obliko (zgrabili, nesli, položili), in namesto

---

[2] Ivan Cankar, *Hiša Marije Pomočnice*, *Zbrano delo XI*, ur. Janko Kos, Ljubljana, DZS, 1972, 84–85. Odslej citirano s kratico HMP in številko strani.

[3] Emile Zola, *Le Rêve*, *Les Rougon-Macquart IV*, édition intégrale publiée sous la direction d'Armand Lanoux, études, notes et variantes par Henri Mitterrand, Paris, Gallimard Bibliothèque de la Pléiade, 1966, 823. Odslej citirano s kratico R in številko strani.

agentnih stavkov brezosebkove deagentne stavke (bližalo se je, zgrabilo je). Vtis imamo, da pisatelj ni želel natančno poimenovati akterja, iz česar je mogoče sklepati, da bi utegnila biti tudi Tina posvojenka, saj je izmed devetih deklet edina, ki je nikoli nihče ne obišče in nikoli ne omenja ne matere, ne očeta. Medtem ko so ostale bolnice *Hiše Marije Pomočnice* največkrat napol sirote, pa je Tina tako kot Angelika nemara otrok neznanih staršev. Omeniti velja še eno sorodnost med Angelikino in Tinino zgodnjo mladostno izkušnjo. Angelika pripoveduje svojima bodočima krušnima staršema, da »bi se na koncu skoraj ubila« (R: 823). Podobno pa si odrešujoče smrti želi tudi Tina:

> vse je bilo tiho in samotno in Tina si je zaželela smrti. Prvikrat si je je zaželela in obšla jo je ob tej želji neznana sladkost (HMP: 52).

Junakinje *Hiše Marije Pomočnice* so predstavljene v romanu skupaj s svojimi roditelji, s katerimi so v neprestanem konfliktu. Večina jih je napol sirot, saj umanjka ena od starševskih figur, kar ustvarja družinsko anomalijo, ki nastaja tudi v primeru, ko eden od staršev zanemarja svoje dolžnosti. Tina, ki je najverjetneje prava sirota, je med vsemi junakinjami *Hiše Marije Pomočnice* najbolj primerljiva z Angeliko, o čemer bomo spregovorili tudi v poglavju o mladostnih spolnih izkušnjah.

1.2 Mladostne spolne izkušnje pri Zolaju in Cankarju

Medtem ko ni povsem trdnih dokazov, da je Tina otrok neznanih staršev, pa lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, da je to Cankarjevo junakinjo navdihnila Zolajeva Angelika. Slednjo posvojita zakonca Hubert, sicer izdelovalca mašniških oblačil. Vzgajata jo v poslušnosti in veri, saj sta prepričana, da so najdeni otroci nasledek pregrehe in kriminala. Navkljub osamljenemu življenju pa Angelika kmalu začenja sanjariti o svojem kraljeviču:

> Želela bi se poročiti z nekim kraljevičem... Nekim kraljevičem, ki ga ne bi nikoli videla. Prišel bi ob mraku, me prijel za roko in me odpeljal v svojo palačo... Želela bi si, da bi bil zelo lep, zelo bogat (R: 854).

Kmalu pa se v cerkvi seznani s Felicijanom (Félicien), ki ga je prej opazovala skrivoma, ko je popravljal vitraž:

> To je bil on, velik, suh, plavolas, imel je nežno brado ter skodrane lase mladega boga (R: 875).

Takšno poveličano in hkrati skrivno opazovanje sovpada v *Hiši Marije Pomočnice* s Tininim zaznavanjem žida Edvarda, ki v bolnišnici obiskuje svojo sestro Pavlo:

> Edvard je bil mlad fant, obraz mu je bil čisto ženski, mehak, nežen, brez brk; izpod črnih, kodrastih, židovskih las se je svetilo čelo kakor od mramorja; velike oči so se ozirale malomarno in mirno po sobi (HMP: 21–22).

> Mlad je bil in lep, bela so bila njegova lica, na visoko čelo so padali svetli črni kodri; hodil je z lahkim gosposkim korakom in ko je govoril, ko se je nasmehnil, je bilo Tini, da bi mu stregla vdano in da bi bila njegova dekla za zmerom... (HMP: 56).

V deskripcijah, ki ju posredujeta zavrti najstnici, je očitna idealizacija in estetizacija obo̊ževanega mladeniča. V obeh romanih se mladenič kmalu pojavi (oz. omenja) z dekletom, s katerim junakinja ne more tekmovati. Takšno dekle spremlja denimo Edvarda:

> Prišel je nekoč s sestrami in z njimi je prišlo mlado deklè; z enim samim pogledom je objela Tina njeno telo, njen obraz, njeno obleko in videla je, da je lepa ženska; obraz je bil poln svetlobe in veselja, telo je kipelo v bujni mladosti pod tesno, napeto obleko ... (HMP: 58).

Felicijan je v resnici zakonski potomec beaumontskega škofa Hautecoeurja, ki je vstopil v duhovniški stan, potem ko mu je žena umrla na porodu. Za njeno smrt je doslej krivil sina in se mu po rojstvu odrekel. Ko pa ga je na starost priznal, so se pojavile govorice, da se bo moral Felicijan poročiti s Claire de Voincourt:

> Nenadoma je Angeliki prišla pred oči neka podoba, podoba Claire. Spet jo je videla kot že nekajkrat, kako je šla pod drevesi svojega parka. Bila je takšna, kot jo je opazila v stolnici za praznike: velika rjavolasa gospodična njenih let, kraljevsko prefinjene hoje, zelo lepa, precej lepša od nje. Pravili so, da je zelo dobra, čeravno je dajala hladen videz (R: 935).

Zolajeva Angelika na začetku sama zavrača ljubezensko zvezo, saj jo pojmuje kot grešno. Med zaljubljencema obstajata v *Snu* dve prepreki: Angelikina zaobljuba čistosti in Felicijanov novi socialni status, ki terja ženo plemenitega rodu. Škof se namreč zgrozi ob misli, da bi se njegov sin poročil s preprosto veziljo in Angeliko na avdienci zavrne.

Pri Tini pa gre zgolj za namišljeno zvezo, saj si deklica samo domišlja, da jo bo Edvard, ki je kajpak zdrav, ljubil. Med njima je torej ena sama, a nepremagljiva prepreka: dekličina bolezen in posledično njegova nenaklonjenost.[4]

Zaradi preprek in nenaklonjenosti okolja se pri obeh deklicah kmalu pojavi občutek zavrženosti in zapuščenosti. V *Snu* bije Angelika bitko med čistostjo in strastjo, hkrati pa sanja o Felicijanu: »bala se je, da bi se oblekla, da bi se mu pridružila, ne da bi jima kdo to preprečil« (R: 957). Medtem ko si želi Zolajeva junakinja le bližine svojega ljubljenega, pa se pri Tini prebuja spolni nagon, ki ga vzdrami lepi mladenič:

> bližal se je, njegova lepa bela roka se je bližala, že se je doteknila njenega vročega lica; in ona bi sklonila glavo, z obema rokama bi prijela njegovo lepo belo roko, pritisnila bi nanjo čelo, ustnice, pritisnila bi jo na prsi (HMP: 58).

---

[4] Poudariti velja, da izhaja Edvard iz židovske družine, v kateri vladajo izjemno hladni odnosi. Je opis fantove dvoličnosti, celo nenačelnosti posledica Cankarjevega antisemitizma? Več o tej problematiki je najti v članku Igorja Grdine, Podoba Žida v slovenski literaturi, *Kronika* 37, 1989, 271–273.

Angelika čuti med sanjami v sebi ponovno rojstvo in vpitje »dednosti slabega« (R: 868), ki zmaguje nad pridobljeno vzgojo. Občutje slabega, ki je povezano z otroškim dojemanjem greha, opažamo tudi pri Tini:

> nekaj grdega, pregrešnega se je vzbudilo v nji. Tipala je z rokami po svojem telesu, po ubogih, tenkih, čudnih zvitih in skrčenih nogah, po bokih, po komaj vzcvetelih prsih. Obšlo jo je, da bi se razpraskala, da bi rezala z nožem po teh hudobnih, prokletih, od Boga prokletih nogah /.../ (HMP: 58–59).

Angelika obupano sprašuje, zakaj jo je Bog zapustil, saj ima občutek, da se milost umika, da je Bog ne obkroža več (R: 957). Cankarjeva Tina pa ne more obvladati svojega poželenja, ki povsem zmaguje nad njenim krščanskim superegom:

> Molila je in se je prestrašila; drugod so bile njene misli, ustnice so izgovarjale svete besede kakor v spanju, duša jih ni slišala in ne razumela. Pričela je znova, hotela je misliti na Boga, na Mater božjo, na nebesa; ali Mati božja ni imela milostipolnega obraza, oči so se ozrle nanjo in so gledale prešerno, hudobno – bujno telo je bilo oblečeno v tesno obleko, da so kipeli v nji polni udje, in Tina je spoznala lepo žensko, ki je sedela pod kostanjem, roko v roki z njim. Spremenil se je tudi Kristus; nič več ni imel trnjeve krone na glavi, tudi krvavih solz ni bilo na licih; gladek in bel je bil njegov obraz, vesele so bile njegove oči, kakor takrat, ko je sedel pod kostanjem, roko v roki z njo (HMP: 60).

Zlohotni vidik Matere božje je zaznaven tudi v Zolajevem *Snu*. Francoski pisatelj ga je prevzel po delu *Zlata legenda* (*Legenda aurea*) Jacquesa de Voragina,[5] ki je bila edina knjiga, s katero se je ukvarjala Angelika. Marija naj bi prevzemala ženskam zaročence rekoč: »Če sem res tako lepa, kakor praviš, zakaj me zapuščaš zaradi druge ženske?« (R: 838–839). Tinino povezovanje Kristusa s spolno privlačnim mladeničem najbrž tudi ni naključno. Omenili smo že, da je Angelika primerjala Felicijana z mladim bogom, zdaj pa dodajmo, da se ji je zdel tudi »podoben nekemu čudovitemu Kristusu, s skodranimi lasmi, lahno brado, pravilnega, nekoliko močnejšega nosu in črnih oči« (R: 873). Hkrati pa je Angelika venomer poudarjala, da si želi pravzaprav Jezusa (R: 858).

V ozadju teh stališč se najbrž skriva verovanje, da se morajo device poročiti z Jezusom, mučeniki pa se v nebesih združijo z Marijo. Takšne nazore je Angelika sprejela ob branju že omenjene Voraginove knjige. Med opisanimi devicami je bila Angeliki najbližja mučeniška deklica sv. Neža (sainte Agnès), ki je bila tudi zavetnica beaumontske stolnice. Zolajeva junakinja se je vzorovala zlasti pri njenem svetniškem življenju, hkrati pa jo je sprejela za varuhinjo svojega telesa. Njen cilj je bil torej zavrniti zemeljskega in sprejeti nebeškega ženina – Kristusa. Začetno is-

---

[5] Zbirko *Zlata legenda* je v drugi polovici 13. stoletja napisal dominikanec in kasnejši genovski nadškof Jacques de Voragine (de Varazzo). V svojem delu je želel prikazati resnične dogodke iz življenja svetnikov, hkrati pa ovreči vse tiste podatke ljudske tradicije, ki iz zgodovinskega stališča ne bi bili mogoči. Današnjemu bralcu se zdijo različne osebe posnetek enega samega vzorca ali arhetipa, kar povzroča šibko individualizacijo Voraginovih svetnikov (Savon 1967: 7–8). Angelika naj bi prebirala *Zlato legendo* v francoskem prevodu iz leta 1549.

tenje Felicijana z mladim bogom se razblini v hipu, ko jo obišče z naročilom za mitro z Nežino podobo:

> Ko je gledala svetnico, je odkrila nekaj, kar je utopilo radost v njenem srcu. Neža ji je bila podobna. Gotovo je Felicijan mislil nanjo med snovanjem tega antičnega kipa (R: 893).

Deklica se je torej zbala oblikovati podobo svetnice, ki ji je usmerjala življenje, po svoji lastni, povsem zemeljski podobi. Hagiografija svete Neže pa je Zolaju služila tudi za literarno predlogo, saj je v usodah obeh deklic najti veliko podobnih sestavin.

Neža spozna mladega plemenitaša, ki ji obljublja bogastvo, če bi postala njegova žena. Deklica ga zavrne, češ da je že obljubljena nekomu drugemu, ki je plemenitega rodu, izjemne lepote, velikega bogastva in poguma. Na obraz ji je vtisnil znamenje, da ne more imeti drugega ljubimca, saj se je njegovo telo že združilo z njenim. Hkrati ji je obljubil velik zaklad, če bi mu na vekomaj ostala zvesta. Mladeničev oče zagrozi deklici, da se bo morala v primeru dokončne zavrnitve snubca odločiti, ali bo postala vestalka ali pa prostitutka. Ker Neža zavrne poganske bogove, jo odpeljejo na kraj prostitucije, ki po njenem prihodu postane kraj molitve. Po dolgotrajnem mučenju deklico zabodejo, Kristus pa jo je mazilil za soprogo in mučenico.[6]

Angelika je približno iste starosti in tudi ona je razpeta med zemeljskim ljubimcem in Kristusom. V nasprotju s svetnico pa se mora po srečanju s Felicijanom soočiti tudi s svojo nagonsko plastjo. Tudi zato pričenja zavračati stike z občudovalcem, s čimer pa se samouničuje. V njej je čutiti nagon smrti, ki izničuje libido. Hkrati je potrebno poudariti, da se uspe Angeliki poročiti s Felicijanom, kakor tudi združiti se s Kristusom. Umre namreč le nekaj trenutkov po poročnem poljubu svojega soproga.

Nagon smrti opažamo tudi v Tinini zgodbi. Cankarjevo misel, da se njen angel varuh bije z zlim duhom (HMP: 60), bi morda lahko razumeli tudi v smislu boja življenjskega instinkta s smrtnim. Kmalu zatem namreč Tina strese rdeč vžigalični prah v kozarec, ki ga spije do dna (HMP: 62).

Medtem ko lahko Angelika s pomočjo istenja s sveto Nežo premaga poželjenje, pa v Tinini zavesti takšen sistem vrednot umanjka, zlasti ko celo v Kristusu prepozna Edvardovo podobo. Angelikino samouničevanje je izraz njenega verovanja. Tinin samomor pa samomor deklice, ki zavrača rajskost onostranstva.

Tudi Ivan Cankar je Nežino hagiografijo (morda prav prek Zolajevega *Sna*) prenesel v slovensko književnost. Štirinajst bolnic namreč biva v sobi svete Neže, kar je omenjeno na začetku *Hiše Marije Pomočnice*:

> Pojdita gor, zmerom na levo, v drugo nadstropje in po hodniku; nad vratmi je zapisano: soba sv. Neže (HMP: 7).

---

[6] Jacques de Voragine, *La Legende Dorée I*, Paris, GF-Flammarion, 1967, 141.

Poimenovanje sobe po tej svetnici verjetno vnaprej določa usodo bolnih deklic, ki bodo vse umrle kot mlade device. Bistvena sestavina Nežine hagiografije, namreč predstava Kristusa kot ženina, se pojavlja tudi na koncu Cankarjevega romana. Pred bližajočo smrtjo postaja Malčina vera vse bolj trdna in njena smrtna agonija spominja na procesijo:

> Vesela procesija se je vila iz doline, kjer je noč in trpljenje /.../ zmerom nižje se je pogrezala dolina, tam gori pa so že goreli hribi, sonce je prihajalo procesiji naproti, že so se lesketali mu lasjé, iz zlatih žarkov spleteni... Pozdravljen, *Kristus, ženin, ti vdano ljubljeni*, tako težko pričakovani! ... Pozdravljen! (HMP: 100).

Ivan Cankar je želel poudariti deviškost umirajoče deklice, ki v predsmrtni agoniji resnično verjame v združitev z Jezusom. Pri tem se je morda zgledoval pri Zolajevi Angeliki. Bistven vzrok za takšno verovanje pa je bližina cerkvenega okolja, ki narekuje dekličine moralne standarde.

1.3 Cerkveno okolje pri Zolaju in Cankarju

Zolajeva Angelika se na božični večer zateče v katedralo, kjer vsa izčrpana in lačna skoraj v polsnu opazuje timpanon, ki v uravnoteženi središčni kompoziciji upodablja sveto Nežo in njene družice in ga je Zola posnel po znameniti opatijski cerkvi v Vézelayju (Mitterrand 1966: 1661):

> To so Nežine družice, svetnice, ki so ji bile za spremstvo: tri na njeni desni: Doroteja, v zaporu hranjena s čudežnim kruhom; v stolpu živeča Barbara; Genovefa, katere svetništvo je rešilo Pariz; in tri na njeni levi: *Agata odrezanih prsi*, Kristina, mučena od očeta, in Cecilija, ki jo je ljubil angel (R: 816).[7]

Podobno tudi Malči na začetku romana *Hiša Marije Pomočnice* opazuje stene polne svetih podob. Vso pozornost je potrebno nameniti zlasti Malčinem zretju na podobo nepoimenovane svetnice:

> Na drugi podobi je bila devica, oblečena v dolgo belo haljo. Tudi njen obraz je bil čudovito miren. V rokah je držala velik srebrn krožnik in na krožniku so bile njene odrezane prsi, bele deviške prsi. Bele lilije so bile v njenih laseh in še bolj bel je bil njen obraz. Oči so bile uprte v nebo, uprte v oltar, na katerem je darovala svoje bele deviške prsi... (HMP: 8).

Cankar se je nemara pri izbiri svetnice, ki jo zaznava tudi Angelikin pogled, zgledoval prav pri Zolaju. Iz rokopisa romana je razvidno, da je želel sprva s sv. Agato poimenovati celo bolnišnično sobo (Kos 1972: 289), ki je kasneje dobila ime po sv. Neži. Pri francoskem pisatelju je t. i. značilni svetničin atribut (odrezane prsi)[8] opisan povsem nevtralno, Cankar pa je njeno deskripcijo obogatil s šestimi barvnimi pridevniki, ki pričajo o pisateljevi subjektivizaciji motiva. Slovenski

---

[7] Sv. Agato ohranja tudi Ruhemannov prevod ki sicer Zolajevo informacijo o sv. Kristini razširja: *Und drei zu ihrer Linken: Agathe mit den verstümmelten Brüsten; Christine, welche ihr eigener Vater folterte und der er von ihrem Fleische Stücke ins Antlitz schleuderte; Cäcilie, die ein Engel liebte* (*Der Traum*, Deutsch von Alfred Ruhemann, Berlin, S. Fischer Verlag, 1889, 4).

[8] *Lexikon der christlichen Ikonographie V*, Freiburg, Herder, 1994, 45.

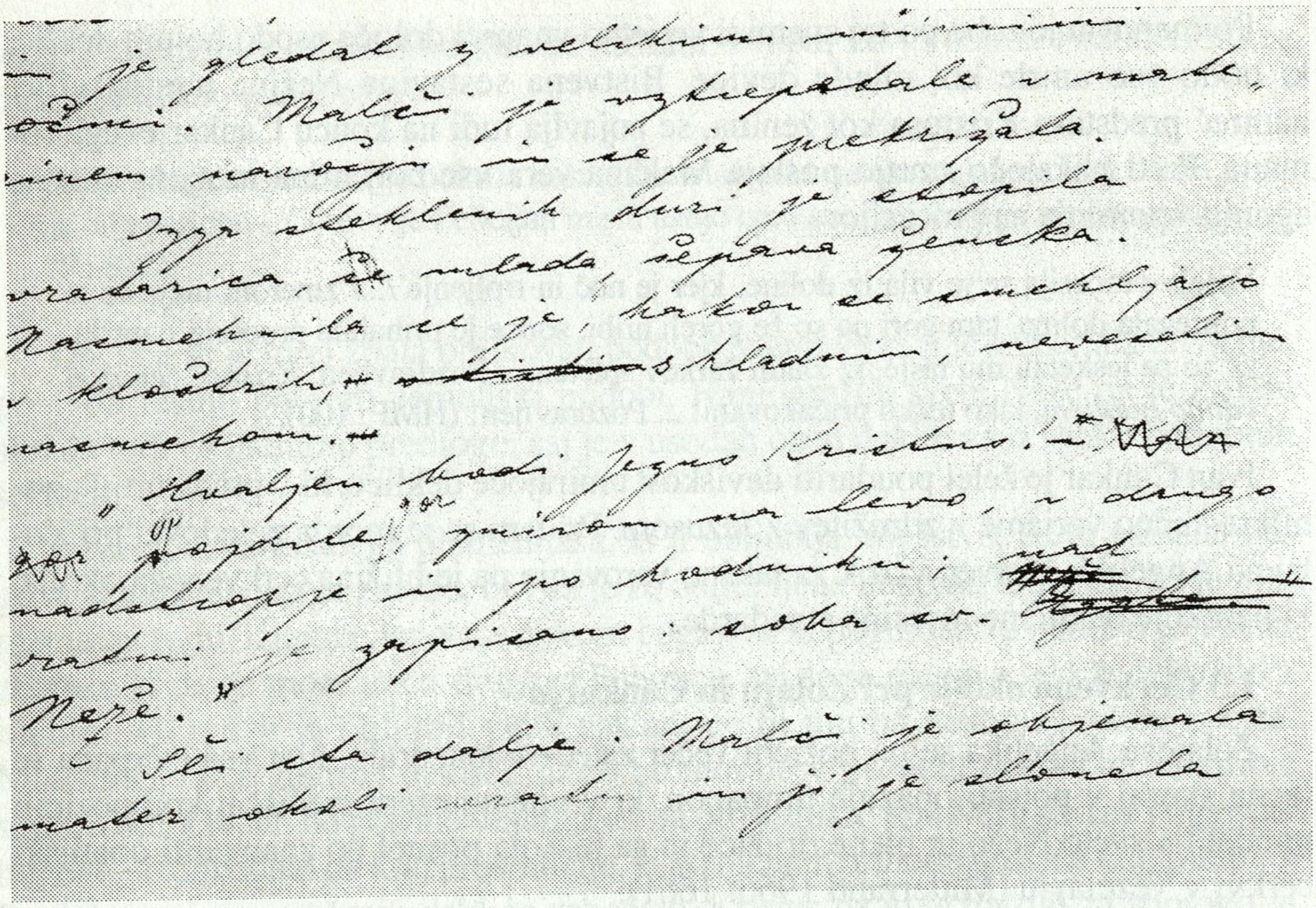

Cankarjev popravek sobe sv. Agate v sobo sv. Neže na prvi strani rokopisa romana Hiša Marije Pomočnice (NUK, Ms. 822, Cankarjevi spisi III/13) verjetno potrjuje tezo o pisateljevi navezavi na Zolajev Sen.

pisatelj je zlasti poudaril svetničino daritev deviških prsi, z uprtostjo oči v nebo pa je nakazal pričakovanje nebeškega plačila. Agata je namreč edina svetnica, ki je v sakralni ikonografiji upodobljena z odrezanimi prsmi, kar simbolizira njeno odrekanje spolnosti. Kvintij je namreč ukazal, da ji odrežejo prsi, ker se je ni mogel polastiti. Za Agato je bilo to le dejanje, ki ga mora pretrpeti, če želi priti v nebesa.[9]

Nadaljujmo s sakralno ikonografijo. Pri Zolaju sv. Neža »vleče za seboj dvorni plašč, spreden iz svetlobe, izvezen iz zvezd« (R: 825). Zvezdni motivi se pojavljajo tudi na plašču Matere božje v *Hiši Marije Pomočnice*:

> Mati božja, v dolgem, sinjem, z zlatimi zvezdami posutem plašču je stala na zemlji, bleščeča bela noga je gledala izpod zlatoobrobljenega plašča (HMP: 8).

Omenili smo že, da postane v *Snu* sv. Neža zaupnica male Angelike. Stik se vzpostavi, ko se Zolajeva junakinja deset dni po prečuti noči vrne pod timpanon: »Dvignila je glavo in se jim nasmehnila« (R: 825). Takšno dejanje bi lahko imelo ustrezen odmev v naslednjem odlomku *Hiše Marije Pomočnice*:

> Malči je pogledala na velike, v nebo uprte, miru in ljubezni polne oči, na ustnice, resne in blage, na srebrno solzo, ki se je svetila čudovito na belih licih, in sladko ji je

[9] Jacques de Voragine, *La Legende Dorée I*, Paris, GF-Flammarion, 201–202.

> bilo, pritisnila je čelo na okno, Mati božja se je bližala, stopila je iz teme in čisto pred njo je bil milostipolni obraz... (HMP: 9).

Obe deklici vstopata v poseben mističen odnos s svetnicama. Angelika se povsem prepusti vodenju svoje vzornice in zaščitnice. Malči pa se obrača v obupu k materi božji, ki ji zbuja zaupanje. Prihaja do stika s svetim, ki ga omogoča dekličina vera. V nadaljevanju nas bo zanimalo, kakšno je razmerje med svetim in posvetnim v obeh romanih.[10]

V *Snu* je središče svetega bolj v človeških občutjih kakor v samem svetišču (Pelckmans 1983: 95). Angelika odrašča pri krušnih starših, ki jim je upodabljanje svetih motivov vir preživetja. V neposredno bližino svetega pa stopa, ko prebira *Zlato legendo*. S pomočjo tega dela se vživlja »v nadnaravno deželo vseh kreposti, nagrajenih z vsemi radostmi« (R: 836). Takšno sanjarjenje je povezano tudi z begom pred lastno realnostjo, saj včasih celo razmišlja, kaj neki bi postala, če bi ostala na rodni zemlji in ne odraščala v okolju čistosti in vere. Brez dvoma slabo dekle. V takšnih trenutkih sliši v sebi godrnjati demona dednosti slabega (R: 868). Slednje se ponovno prebuja, ko sanja o Felicijanu (R: 957). Edino, kar ji torej onemogoča stik s svetim, je njena dedna obremenjenost, ki jo slutita tudi krušna starša in jo zato še spodbujata v veri. Zola je torej v svojem romanu raziskoval, v kolikšni meri bi lahko ustrezno okolje, ki omogoča Angelikin stik s svetim, uničilo vpliv dednosti slabega – vsega tistega torej, kar je podedovala od matere in bi jo lahko pahnilo nazaj v posvetno. Angeliko je zato označil za »divji poganjek Rougon-Macquartovih, presajen v mistično okolje, kjer je podvržen posebni kulturi, ki ga bo spremenila.«[11]

Kakšno je razmerje med svetim in posvetnim v *Hiši Marije Pomočnice*? Poglejmo si pisateljeve opise božičnih obiskov staršev. V besedilu se kar trikrat znotraj sicer realističnih opisov pojavi komparacija: stopiti, priti kakor berač v gosposko hišo (HMP: 79, 80, 81). V Pavlinem primeru pa Cankar celo zapiše: »Prišli so kakor nečistež v svetišče« (HMP: 81). Bolnišnična soba je torej prostor svetega, kamor prihajajo grešniki k tistim, ki so čisti. Starši predstavljajo posvetno, otroci pa sveto. V sicer veristični opisih božičnega obiska se pojavljajo besedne zveze, ki sodijo v biblijsko retoriko, na koncu poglavja pa se takšno opisovanje povsem umakne pripovedi o pastirjih, ki prinašajo darove ob Kristusovem rojstvu.

V obeh delih nastopajo deklice, ki imajo v cerkvenih ustanovah neposreden stik s sakralno ikonografijo in katoliškim obredjem. Junakinje obeh romanov izhajajo iz desakraliziranega okolja. Angelikina mati Sidonija je živela čezmerno spolno življenje, takšni pa so tudi starši, ki prihajajo v Hišo Marije Pomočnice. Starši torej s svojim načinom življenja stigmatizirajo svoje hčerke, ki v bližini svetega ponovno zaživijo, se konsakralizirajo in postanejo čiste. Želja po konsakralizaciji je povezana tudi z begom pred lastno realnostjo. Angelika se poglablja v veri, da je ne bi zajel demon dednosti slabega. Cankarjevim junakinjam pa vera omogoča pobeg

---

[10] Več o razmerju med svetim in posvetnim glej Roger Caillois, *L'Homme et le Sacré*, Paris, PUF, 1939.

[11] Emile Zola, Pismo Jacquesu van Santen Kolffu, 22. 1. 1888, *Correspondance de Zola VI*, Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 1987, 245.

od družinskih razmer. Njihova svetost zažari zlasti, ko ponovno prihajajo v stik s starši, predstavniki posvetnega in negativnega.

2 Beznica in Hiša Marije Pomočnice

2.1 Motiv ljudskega slavja pri Zolaju in Cankarju

Medtem ko je slovenska primerjalna književnost že omenjala vpliv Zolajevih romanov *Nana*[12] in *Sen* na *Hišo Marije Pomočnice* (Kos 1987: 169), pa se o Cankarjevem sprejemu *Beznice*[13] med pisanjem tega romana ni razpravljalo. Možni ključ za navezavo Cankarjevega dela na Zolajev roman je mogoče najti v Brigitini zgodbi, ki v nasprotju z ostalimi bolnicami živi z obema staršema:

> Brigitina mati je bila krepka in lepa ženska; ni delala veliko; sedela je za mizo in se je veselo razgovarjala, popoludne je spala. Oče je bil suh, bled in plašljiv, hodil je s sklonjeno glavo in je govoril malo; delal je ves dan in denar, ki ga je zaslužil, je dal materi (HMP: 68).

Podobno vzporedno primerjanje dejavnosti moža in žene lahko najdemo tudi v *Beznici*, le da preživljata zakonca Coupeau prva štiri leta zakona zgledno in delavno:

> Žena je po dvajset ur na dan delala pri gospe Fauconnier; tako je lahko lepo uredila dom ter dvakrat na dan nahranila vso družino. Mož ni pijančeval, temveč je svoje štirinajst dnevne plače redno prinašal domov.[14]

Po nesreči je Coupeauja vse bolj osvajala in oplajala lenobnost, Gervaise pa je morala trše prijeti za delo, saj je imela štiri usta za mizo (B: 112). Navedeni odlomek nas ne more spominjati na razmerje v *Hiši Marije Pomočnice*, saj je torej pri Zolaju Gervaise tista, ki jo mož izkorišča. Podobnosti med obema romanoma bi morda lahko raziskovali v motivu slavja:

> Časih – v soboto, kadar je bilo veliko denarja pri hiši – so napravili lep večer, jedli so in pili pozno v noč, godli so na harmoniko in plesali (HMP: 68).

Zdi se, da je Cankar z manj kot tridesetimi besedami povzel razpoloženje iz sedmega poglavja *Beznice*, ko se vsa soseska pripravlja na Gervaisin god:

> Ob prazničnih dneh so pri Coupeaujevih jedli z veliko žlico; prirejali so pojedine, s katerih so ljudje odhajali okrogli kakor žoge, trebuh so si napolnili za en teden naprej (B: 177).

---

[12] Zaradi Zolajeve navezave na opisovanje lezbičnosti v francoski književnosti devetnajstega stoletja, ter posebnega položaja tovrstne motivike pri Cankarju, bomo vlogo romana *Nana* pri pisanju *Hiše Marije Pomočnice* obravnavali v samostojni razpravi.

[13] O vplivih Zolajeve *Beznice* na Cankarjev roman *Na klancu* glej članek Toneta Smoleja, Cankarjeva afirmacija in negacija Zolajeve Beznice v romanu Na klancu, *Primerjalna književnost* XX/2, 1997, 29–52.

[14] Emile Zola, *Beznica*, prevedel Ivan Skušek, Ljubljana, CZ, 1964, 89. Odslej citirano s kratico B in številko strani.

Večina raziskovalcev je v gostijah družine Coupeau videla pradavni prvinski ritual potlatch. Pravi vzrok prirejanja gostije je namreč Gervaisina želja po pridobivanju privržencev in ustvarjanju položaja med njimi. Prireditelji ni pomembno, koliko denarja bo zapravila, pač pa ugled, ki si ga bo pridobila. Poudariti velja, da je potlatch glavni razlog Gervaisinega finančnega poloma (Dubois 1973: 69–70).[15] Tako pri Zolaju kot pri Cankarju je očitno, da skušajo stanovalci revnih četrti prirejati slavje navkljub revščini, ki jih tare. V obeh delih sodelujeta pri slavju tudi hčerki. V *Beznici* se Nana skupaj s svojimi vrstniki naloka (B: 209), v *Hiši Marije Pomočnice* pa se v slavje vključi tudi Brigita (»Pila je tudi Brigita, sedela je na postelji in je gledala in se je smejala.« HMP: 68). Pri Cankarju ima slavje vselej podoben zaključek:

> Ko je bilo že pozno, so objemali mater vsi po vrsti in so jo poljubovali, in mati je bila vesela, vsa rdeča je bila v obraz in se je smejala zvonko (HMP: 68).

V *Beznici* pa se ljudsko slavje konča s prihodom Augusta Lantiera, Gervaisine prve ljubezni ter očeta njenih sinov. Gervaise je sicer trpela zaradi njegove odsotnosti, hkrati pa se je vselej bala njegove vrnitve. Večkrat se ji je celo zazdelo, da sliši za seboj Lantierove korake (B: 172). Gervaisin soprog vidi v vračajočem Lantieru svojega tekmeca, zato pograbi na mizi nož, ki mu ga Virginija izvije iz roke. Po zmerjanju in glasnih klofutah se tekmeca zapleteta v pogovor, saj naj bi bili možje zato na svetu, da drug drugega razumejo (B: 208). Tudi kasneje bo Coupeau pridigal, da mu je prijateljstvo več kot vse drugo (B: 213), da je prijateljstvo med moškimi močnejše kakor ljubezen do žensk (B: 233).

Povsem drugačen je položaj v *Hiši Marije Pomočnice*, kjer Brigitin oče stežka sprejema materine ljubimce: »Hodil je po sobi kakor pijan, nato je legel, toda ni zaspal, ker je videla Brigita, kako so se svetile v temi oči« (HMP: 68). Nekoč se pojavi iznenada kovač Franc, ki mu Brigitina mati postreže z večerjo:

> Po večerji je slekla mati bluzo, da so se prikazale gole roke in Franc jo je objel in jo je poljubljal in tudi ona mu je položila obe goli roki okoli vratu. Nato je legla mati na posteljo, na odejo in se je smejala na glas, roke je bila položila pod glavo in visoko so kipele prsi. Tedaj so se odprle duri in prišel je oče. Mati se ni zgenila, ozrla se je komaj in je dejala: »Zunaj imaš večerjo, pa tam jej !« Oče se je okrenil, ali ko je bil že pri durih, se je vrnil, zibal se je, kakor da bi bil pijan, stopil je k Francu in Franc je zakričal in je sunil očeta v prsa, da je udaril ob steno, potem pa se je zgrudil tudi sam in vse polno krvi je bilo na tleh (HMP: 68–69).

---

[15] Takšen običaj so poznali tudi Indijanci iz plemena Kwakiutla. Ena od plemenskih skupin je priredila slavje in tako obdarila drugo, ki je morala čez nekaj časa praznovanje ponoviti. Prireditelji slovesnosti so vselej razdelili vse svoje bogastvo nasprotni skupini. Skrajna oblika potlatcha je načrtno uničevanje lastnih dobrin, ki vodi do vsesplošnega odobravanja, spoštovanja ter večjega ugleda v družbi (Huizinga 1970: 83–85). Praznovanje Gervaisinega godu je očitno povezano s tem pradavnim običajem, saj Zolajeva junakinja tekmuje s svojo svakinjo, gospo Lorilleux, ki pa slavja zaradi egoistične skoposti ni pripravljena ponoviti. Oškodovana je torej le ena stran. Medtem ko bi v starodavni civilizaciji svakinja izgubila svoje dobro ime in predpravice, pa je v obdobju visokega kapitalizma kaznovan in ponižan tisti, ki nepremišljeno razdaja svoje bogastvo in ga človekoljubno deli z drugimi.

Brigitin oče torej udejani tisto, kar ima v mislih vsaj na začetku tudi Coupeau. Pri Cankarju skuša prevarani soprog onesposobiti ženinega ljubimca, ne zaradi sovraštva, marveč v želji, da bi si ponovno pridobil njeno pozornost in naklonjenost. Osrediniti se velja tudi na že omenjeni lik materinega ljubimca Franca:

> Zvečer je bilo, ko so se vračali delavci, in prišel je tudi Franc, kovač; velik in močan fant je bil, roke je imel črne (HMP: 68).

V tej Cankarjevi osebi je več kot očitna aluzija na Zolajevega kovača Goujeta, ki ga francoski pisatelj tudi podobno opiše:

> Goujet je bil korenjak triindvajsetih let, lep, rdečeličen, modrih oči in močan kakor Herkul. Ker je nosil lepo svetlo brado, so mu v tovarni rekli Zlati gobec (B: 98).

Goujet[16] ima v *Beznici* povsem drugačno vlogo kot Franc. Je namreč Gervaisin skrivni občudovalec, zlasti odtlej ko jo je presenetil na pol golo, umivajočo si vrat (B: 99). O njunem razmerju je veliko vedela tudi okolica, ki je bila prepričana, da perica s kovačem spi, saj ji je posodil veliko denarja. In tudi sami Gervaise je takšna, čeravno le platonična, ljubezen ugajala:

> In ljudje so kmalu začeli govoriti, da je Goujet do ušes zaljubljen v Gervaise. Ona je to dobro vedela in zardevala je kakor dekle; od sramu so se ji lica rdečila kakor jabolka /.../ In čeprav si ni priznala, jo je navdajala silna radost, da jo ljubi tako kakor čisto devico. Kadarkoli jo je kaj žalostilo, se je spomnila na kovača in lažje ji je bilo (B: 139).

Gervaise je torej zapletena v ljubezenski trikotnik med možem, ljubimcem in občudovalcem. Njena osebnost je namreč po Duboisu (1973: 25) razdeljena na tri ravni. Gervaisino najnižjo plast predstavlja klobučar Lantier, ki vzbuja v njej podedovane nagone. Srednjo plast pooseblja klepar Coupeau, s katerim bi lahko, če se ne bi ponesrečil, dosegla svoje proletarske ideale. Z najvišjo plastjo pa je povezan kovač Goujet, ki jo opozarja na vrednote. Kot že mnogokrat doslej je tudi v tem primeru literarna veda uporabila Freudov vzorec, saj bi lahko rekli, da ljubimec vpliva na id, mož definira Gervaisin ego, Goujet pa je identičen s superegom.

Ivan Cankar je verjetno po *Beznici* prevzel motiv ljudskega slavja, ki je povezan s tragičnim koncem. Pri Zolaju se vrne Gervaisin ljubimec Lantier, pri Cankarju pa se veseljačenje prevesi v orgijo, dokler mož ne obračuna z enim od ženinih ljubimcev. Izvirni motiv je torej transmotiviran, saj v *Beznici* Coupeau o obračunu le razmišlja. Slovenski pisatelj je ohranil dva lika: ljubimca in moža. Cankarjev Franc sicer ima Goujetovo podobo in poklic, a tudi Lantierov značaj. To pa ima za posledico, da Brigitina mati nima platoničnega občudovalca, ki bi jo opozarjal na moralne vrednote. Zaznamovana je z najnižjo plastjo, saj je tip ženske, ki nenasitno sprejema ljubimce in muči ob tem prisotnega moža.

---

[16] Prav komparacija s Herkulom je literarne zgodovinarje navajala k misli, da Goujet pooseblja vrednote antičnega kovača, saj poseduje mero, omiko in stalnost. Zato je tudi edini junak *Beznice*, ki uide popolnemu propadu (Baguley 1978: 87).

2.2 Nedovoljeni pogled pri Zolaju in Cankarju

Lantier gotovo pospešuje Coupeaujev dokončni propad, kajpak z namenom, da bi v Gervaise prebudil strast do sebe in stud do moža. Tudi sama Gervaise se je zavedala, da se Lantieru ne bo mogla upreti. Nekoč je Gervaisin pogled na Coupeaujevo alkoholično zanemarjenost v ženi zasenčil še tisto malo ljubezni, ki jo je čutila do njega (B: 245). S tem se je Lantieru ponudila priložnost, da jo je zvabil v svojo sobo. Po omahovanju je Gervaise pristala, češ da je mož sam kriv, saj jo je pregnal iz postelje (B: 247). Osmo poglavje Zolajeve *Beznice* se konča z opisom spolnega občevanja, ki ga opazuje pravkar prebujena hčerka Nana:

> Medtem ko jo je Lantier potiskal v svojo sobo, se je na zastekljenih vratih kabineta prikazal Nanin obraz. Mala se je pravkar prebudila in potihoma vstala, bila je v sami srajci, še bleda od spanca. Gledala je svojega očeta, kako leži v lastnem bruhanju. Obraz se ji je prilepil na šipo, ostala je tam in čakala, dokler se ni spodnje perilo njene matere izgubilo pri drugem moškem nasproti. Bila je resna. Imela je velike oči grešnega otroka, podžgane od čutne radovednosti.[17]

Tudi tu smo priča mirujočemu nosilcu pogleda, ki mu prozornost zastekljenih vrat omogoča vstop v svet intime in ustvarja iz njega nepovabljenega gosta. Roger Ripoll se je v mnogokrat navajanem članku *Privlačnost in usodnost: pogled v Zolajevem delu* (*Fascination et fatalité: le regard dans l'oeuvre de Zola*) omejil zlasti na dramatično funkcijo pogleda. Za nas je zlasti zanimiv motiv prepovedanega oz. nezaželenega pogleda, ki se pri Zolaju prvič pojavi že leta 1859 v pesmi *Ljubezenska komedija* (*L'Amoureuse Comédie*). Junak namreč preseneti ljubico v naročju svojega najbližjega prijatelja:

> Et, là-bas, il voyait, dans un fougueux désordre,
> Rose aux bras d'un amant s'enlacer et se tordre.[18]

Podoben motiv je Zola kasneje uporabil tudi v romanih *Radost življenja* (*La Joie de vivre*), ko Pavlina preseneti Lazarja z Louise, in *Denar* (*L'Argent*), kjer Delcambre zasači Saccarda in baronico Sandorff.

---

[17] Zaradi neustreznega slovenskega prevoda navajamo lastnega po Emile Zola, *L'Assommoir*, Zola, *Les Rougon-Macquart II*, édition intégrale publiée sous la direction d'Armand Lanoux, études, notes et variantes par Henri Mitterrand, Paris, Gallimard *Bibliothèque de la Pléiade*, 1961, 632–633. Schwarzev prevod, ki bi ga Cankar lahko poznal, odlomek upošteva: Sie zitterte, sie verlor den Kopf. Während Lantier sie vor sich her seinem Zimmer zudrängte, zeigte sich Nana's Kopf hinter einer der Glasscheiben der Thür des Cabinets. Die Kleine war aufgewacht und ganz leise aufgestanden, in ihrem Hemdchen kauerte sie da ganz blaß und verschlafen. Sie sah ihren Vater am Boden in der Schmutzlache liegen; sie preßte ihr Gesichtchen gegen die Scheibe und blieb, um zu warten, bis der Unterrock ihrer Mutter in dem Zimmer des andern Mannes da gegenüber verschwunden war. Sie war ganz ernst. In ihren großen Augen eines lasterhaften Kindes leuchtete es wie eine sinnliche Neugier auf (*Der Todtschläger*, Vollständige Übersetzung von Willibald König, Neu durchgesehen von Armin Schwarz, Budapest, Gustav Grimm's Verlag, 1894 , 378).

[18] Emile Zola, *L'Amoureuse Comédie*, *Oeuvres complètes XV*, Lausanne, Cercle du Livre précieux, 1969, 888. V slovenskem jeziku bi se ta dva stiha lahko glasila:

> Tam spodaj pohotnost vidi ognjevito,
> Rozo svojo na prijatelja ovito.

Znotraj pogleda pri Zolaju pripada posebno mesto otrokom, ki so po naključju navzoči na (zanje) nedovoljenem in (za starše) nezaželenem mestu. Za primerjavo navedimo kasnejšo ublaženo različico istega motiva iz romana *Germinal* (1885):

> Zdaj ga je brisala, s krpo ga je drgnila povsod, kjer se ni hotelo posušiti. Mož je bil ves srečen /.../ smejal se je na vse grlo in jo privil z obema rokama k sebi /.../ Spet jo je zgrabil, a to pot je ni več izpustil /.../ Sicer pa je bila tudi pri tovariših v koloniji to ura norčij, ko je bilo spočetih več otrok, kakor so jih želeli. Ponoči je imel človek vso družino na plečih. Dobrodušno zbijajoč šale, jo je rinil, užival ta edini ugodni trenutek dneva in to imenoval svoj posladek, in to posladek, ki nič ne stane. Ona se je z boki in s prsmi, ki so se ji tresle, malce za šalo branila. »Kako si neumen, ježeš, kako si prismojen!... Estelle naju pa gleda! Počakaj, da ji obrnem glavo.« »Oh, kaj še! Mar takole s tremi meseci to razume?«[19]

Življenjskih razmer pri družini Maheu ne moremo primerjati s tistimi v *Beznici*. V *Germinalu* gre za spolno občevanje zakoncev, ki izkoristita odsotnost svojih otrok. V prostoru je prisotna le komaj rojena hčerka, ki še ne more razumeti, kaj se dogaja. V *Beznici* pa hčerka Nana preseneti mater, ki prevara svojega moža z ljubimcem.

Ripoll (1964: 113–114) poudarja, da pri Zolaju določena oseba vstopa na območje, ki ji je prepovedano, zato vidi tisto, česar ne bi smela: umor, goloto ali spolni akt. Toda vidi in je prepuščena grozeči usodi, prepuščena brez možnosti, da bi se ji izognila. Izročena pa je tudi kazni, ki jo doleti zaradi njene prevelike radovednosti. Pogled namreč usmerja kazen nase, obrne se proti tistemu, ki ga je neobzirno izrabil. Prenos občutka krivde je neločljivo povezan z nedovoljenim vsiljevanjem očarajočemu objektu, ki je obdarjen s pogledom obtoževalca. Zanimivo je, da Ripoll išče vzroke takšnih Zolajevih nazorov v pisateljevi preteklosti, v njegovi navezanosti na mater in v zgodnji očetovi smrti. Navedena stališča veljajo za pogled pri Zolaju nasplošno, nikakor pa jih ne bi mogli v celoti uporabiti pri razlagi Naninega pogleda, o čemer bomo spregovorili v nadaljevanju.

Motiv otroka, ki opazuje spolno občevanje enega od staršev z neznancem ob hkratnem vedenju, kje se nahaja drugi roditelj, je verjetno najpomembnejši zolaizem v Cankarjevi *Hiši Marije Pomočnice*. Ni naključje, da se takšen motiv večkrat pojavi prav v Brigitini zgodbi:

> Ko je bilo že pozno, so objemali mater vsi po vrsti in so jo poljubovali, in mati je bila vesela, vsa rdeča je bila v obraz in se je smejala zvonko. In potem so šli v drugo sobo, hrupoma so zaprli duri in slišal se je čuden krik, smeh, ropotalo je in se prevračalo (HMP: 68).

Tudi Lojzkina mati sprejema mnogo obiskov različnih tujih moških:

> Oblečena je bila v lahko, svetlo domačo haljo, roke so bile gole, tudi na prsih je bila halja odprta in videla se je bela polt. Sedela sta tesno drug poleg drugega, pila sta in sta se smejala, gospod je ovil roko materi okoli vratu, drugo roko je položil na njeno

---

[19] Emile Zola, *Germinal*, prevedel Alfonz Gspan, Ljubljana, CZ, Zbirka Sto romanov, 1987, 180.

> nogo, ki se je stiskala k njemu. /.../ Sedela je tam pol v njegovem naročju, noga je bila gola do nad kolena. V obraz je bila zardela, mokre so bile oči. Zavzdihnila je, sklonila se je k njemu še bližje, glava se je pritisnila na njegove prsi. »Idiva!« je dejal gospod. Šla sta v drugo sobo; duri so bile priprte in Lojzka je slišala nerazločen šum, pritajen smeh, polglasne, hlastne besede, grgrajoče, težko sopenje (HMP: 64–65).

V Malčinem opisu je prisoten rahel odmik od vzorca, saj obiski delujejo na njeno mater zelo razveseljujoče, dekličin oče pa v romanu ni omenjen:

> Ob nedeljah zvečer je bilo vino na mizi in ko je bilo pozno, je kuhala mati čaj in potem je šla z gospodom v izbico. Tam so še žvenketale čaše, čulo se je šepetanje dolgo v noč (HMP: 71).

Medtem ko v *Beznici* Nana opazuje materino spolno občevanje skozi zasteklena vrata, pa so deklice v Cankarjevem delu pri začetku spolne predigre navzoče v prostoru. Samega občevanja pa ne morejo opazovati, saj so navzoče v predprostoru. Ta je ločen od spalnice bodisi z vrati (Brigita) bodisi s priprtimi durmi (Lojzka). Spolnost torej zaznavajo s pomočjo glagolov slišati in čuti, s čimer se je Cankar nekoliko oddaljil od Zolajeve predloge. Največkrat se sliši krik in smeh (Brigita), pritajen smeh in sopenje (Lojzka) ali dolgo šepetanje (Malči). Zanemarljiv ni tudi alkohol. Pri Malči je bilo ob nedeljah zvečer ob prihodu materinega ljubimca vselej na mizi vino, ki je deklico tudi omamilo (HMP: 71). Vino se pojavlja tudi pri Brigiti (»Pila je tudi Brigita, HMP: 68). Lojzka pa ponujeno vino kategorično zavrne:

> Mati je prinesla vina na mizo. /.../ »Ali bi vina, Lojzka?« je vprašala mati. »Ne maram!« je odgovorila Lojzka, ki je ležala na blazinastem stolu in se je igrala s knjigami. Zašepetal je gospod: »Ali ne bi bilo boljše, če bi... otrok bi morda....« Lojzka ni razumela, nagnil se je bil materi k ušesu, ali mati se je zasmejala. »Otrok ne vidi nič... ne govori nič...« (HMP: 64–65).

Ripoll je postavil zanimivo tezo, da vzpodbudi pogled pri nosilcu pogleda občutek krivde in ga usodno zaznamuje. Takšen občutek je zlasti opazen v Lojzkini zgodbi, saj deklici med materinim občevanjem bušne kri v lica, sram jo je in si zakrije obraz (HMP: 65). Malčino opazovanje matere z ljubimcem je povezano z določeno naklonjenostjo, saj naj bi materina zveza prinesla obema boljše življenje. Otroci se torej znajdejo tako v *Beznici* kot v *Hiši Marije Pomočnice* na nepravem, celo prepovedanem mestu. A vendar gre za stanovanje, v katerem živijo, in ki ga starši naredijo neznosnega.

Poglavje o pogledu moramo nedvomno zaključiti z epizodo iz Brigitine zgodbe. Deklica ne opazuje le spolnega občevanja svoje matere, marveč tudi sosedov, s katerimi živi v skupnosti:

> Stanoval je tam delavec, grd in slaboten človek /.../ sam je bil doma in je sedel za mizo, ko je prišla iz druge sobe delavčeva ljubica, majhna in debela, neokretna ženska /.../ šla je mimo mize, on pa je nenadoma iztegnil dolgo roko, potegnil je žensko k sebi in ji je pričel trgati bluzo na prsih, tako da je bila hipoma vsa razgaljena /.../ On pa jo je prijel in jo je sunil v drugo sobo, nič ni govoril in še duri ni zaprl za sabo (HMP: 69).

Kakor v prejšnjih primerih je tudi tu deklica priča spolnemu aktu, vendar pogled zdaj ne povzroča krivde, marveč poželenje. Brigita je namreč pozorna na tega moškega dolgih in nerodnih rok ter nestalnega pogleda. Njuna zveza prihaja do izraza zlasti, ko se nekoč delavec ustavi ob njeni postelji in vrže odejo na tla:

> Na postelji je ležalo mlado telo, nelepo in grbavo, in vilo se je in je trepetalo, prsi so ječale.... Od tedaj so gledale njene oči za njim, koder je hodil, bale so se in ga klicale. On pa se ni več ozrl in ni prišel nikoli več (HMP: 70).

Zanimivo je, da postanejo oči pri Cankarju metonimija za Brigitino notranjost, ki jo bo srečanje z delavcem še dolgo vznemirjalo:

> Vzbudila se je časih Brigita ponoči, spominjala se je in vztrepetal je ves život; roke so se stiskale k telesu, tresla se je od nerazumljive divje strasti in prsi so ječale, kakor tisti večer... Želela je Brigita in ni vedela česa – tam zunaj je šlo življenje mimo in je vabilo. V njenih očeh je bilo zapisano hrepenenje in na obrazu je bil zapisan greh, govoril je iz njenih besed (HMP: 70).

Greh, ki je zapisan na obrazu in je berljiv iz oči, pa je mogoče zaznati tudi pri Nani, ko opazuje že omenjeno spolno občevanje matere z Lantierom: »Imela je velike oči grešnega otroka, podžgane od čutne radovednosti.«[20] Opis Naninega pogleda se v *Beznici* pojavi tudi tedaj, ko Lantier deklici v noči babičine smrti odstopi svojo posteljo, kjer je prej občeval z njeno materjo Gervaise:

> Kadarkoli je mati prišla, je lahko videla, kako ji na nemem obrazu sijejo oči; ni spala in se tudi ganila ni; do ušes je bila zardela in vse je kazalo, da misli na tiste reči (B: 268).

Kasneje se v tovarni druži z dekleti, ki že imajo stike z moškimi. *Z žarečimi pogledi* se je ustavljala denimo na noseči veliki Lizi in polagoma se je v nji razraščalo poželenje, da mora tudi sama poskusiti (B: 26). Tudi tetino namigovanje na moško pokvarjenost je Nani s premetenimi očmi v belem obrazu le še bolj zbujalo poželenje (B: 330).

Pogled pri Zolaju torej ne zbuja svojemu nosilcu le občutka krivde, marveč tudi poželenje. V Naninem pogledu je bilo ob opazovanju materinega občevanja z Lantierom zaznati le čutno radovednost, ki je kasneje dozorela v poželenje. Brigita je v podobnem položaju. Najprej je bila priča delavčevega občevanja z ljubico, nato pa ji oči odžarevajo notranjost: želi si, a ne ve česa (HMP: 70). Med obema deklicama obstaja vendar opazna razlika, saj Nana lahko udejani svoje poželenje, Brigita pa tega ne more, saj jo delavec zaradi njene invalidnosti zavrne, čeravno je bil tudi sam grd in slaboten.

Navedenke

David Baguley, 1978: Rite et tragédie dans »L'Assommoir«. *Les Cahiers Naturalistes* XXIII 80–96.

France Bernik, 1976: *Cankarjeva zgodnja proza*. Ljubljana: CZ.

---

[20] Zaradi neustreznega slovenskega prevoda navajamo lastnega po Emile Zola, *L'Assommoir*, 633.

Chantal BERTRAND-JENNINGS, 1977: *L'Eros et la Femme de Zola*. Paris: Editions Klincksieck.

Jacques DUBOIS, 1973: *L'Assommoir de Zola*. Paris: Larousse.

Johan HUIZINGA, 1970: *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Janko KOS, 1972: Opombe. I. Cankar. *Zbrano delo XI*. Ljubljana: DZS.

– – 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga.

Henri MITTERRAND, 1966: Etudes, notes et variantes. E. Zola. *Les Rougon-Macquart IV*. Paris: Gallimard.

Paul PELCKMANS, 1983: Hérédité ou mimétisme familial? Pour une nouvelle lecture du Rêve. *Les Cahiers Naturalistes* XXVIII. 86–103.

Roger RIPOLL, 1966: Fascination et fatalité: le regard dans l'oeuvre de Zola. *Les Cahiers Naturalistes* XIV. 104–116.

Hervé SAVON, 1967: Introduction. I. Voragine. *La Legende Dorée*. Paris: GF- Flammarion. 7–17.

Karl ZIEGER, 1983: *Die Aufnahme der Werke von Emile Zola durch die österreichische Literaturkritik der Jahrhundertwende*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Leopold-Franzes-Universität Innsbruck. Innsbruck: samozaložba.

RÉSUMÉ

L'influence qu'Émile Zola a exercée sur *Hiša Marije Pomočnice* de Cankar est concentrée dans trois figures de femmes. La première est celle d'Angélique du roman *Le Rêve* qui à Cankar a probablement inspiré le personnage de Tina. Les deux jeunes filles sont vraisemblablement orphelines, engagées dans un triangle amoureux. Si Angélique surmonte son désir en s'identifiant à Sainte-Agnès, ce système de valeurs chrétiennes fait défaut dans le cas de Tina qui reconnaît en Christ l'image d'Edvard à qui elle voue un amour inexaucé. Le suicide de la jeune fille figure en conséquence extrême de cette relation. Le désir d'Angélique de se faire mariée de Christ a trouvé son écho dans le personnage de Malči. La mention de Sainte-Agnès et l'image de Sainte-Agathe dans *Hiša Marije Pomočnice* peuvent constituer une preuve directe à la supposition que Cankar connaissait *Le Rêve* de Zola. La deuxième hérodne intéressante de ce point de vue est la petite Nana de *L'Assommoir* – pour sa provénience d'une famille de moeurs douteux. Le regard enfantin qui dans le texte de Cankar observe la relation de la mère avec une personne qui n'est pas son mari, est probablement repris d'après Zola. Il y a également des similitudes dans la découverte du désir par Nana et par Brigita, désir que l'on peut lire dans leurs yeux de pécheresses.

Dans son roman, Cankar est extrêmement attentif à tout ce qui risque d'abuser de l'intangibilité morale et physique de l'enfant. Le corps enfantin est particulièrement menacé par les adultes, voire par les mères. A titre d'exemple, le personnage de la mère de Brigita. Elle est décrite dans un milieu qui rappelle celui de *L'Assommoir*; elle a un rapport sexuel avec le forgeron Franc dans lequel il est possible de reconnaître le caractère de Lantier et l'image de Goujet. Dans ce sens, la mère de Brigita est comparable à la bassesse et à l'instinct de la blanchisseuse Gervaise, car elle n'a pas d'admirateur qui lui permettrait de former son propre super-ego. La mère de Brigita sert de modèle selon lequel sont décrites aussi la mère de Lojzka et, en partie, la mère de Malči. Il s'agit de la mère qui commet l'adultère sous les yeux de sa fille. La source de ce modèle peut se trouver dans *L'Assommoir* de Zola.

Cankar s'est donc inspiré des personnages d'enfants chez Zola, mais tenait en compte en même temps les femmes adultes. Il choisissait parmi les pécheresses indomptées et les vierges martyres – si l'on se réfère à la terminologie de Chantal Bertrand-Jennings. Tous ces personnages s'associent à la sexualité; chez les adultes, elle est démesurée et déviante, chez les jeunes filles rêvée, imaginée ou liée à Jésus-Christ.

UDK 929 Kopitar J.
Stanislav Hafner
Gradec

JERNEJ KOPITAR – NOVI POGLEDI NA NJEGOVO OSEBNOST IN DELOVANJE

V razmeroma kratkem času se je Jernej Kopitar znal udomačiti in tudi kot jezikoslovec in slavist uveljaviti v prvi univerzalni fazi dunajske romantike. Posebnosti njegovega dopisovalnega jezika, odvisnega od konkretnega prejemnika, izražajo Kopitarjevo profilirano osebnost in služijo tudi kot označba njegovih kulturnopolitičnih nazorov, ko jih skušamo razložiti.

In a relatively short period of time Jernej Kopitar was able to become oriented and to gain recognition as a linguist and a Slavist in the first universal phase of Viennese Romanticism. The peculiarities of the language of his correspondence, which depend on the addressee, indicate Kopitar's formed personality and serve as characterization of his cultural-political views, as the author attempts to explain them.

1.0 Naš ugledni slavist Rajko Nahtigal, ki ga – kakor tudi druge slovenske slaviste iz klasične dobe slovenske filologije – po mojem mnenju iz interkulturne perspektive danes še vedno premalo upoštevamo, je svojčas zapisal: »V splošnem je moje mnenje, da je treba na vsako tako osebnost (Nahtigal je tu mislil na Miklošiča) gledati pod vidikom njegove dobe ter jo iz nje ocenjevati, kaj in koliko je prispevala k napredku na kakršnem koli kulturnem polju in se izogibati anahronizmov ali celo izlivov subjetkivne čustvenosti...« (Nahtigal 1950: 189). Te besede veljajo v smislu današnje znanstvene pragmatike še prav posebno za osebnost in delovanje Jerneja Kopitarja.

Ko se človek danes ukvarja s karakterizacijo in ovrednotenjem Kopitarjeve osebnosti in njegovega znanstvenega profila, opaža, da je prav težko najti nekaj, kar bi s slovenističnega vidika lahko dalo kopitarologiji kakšno novo smer. Tako bogata je danes literatura o njem, začenši od izdaje Kopitarjeve korespondence, ki jo je za tedanji čas izčrpno pripravil Vatroslav Jagič,[1] prek klasične izdaje večjega dela spisov, ki jo je v najtežjih časih slovenske zgodovine, leta 1944 in 1945, priskrbel Rajko Nahtigal[2], pa do fundamentalne biografije Kopitarja iz rok Jožeta Pogačnika.[3] Če pa upoštevamo še zbornike, ki so se pojavili leta 1981[4] in ob stopetdesetletnici Kopitarjeve smrti v Ljubljani[5] in na Dunaju,[6] lahko ugotovimo, da se je domača in mednarodna slavistika znala oddolžiti spominu velikega slovenskega znanstvenika.

---

[1] Vatroslav Jagič (Jagić), *Pis'ma Dobrovskago i Kopitara*, Sanktpeterburg, 1885; isti, *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*, Sanktpeterburg, 1897.

[2] Rajko Nahtigal, *Jerneja Kopitarja spisov II. del*, 1. 1944; 2. 1945.

[3] Jože Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar, Leben und Werk*, München, 1978.

[4] Kopitarjev zbornik, *Slavistična revija* 29, 1981.

[5] *Kopitarjev zbornik*, Ljubljana, 1996.

[6] Bartholomäus (Jernej) Kopitar, ur. Walter Lukan, Wien, 1995.

Kopitarjevo življenje je potekalo v dobi, ki so jo na zunaj označevali Napoleonovi dogodki in Dunajski kongres. Ravno zaradi tega pa se je znala izogibati etnocentričnih vidikov. V kulturni sferi so tedaj prevladovali aspekti človeške univerzalnosti, razuma in čutnosti, v raziskovalni tehniki pa je vladalo načelo odprtih sistemov mišljenja. V slovenskem kulturnem prostoru je ta doba rodila prerodno gibanje z odmevi racionalistične miselnosti. V večnarodni administrativni celoti stare Avstrije pa se pojavijo pri nenemških narodih, Čehih, Slovakih in Slovencih, različni osnutki razsvetljenstva. Češki orientalist Josef Dobrovský, ki ga je František Palacký v nekrologu imel še za historično kritičnega empirika (Palacký 1956: 21.65), in naš Jernej Kopitar, pravnik in klasični filolog, sta postala, kakor je vsem znano, utemeljitelja slovanske filologije oziroma slavistike. Dunaj kot metropola kulturnokomunikacijske skupnosti je tedaj še igral vlogo kulturnega stimulatorja v transnacionalnem smislu.

1.0.1 S kakšnim slavističnim standardom je tedaj Dunaj sprejel Kopitarja, nam kažejo spisi jezuita Franza Karla Alterja, ki je bil od leta 1779 najprej kustos dunajske univerzitetne knjižnice in lektor za diplomatiko na dunajski univerzi. V predgovoru k svoji knjigi *Beitrag zur praktischen Diplomatik für Slawen, inbesondere für Böhmen, 1801,* pripoveduje, kako mu je pri prevajanju dveh črnogorskih dokumentov za tajno državno pisarno (Geheime Staatskanzlei) pomagalo znanje učeno slovanskega jezika (Gelehrtslavische Sprache), ker se – citiram – Slovani v svojih spisih vedno bolj približujejo »slavonizmu«, ravno tako kot se »vulgarni Grki« vse bolj približujejo helenizmu, to se pravi novemu humanizmu tedanjega časa. Alter pri tem še ne misli na vlogo modela grških narečij v slovanski romantiki, ki je igrala tako pomembno vlogo pri Kopitarju. V predgovoru nas še bolj preseneča trditev – citiram ponovno v prevodu – da se mora Cerkev zahvaliti učeno slovanskemu, se pravi cerkvenoslovanskemu jeziku tedaj še ruske redakcije, da so se postavile meje prizadevanju Primoža Trubarja in Juraja Jurišića, ki sta hotela uvesti luteranstvo v južnoslovanskih deželah. Tudi ta izjava se nikakor ne ujema s Kopitarjevo oceno protestantizma. V istem uvodu k svoji knjigi nam Franz Karl Alter nudi tudi pregled tako imenovanih »vulgarno slovanskih jezikov«, ki jih deli na sledeče jezike in narečja – citiram v originalu: *Böhmische, die Pohlische, Bömisch.Pohlische, Mährische, Hanakische, Slowakische, Dalmatinische, Croatische, Syrmische, Servische, Russniakische, Bosnische, Crainerische, Cärntische, Slowänische* (Franz Karl Alter 1801, V). Če primerjamo s temi izjavami slavistično strokovne spise Kopitarja iz prve dunajske dobe, jasno opazimo dimenzije Kopitarjevih zaslug za pridobivanje neoporečnih spoznanj o slovanskem kulturnem svetu.

Odprt za vse novo in enciklopedično usmerjen, se je Kopitar v najkrajšem času udomačil na Dunaju in si znal pridobiti dosti znancev in prijateljev, seveda predvsem med rojaki, ki so tedaj živeli na Dunaju. Spretno je znal izkoristiti informacijski deficit vedoželjnega Dunaja, zlasti kar zadeva tedaj tako aktualni položaj narodov na Balkanu. Tako je kmalu zaslovel kot splošno priznan strokovnjak za slovanska vprašanja v Državnem cenzurnem uradu in v Dvorni knjižnici.

1.1 V znanstvenem svetu Dunaja je tedaj v teoriji jezikoslovja vladalo razsvetljensko mišljenje filozofa G. W. Leibniza, ki se je med drugim zavzemal tudi za

to, da doda »abecedi logičnih operacij« poseben univerzalni jezik, neke vrste »lingua academica«, v katerem bi se dalo ustrezno izražati pri raziskovanju filozofije. Leibniz si je prizadeval tudi za empirično inventarizacijo govorjenega jezika, tako da bi se povečala funkcionalna zmogljivost jezika ter prišli med ljudi modrost in znanost (Leibniz 1986: 205). Kakor pričajo domača teoretska in empirična dela razsvetljenske dobe slovenskega knjižnega jezika, spisi Japlja, Kumerdeja, Pohlina in Linharta, je Kopitar že v Ljubljani imel priložnost, da se seznani z nazori Leibniza (Orzechowska 1987: 305–325). Zato se je na Dunaju tudi z veliko vnemo udeleževal razprave dunajskih romantikov o aplikaciji racionalnih modelov inventarizacije nemškega govorjenega jezika. Ko je centralna oseba napredne struje Friedrich Schlegel začel 1812 izdajati svojo revijo *Deutsches Museum*, se je programu te revije takoj pridružil. Že v drugem zvezku se je javno obrnil na Schlegla s pismom *Über ein österreichisches Idiotikon.* Na kratko je opisal avstrijski položaj leksikografske literature in med drugim obžaloval, da je gradivo, ki ga je zbral Janez Sigismund Popovič (Popowitsch), ohranjeno samo v rokopisu. Kot vzorec takega slovarja Kopitarju služi Stalderjev *Schweizerisches Idiotikon* 1806–12 (Löffler 1980: 23). Idiotikon je treba razumeti kot izraz za govorjeni jezik v narečjih. Kopitar opozarja, da sestavljalcu avstrijskega idiotikona ne bi bilo treba razumeti »slovansko«, moral bi samo »referirati« natančno to, kar sliši. Potem bi se že našli tudi slovanski znanstveniki, ki bi razložili to ali ono slovansko izposojenko.

Ob koncu pisma Kopitar ponavlja svojo prošnjo Schleglu, da bi nam tudi on kot ugledni poznavalec jezika – citiram – »položil ustanovitev takega idiotikona na srce«. Kopitarjevemu pismu je Schlegel v isti številki revije pridružil dolgo pripombo izdajatelja, v kateri predlaga ustanovitev posebnega društva *Gesellschaft der vaterländischen Sprachforscher*, prijateljev in poznavalcev splošnega nemškega jezika in opazovalcev posebnega avstrijskega jezika in narečij. To društvo bi moralo imeti skupno središčno točko. Končna redakcija bi morala biti samo v enih rokah in se zaupati samo enemu učenjaku. Za to delo bi bil po mnenju Schlegla gotovo najbolj sposoben spoštovani avtor pisma, to se pravi Kopitar. Seveda, dodaja Schlegel, če mu to dovoljujejo druge obveznosti. Preseneča nas tako dobro strokovno mnenje Schlegla o Kopitarju tudi v germanistiki. To je ozadje Kopitarjevega sporočila prijatelju Jakobu Zupanu: »Cum Schlegelio prandi nuper apud Humbold legatum Prussiae. ita me persequuntur hi Tedeschi. Schlegelio scripsi publice (in deutschem Museo) de idiotico austriaco, et ipse publice respondit cum multis complimentis, quibus tua vanitas patriotica, si legeret, mire gloriaretur!« (Pismo Kopitarja Zupanu od 14. oz. 7. novembra 1812).[7]

Kopitar je objavil v reviji *Deutsches Museum* še tri prispevke: poleg prvega pisma, o katerem je že tekla beseda (II, 10. 342–343), še fonetično zanimiv članek: *Über die unmusikalische Beschaffenheit der deutschen Sprache* (II, 12. 533–535), nato poročilo: *Kurze Nachricht über die Handschrift des altdeutschen Gedichtes Gottfried von Bouillon, angeblich von Wolfram von Eschilbach* (II, 7. 72–76) in zadnji prispevek: *Die deutsche Orthographie. Von einem Kosaken, an den Heraus-*

[7] Glej Jagić, *Novyja pis'ma*, l.c. 247.

geber (II, 12. 517–540). Najbolj široka in tudi znanstveno ambiciozna je razprava o nemškem pravopisu: v vlogi sina bogatega ukrajinskega kozaka razpravlja Kopitar o prednostih in slabostih različnih črkopisov, deloma v obliki fiktivnega pogovora z nekim francoskim Abbejem, deloma pa z ruskim menihom Afanazijem in nekim Nemcem Wolkejem (=oblak). Afanazij seveda hvali cirilico kot božjo iznajdbo, medtem ko jo Francozi uporabljajo kot karikaturo, nemški pravopis pa je po mnenju Nemca samega tako površen (»schlendrianisch«), samovoljen in naravnost muhast, da ga ne samo »dame« in neizobraženi ljudje, temveč tudi poklicni učenjaki nikoli ne bodo mogli obvladati. Dovolite tu mojo osebno pripombo, da ta ugotovitev o nemški ortografiji velja še danes! Dialogu sledi dolga in načelno zasnovana razprava o ureditvi idealnega črkopisa, vprašanje, ki je v slovenski slovnici mučilo Kopitarja in ki ga poznamo iz slovenskega abecednega boja. Za nas so Kopitarjeve izjave pomembne, ker se je tu zavzemal za logično-pomensko funkcionalno načelo ureditve abecede: Črkopis, pravi Kopitar, ki zna izražati vse odtenke dogajanj, vse modifikacije mišljenja, mora biti na prvem mestu ravno tako kakor govorjeni jezik (Redesprache). Glavna naloga črkopisa je, da označi glasove jezika. Abeceda vsakega naroda bi morala imeti toliko črk, kolikor ima ta jezik glasov. Noben glas ne sme imeti več kot en znak in noben znak več kot en glas. Lahko smo prepričani, pravi Kopitar, da je prvi izumitelj iznašel le toliko znakov, kolikor je imel njegov jezik glasov. Očitno je, da se je tu Kopitar približal logično-funkcionalnim načelom današnje fonologije. Zanimive so v tej razpravi, o kateri bi mogli še dolgo govoriti, tudi misli o mehanični prestavitvi glasov v črkopis in Kopitarjeva kritika Klopstocka, da se doseže – citiram – »maksimum enostavnosti in uporabnosti črkopisa«. Vse ugovore, tudi te, ki zadevajo samobitnost nacionalnih črkopisov, skuša Kopitar razveljaviti z očitnimi prednostmi primerjalnega jezikoslovja, političnega in literarnega občevanja med posameznimi narodi, s ciljem, da »se medsebojno približajo danes tako večkratno razcepljene družine človeškega rodu«.

1.2 Omenil sem, da se je Kopitar že v svoji slovenski slovnici ukvarjal z vprašanjem enotne abecede za slovanske jezike in ugotavljal, da je grško-slovanska cirilica mnogo pripravnejša od latinice, ker zahteva za vsak glas svoj posebni zapis. Tukaj je Kopitar omenjeni model razširil v razsežnostih prve dunajske dobe, ko se je učil s svojim prijateljem Jakobom Zupanom hebrejščine, se srečaval z dunajskim romantikom Schleglom in postal prijatelj profiliranega profesorja orientalskih jezikov Johanna Jahna.[8] Znanstveno zgodovinsko pa je potrebna ugotovitev, da se je že tedaj zavzemal za fonetsko-funkcionalno načelo zapisovanja jezikov, leta 1813, se pravi štiriindvajset let pred tovrstno koncepcijo germanista Rudolfa von Raumerja,[9] ki je pozneje zaslovel s to tehniko.

1.2.1 Na tem mestu pa moram zapisati zgodovinsko resnico, da je Friedrich Schlegel lahko izdajal svojo tudi splošno gledano zelo napredno revijo *Deutsches Museum* samo dve leti, 1812 in 1813. Po Schleglovi lastni izjavi zato, ker dunajska publika ni imela veliko več občutkov kot stari »štrozak« in še manj pravilne

---

[8] N. Petrovskij, *Pervye gody dejate'nosti V. Kopitarja*, Kazan, 1906, 443.

[9] Rudolf von Raumer (1815–1876), Sprachwissenschaft, *Hans Arens*, München, 1955, 213–217.

presoje.[10] Oprostite, da zaradi drugačne semantike nisem mogel pravilno prevesti besede »štrozak« – »stara plevnica« ne pove vsega, »slamnica« tude ne, še manj »slamnjača«. Poznamo le prazno slamo, ki v slovenščini ni neumna slama. Pravimo pa: Kjer slama, tam slava.

1.3 Zgodovinarji slavistike smo hvaležni Vatroslavu Jagiću, da je v izdaji Kopitarjeve korespondence, ki je izšla v Berlinu in Sanktpeterburgu leta 1885 in 1897, objavil tudi petdeset Kopitarjevih pisem Jakobu Zupanu, profilirani osebnosti slovenskega razsvetljenstva in zastopniku janzenistično usmerjenega jožefinskega dušnega pastirstva v Ljubljani. Zupan je po bogoslovju v Ljubljani in na Dunaju, kjer se je družil s Kopitarjem, od 1811 dalje kaplanoval v Šmarju pri Ljubljani in od leta 1815 naprej bil profesor stare zaveze na ljubljanskem bogoslovju ter profesor orientalskih jezikov v ljubljanskem liceju.[11] Na ta način je bil Kopitarju ustrezen naslovnik in postal celo »amice intimissime«, kakor ga imenuje v pismu z Dunaja 31. marca 1810 (Jagić 1897: 188). V Jagićevi izdaji najdemo Kopitarjeva pisma od leta 1809 do 1821, to se pravi iz časa, ko Zupan še ni bil v javnem sporu z domačimi cerkvenimi in državnimi oblastmi. V mnogih pogledih nas danes ta pisma presenečajo: nikjer drugod Kopitar namreč ni govoril tako odkrito in povedal tega, kar je v resnici mislil in čutil, in nikjer drugod ni uporabljal tako ekspresivnih poliglotnih sredstev pisane besede. Razumljivo je tudi, da nikjer drugod ni uporabljal v tolikšni meri slovenskega besedila z ljubljanskim pogovornim jezikom. Hvaležni smo Stanislavu Suhadolniku, da je rešil Kopitarjevo čast in dokazal, da je Kopitar zalo dobro poznal tedanjo slovenščino in jo tudi uporabljal (Suhadolnik 1981: 171–183). Že v prvem pismu z Dunaja v Ljubljano spodbuja Kopitar Zupana: »Werden sie spes nostra« (25. 10. 1809, Jagić 1897: 182) in 24. aprila 1811 že javlja Kopitar svojemu učitelju Dobrovskemu, da bo Zupan postal »noch der geschmackvollste Stockslave« (najokusnejši pristni Slovan), kar pomeni pri Kopitarju največji kompliment na področju slovenstva in znanja slovenskega jezika (Jagić 1885: 194). Kar zadeva Kopitarjev odnos do janzenizma, izvemo tudi samo iz njegovega pisma Jakobu Zupanu 6. avgusta 1810, da se je od janzenizma že zgodaj oddaljil. Priznal je namreč na tem mestu: »/.../ sed natura et populus se moquent de vos Jansenismens: natura vincet na sadnje: deswegen habe ich mich auch als einsichtsvoller Egoist auf ihre Seite geschlagen« (Jagić 1897: 199). Tu pravi Kopitar na svoj posebni način, da se narava in narod odklonilno odnosita k janzenizmu in da bo nazadnje vendarle zmagala narava. Zato se je tudi on kot uvideven egoist okrenil na njeno stran.

2.0 Kopitarjeva pisma Jakobu Zupanu nudijo lep primer Kopitarjevega poliglotnega dopisovalnega jezika z latinskim, nemškim in slovenskim osnovnim jezikom. V že omenjeni analizi Kopitarjeve dopisovalne slovenščine je Suhadolnik ugotovil, da je ena iz značilnosti njegovega pisemskega sporočila odvisnost od konkretnega prejemnika pisma in ta osebnost prihaja na dan predvsem v pismih Zupanu. Poleg tega pa tudi ne najdemo nikjer večjega števila jezikovnih interferenc v tako

---

[10] Deutsch-österreichische Literaturgeschichte; citat iz *Nagl-Zeidler-Castle*, 2, 1914, 880.

[11] Stane Suhadolnik, Zupan (Suppan, Župan) Jakob, 1785–1852, *Slovenski biografski leksikon*, 4, 1980–1991, 870–873.

sistematični organizaciji besedila. V sproščenem vzdušju pisanja prijateljskih pisem je Kopitar prav lahko igral na celi klaviaturi interferenc jezikov, ki jih je poznal, saj mu je bil Zupan tudi v tem pogledu ustrezen partner.

Jezikovnostatistični pregled, ki sem ga bolj obširno objavil na drugem mestu,[12] nam pove, da je večina teh petdesetih pisem Zupanu, in sicer šestindvajset, pisana ali sploh latinsko ali pa pretežno latinsko, v dvanajstih pismih vlada v osnovnem jeziku ravnotežje med latinščino in nemščino, devet pisem je pisanih pretežno nemško in samo v treh pismih prevladuje slovenski jezik. So tudi pisma, v katerih se jezik menja od poglavja do poglavja, največkrat pa se spreminja po stavkih. Interference so navadno nemške, latinske, slovenske, francoske, italijanske ali celo starogrške. Če niso stalne besedne zveze ali stavki, morajo biti na vsak način v skladu s stavčno kongruenco osnovnega jezika. Najdemo pa tudi pisma, kjer ima vsako poglavje svoj jezik (Jagić 1897: 213–215; 229–232), največkrat menja jezik od stavka do stavka, npr.: »Meni gre po glavi, da jih bodo sa notariusa postavili: to mi ni prav: ich will Sie nicht als Geschäftsmann, sondern als Gelehrten, cujus et post fata aeterna existas memoria, wissen« (1.c. 188). Najti pa je tudi stavek: »Top! Ich lasse mich nicht zweimal bitten, ut te tikam« (1.c. 192).

Ko pregledujemo tehniko Kopitarjevega funkcionalno-racionalnega mešanja in preklaplanja jezikov ne glede na organsko celoto jezika, opazimo, da vnašanje tujih elementov v osnovni jezik izvira iz Kopitarjevega iskanja bolj točnega bodisi čustveno bodisi situativno ustreznejšega izraza v katerem od sosednjih jezikov, o čemer pričajo sledeči primeri: »/.../ Tu autem vir esto, nec servus nec Wildfang, in medio virtus.« (1.c. 219), ali: »/.../ ceterum Auskunft darüber habebis proxime« (1.c. 239), ali: »/.../ Sed scribe et tu aliquando, et Vodnikum podrega ut scribat« (1.c. 249). V mnogih primerih so vzrok Kopitarjeve uporabe drugega jezika stalne besedne zveze, frazemi ali frazeološki sklopi. Npr.: »Carantanica ante novembrem non prodibunt. Sed tunc, ut spero comme il faut« (1.c. 256), ali »Vale et sis minus rejen, et majus, véden et povéden i.e. diligens ordentlich« (1.c. 261), ali pa »Lepo po mali emerget et nostra bibliotheca ex obscuri...« (1.c. 261) in stavek kot: »Erat jam tum fein glawza« (1.c. 265).

Najbolj semantično – jezikovno ambiciozne so take interferenčne konstrukcije, ko Kopitar prestavlja frazeološke sklope enega jezika v drugega, npr.: »/.../ pa je vidil, da ne pojde, et sic alias strunas intendit.« To pomeni nemško: »anderere Seiten aufziehen«, »napeti drugačne strune«, kar je znan frazem tudi v slovenščini. Ali pa še drug lep primer: »/.../ sed sit ex der Tanz« za nemško »und aus ist der Tanz« (1.c. 227).

2.1 Take pisno-govorne poliglotne posebnosti Kopitarjevih sporočil Jakobu Zupanu povzročajo seveda tudi temna mesta v navedenih pismih, in jih je danes le težko razumeti, ker ni več znano ozadje dane situacije.

---

[12] S. Hafner, Über den polyglotten Briefstil von Jernej (Bartolomäus) Kopitar (1780–1844), *Ars transferendi, Sprache, Übersetzung, Interkulturalität, Festschrift für Nikolai Salnikow zum 65. Geburtstag*, Frankfurt, 1997.

Kopitar je pisal 16. oz. 27. junija 1814 Zupanu sledeče: »Wanderer (alia Vindobonensis ephemeris) ante 8 dies die Raizen und Griechen publice compromisit, quod male exceperint revertentes heroas; sed male pro redactore et imprudenter pro republica; nam klagaverunt illum, nec ideo minus nos némzos odient. Sic a nemine amamur, nec in Polonia nec in Italia, nec in Slavonia, quia – nemci sumus, nec speranda meliora! Quid e contra Russi! basiant némzos et tartaros, et Graecis ordines dant, et Dalmatis. In hundert Jahren, si sic pergunt, erimus omnes Russi!« (1.c. 266).

V prevodu: »Wanderer (neka dunajska revija) je pred osmimi dnevi javno kompromitirala Srbe in Grke, da prav malo cenijo junake, ki se vračajo. To ni dobro za urednika in je neprevidno v odnosu do javnosti. Tožili so mu (nem. »klagen«, klagaverunt), da prav nič manj ne sovražijo nas Nemcev. Tako nas nihče ne ljubi, ne na Poljskem, ne v Italiji, ne v Slavoniji, zato ker smo pač Nemci in ker nič boljšega ni pričakovati! Kako popolnoma drugače se obnašajo Rusi! Poljubujejo Nemce in Tatare, Grkom pa podeljujejo odlikovanja in tudi Dalmatincem. Če bodo tako nadaljevali, bomo v sto letih vsi postali Rusi.«

Poraja se težko vprašanje, kaj naj navedeni odlomek časopisa *Der Wanderer*, številka 156 od 5. VI. 1814 pravzaprav pomeni. Se mar tu Kopitar res priznava za Nemca, kot izgleda na prvi pogled in kot je del tega besedila brez pomisleka prevedel v ruščino Vatroslav Jagić v svojem predgovoru k izdaji novih pisem Dobrovskega in Kopitarja in drugih južnozahodnjih Slovanov, 1897: »Они жаловались на газету и будут впредь нас немцев еще более ненавидеть. Таким образом никто не любит нас, ни в Польше, ни в Италии, ни в Славонин, потому что мы – немцы и не откуда надеятьця на лучшее. А напротив Пусские! Они целуются с немцами и татарами, грекам и далматинцам дают ордена. Через сто лет, если так поидет, будем все Русскими« (Jagić 1897: XXVIII).

Ali je tak prevod v uščino res upravičen, ali se ima Kopitar res za Nemca? Kopitar, ki je že leta 1810 objavil na Dunaju svoj znameniti kulturnopolitični program patriotičnih fantazij Slovana Avstrije? Imamo namreč dosti izjav tudi v pismih Zupanu, ki nasprotujejo interpretaciji, da velja v tem pismu ključni izraz Nemec kot priznavanje nacionalni pripadnosti. Na več mestih, tudi v pismih Zupanu, se Kopitar jasno solidarizira s tako imenovanim »mi-priznanjem« – mi Kranjci, mi Slovenci itd. in izjavlja, da se čuti Slovenca.[13]

Poskušal bom rešiti to zagonetko takole: Ko pregledujemo znanstveno-zgodovinsko ozadje navedenega Kopitarjevega pisma Zupanu, lahko ugotovimo, da se je Kopitar ravno v letih od 1811 do 1823, potem ko je dobil v roke *Življenje Klementa Ohridskega*, 1802, zelo intenzivno ukvarjal s tem življenjepisom, ki ga pripisujejo nadškofu Theofilaktu posebnem pomenu besede: »*Παραλαβόντες οὖν τοὸς ἁγίους οἱ στρατιῶται ἄνθρωποι βάαβαροι Νεμιτζοὶ γας...*« (Tunickij 1972: 108). Po našem: »Vojaki, barbarski ljudje, bili so namreč Nemci, so

[13] *Ibidem*, 111. 112.

zagrabili presvete /.../«, se pravi učenec slovanskega apostola Metoda, ki so jih bavarski vojaki izgnali iz mesta (Dujčev 1981: 279–301; J. Bujoch 1958: 133.134; Peyfuß 1991: 157–165). V tem slavistično tako pomembnem spomeniku, ki ga je Dobrovský bolj cenil kot Kopitar (Jagić 1885: 218.229.357.396.476.478.479. 4781.483.484; Jagić 1897: 782) je grški ali bolgarski življenjepisec – Franc Grivec piše »Vizantijc« – (Grivec 1960: 152), kakor smo videli, poročal, kako so bavarski vojaki kot zastopniki zahodnega, latinskega pokristjanjevanja alpskih Slovanov preganjali učence Metoda.

Mogoče je, da se je Kopitar že tedaj kot privrženec karantanskega sistema (Hafner 1996: 24.25) čutil prizadetega, ker tudi njega, kot zastopnika nemškega stališča, to se pravi kot »Nemca«, nihče ne ljubi, ne na Poljskem ne v Italiji ne v Slavoniji. Tako se po mojem mnenju v tem pismu prvič pojavlja polariteta med zahodnjaškim konceptom in ruskim »panslavističnim orientalizmom«, kakor ga je pozneje imenoval Kopitar sam – polarizacija, ki ga je spremljala, kakor je znano, celo življenje.

2.2 Ta polarizacija med zahodno in vzhodno usmeritvijo slavističnega raziskovalnega dela, zlasti kar zadeva prioriteto latinskega pokristjanjevanja Slovanov, se pojavlja pri Kopitarju v zadnji tretjini njegovega življenja, in to vedno bolj odkrito in absolutno. V enaki meri se zožuje tudi njegov slavistični in jezikoslovni delokrog, kar velja posebno za njegova zadnja desetletja od 1834 naprej. Leta 1836 je izšla njegova najreprezentativnejša znanstvena knjiga *Glagolita Clozianus*, v istem letu pa tudi njegov polemični članek: *Ursprung der slavischen Liturgie in Pannonien,*[14] v Wiener Zeitung pa je Kopitar 1840 sebe označil kot znanstvenika, ki je »panslavistični orientalizem zmanjšal na pravo mero.«[15]

Zato se ne čudimo, da je ob izidu prvega zvezka Kopitarjeve korespondence z Dobrovskim leta 1885, kjer se prvič pojavljajo nasprotja med zahodno in bolgarsko usmerjeno slovansko medievistiko, objavil v zvezi s Kopitarjevo polarizacijo zahod-vzhod najbolj ostro kritiko ruski zagovornik »slavjanofilstva« Anton Semenovič Budilovič (1846–1908), kritiko Kopitarjeve latinitete in avstrijanstva, ki ji niso mogli docela slediti niti ruski slavisti, kakor nam to dokazuje knjiga N. Petrovskega, Pervye gody dejatel'nosti V. Kopitara, Kazanj 1906.[16]

Budilovič trdi med drugim, da je Kopitarjev razvoj od jezikoslovca, ki v začetku hvali cirilico in potem priporoča le latinico, posledica njegove »ultramontanizma«, katoličtva, ki priznava samo dogme in papeževo oblast. Kopitarjevi nazori, piše Budilovič, niso rezultat mirne znanstvene posplošitve »obobščenija«, marveč zgolj apriorne trditve, vnaprejšnja prepričanja, izhajajoča iz ozkega regionalizma in patriotizma, ker je na vsak način hotel poavstrijaniti »avstrijačit' vse svjaščenija predanija Slavjan, v tom čisle i cerkovno-slavja skij jazyk« (1.c. 405). Budilovič (1886: 405) tudi ugotavlja, da je to »ultramontanstvo in avstriačevstvo« veliko bolj razvito

---

[14] Kopitar, Ursprung der slawischen Liturgie in Pannonien, *Der österreichische Geschtsforscher*, 1, Wien, 1838, 501–515.

[15] *Wiener Zeitung*, 1840, štev. 72.

[16] N. Petrovskij ugotavlja v svoji knjigi *Pervye gody dejatel'nosti V. Kopitara*, Kazan', 1906, 741 celo: »Vpolne blagoželatel'no otnosilsja Kopitar k pravoslavnym...«

pri Kopitarju kakor pa pri Dobrovskem – to je ena izmed redkih trditev, ki še danes držijo. Budilovič pa tudi posplošuje, da je Kopitar videl v Rusiji zastopnico popolnoma drugačnega cerkvenega in političnega sistema, celo popolnoma drugačen kulturni svet. Zato baje tudi ni mogel ljubiti Rusije in ni mogel biti do nje pravičen. Na nekem mestu ugotavlja Budilovič, da je bil Kopitar »cesarski katolik«, kar da pojasnjuje vsa protislovja njegovega mišljenja in značaja. Na koncu prihaja Budilovič do zaključka, ki je zadosti zmeren: Niti Jakob Grimm v germanski filologiji niti Dietz v romanistiki se ne moreta hvaliti z večjimi zaslugami kakor jih ima Dobrovský in v manjši meri tudi Kopitar na področju ustanovitve slavistike« (Budilovič 1886: 397–414).

3.0 Kopitarjev odnos do sožitja zahodne in vzhodne cerkve prihaja najbolj jasno do izraza v prevodih ruske krmčije, nomokanona iz leta 1816, ki so bili objavljeni v dunajskih *Jahrbücher der Literatur* od 1823 do 1826, in v konfliktu s pripadnikom stroge dunajske restavracije Franzem Bernhardom Buchholtzem (Hafner 1995: 233–243). Oceno te izdaje krmčije, ki je tudi Kopitar ne jemlje za pravo mnenje ruskega pravoslavja, temveč le za nekakšen »curiozum«, katerega napake je pač treba popraviti, pa je Buchholtz kot urednik revije, ne da bi za to vedel Kopitar, samovoljno opremil s svojimi obširnimi kritikami in pripombami, ki so bile naravnost v nasprotju s Kopitarjevim mnenjem, s čimer je tudi kršil avtorske pravice. Te pripombe je Kopitar imenoval v pismih svojim prijateljem »curialistische Anmerkungen« (kurialistčne pripombe) in »Durchspickungen« (pretikanja) – bile so zares krivične in žaljive. Danes jih lahko razumemo le, če upoštevamo stališča stroge katoliške restavracije, ki jih je zastopal krog Clemensa Hofbauerja, pisatelja, s katerim Kopitar – kakor zvemo iz njegovih pisem – ni bil v dobrih odnosih (Hafner 1995: 20–21).

Kopitarjevo razmeroma velikodušno stališče do vsebine ruske krmčije iz leta 1816 nam postane nekoliko bolj razumljivo, če upoštevamo med drugim tudi tolerantno stališče, ki ga je zavzemal Kopitarjev znanec Friedrich Schlegel v svojem leta 1823 napisanem znamenitem predgovoru h knjigi: *Hermann Josef Schmitt, Harmonie der morgenländischen und abendländischen Kirche* s podnaslovom: *Entwurf zur Vereinigung beyder Kirchen* in z dodatkom *Nebst Anhange über die anerkannten Rechte des Primats in den ersten acht Jahrhunderten*, Dunaj 1824. Friedrich Schlegel se namreč v svojem predgovoru k tej harmoniji med orientalno in zahodno cerkvijo s cerkvenozgodovinsko poučnim dodatkom o pravicah primata v prvih osmih stoletjih zelo strpno in duhovno poglobljeno sklicuje na zdravo pamet pri obsojanju zunanjih ovir združitve, saj po njegovem mnenju pravih dogmatskih ovir sploh ni. Svoj uvod, ki obsega osem strani, končuje Schlegel s pozivom, značilnim za dunajsko romantiko: »Podajte si roke, vi stanovalci zemlje in povzdignite z radostjo svoj glas k slavospevu.« To je primer zmerne dunajske katoliške romantike, katere pripadnik je bil Friedrich Schlegel, v še večji meri pa Kopitar.

Tako liberalno stališče glede vprašanja združitve zahodne in vzhodne cerkve potrjuje tudi pismo Kopitarja znamenitemu nemškemu prijatelju germanistu Jakobu Grimmu na predvečer leta 1824. Tu beremo: »Aber der Christ sollte in der ganzen Christenheit sich heimlich fühlen, und dazu wäre es schon lange gekommen, nisi

theologi essent, die auch an der ersten Entzweyung schuld sind. Wir zwey wollen's halten, als wären keine Theologen etc.« (Vasmer 1938: 12), v prevodu: »Kristjani bi se morali počutiti doma v vsem krščanskem svetu, do česar bi že zdavnaj prišlo, nisi theologi essent, če ne bi bilo teologov, ki so krivi tudi prvega razdora. Za naju naj velja, kakor da ne bi bilo teologov etc.«.

Prizadeval sem si navesti nekaj po mojem mneju značilnih točk iz življenja in delovanja velikega slavista Kopitarja v zvezi s časovnimi vplivi njegovega tedanjega dunajskega okolja. Morda se mi je posrečilo vnesti nekaj novih pogledov v danes že tako bogato kopitarologijo.

Viri in Literatura

F. C. Alter, 1801: *Beitrag zur praktischen Diplomatik für Slaven vorzüglich Böhmen*. Wien.

A. Budilovič, 1886: Dobrovskij i Kopitar. *Žurnal Ministerstva narodnago prosveščenija*. Sanktpeterburg.

J. Bujnoch, 1958: *Zwischen Rom und Byzanz, Leben und Wirken der Slavenapostel Kyrillos und Methodios... übersetzt, eingeleitet und erklärt von Josef Bujnoch*. Graz (Slavische Geschichtsschreiber, 1).

U. Dujčev, 1981: *Proučvanija vărhu srednovekovnata bălgarska istorija i kultura*. Sofija.

F. Grivec, 1960: *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*. Wiesbaden.

S. Hafner, 1995: Über B. Kopitars Übersetzungen zur russischen Krčija von 1816. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 41.

– – 1996: Jernej Kopitar kot avstroslavist. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana.

V. Jagić, 1885: *Pis'ma Dobrovskago i Kopitara v povremennom porjadkě*. Sanktpeterburg.

– – 1897: *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*. Sanktpeterburg.

G. W. Leibniz, 1986: *Philosophische Schriften*, 3, 2. Citirano po Gerd Ueding: Von der Universalsprache zur Sprache politischer Handlung. *Aufklärung und Gegenaufklärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von der Antike zur Gegenwart*. Dermstadt. 229–300.

H. Löffler, 1980: *Probleme der Dialektologie*. Dermstadt.

R. Nahtigal, 1950: Trdina o Miklošiču. *Slavistična revija* 3.

H. Orzechowska, 1987: Elementy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego w rękopisach nie wydanych słoweńskich gramatyk B. Kumerdeja i J. Japlja. *Prekursorzy słowiańskiego*. Wrocław.

F. Palacký, 1956: *Život a vědecké působení Josefa Dobrovského* (1833). Vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roce 1986.

M. D. Peyfuß, 1991: Die Klemensviten, Franz Miklosich und der grichische Buchdruck. *Franz Miklosich (Miklošič). Neue Studien und Materialien anläßlich seines 100. Todestaget*. Wien.

S. Suhadolnik, 1981: Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina. *Slavistična revija* 29.

N. L. Tunickij, 1972: *Monumenta ad SS Cyrilli et Methodii successorum vitas resque gestas pertinentia*. London.

M. Vasmer, 1938: *B. Kopitars Briefwchsel mit Jakob Grimm*. Berlin.

ZUSAMMENFASUNG

Verhältnismäßig rasch fand sich Jernej Kopitar in der vielschichtigen Geisteswelt der universalistischen Phase der Wiener Romantik in den ersten Jahrzehnten seiner Wiener Zeit zurecht und er verstandt es auch, sich in der Wiener wissenschaftlichen Publizistik mit originellen slawistischen Modellen zu bewähren. Kennzeichnend für diese Zeit ist sein rationaler Umgang mit Sprachen und Sprachmitteln, wir dies so anschaulich der polyglotte Sprachstil seiner individuell geprägten Briefsprache zeigt. Fünfzig Briefe an seinen besten Freund Jakob Zupan bieten dafür das beste Beispiel: Besondere semantisch-funktionale Gesetze bestimmen die Distribution polyglotter Interferenzen. Es ist mitunter allerdings schwierig, in dieser eigenwilligen polyglotten Briefsprache den wahren Sinn der Aussagen zu ergründen, weil sich situationsbedingt hinter den Interferenen, als Schlüsselwörter gebraucht kulturpolitische Weltansichten und sogar wissenschaftstheoretische Polaritäten verbergen können.

UDK 821.163.6.09 Kersnik J.
Miran Štuhec
Pedagoška fakulteta Maribor

KERSNIKOVA ELZA NA POTI OD GUVERNANTE DO POSLANČEVE ŽENE

Osrednje mesto v Kersnikovih romanih *Ciklamen* in *Agitator* zaseda nemška guvernanta Boletovih otrok Elza. Je ambiciozna in spretna nadzorovalka dogajanja, kadar je potrebno tudi brezobzirna spletkarka. Ob dejstvu, da je Nemka, prevzame nase vlogo nasprotnice slovenskih narodno-nacionalnih interesov. Zaradi svoje kompleksnosti, ki ob koncu *Ciklamna* vključuje tudi resnično človeško in ljubezensko muko je najzanimivejša oseba romanov in medij, skozi katerega poteka recepcija človeškega, moralnega ter narodnopolitičnega življenja Kersnikovega trškega ambienta.

The central position in J. Kersnik's novels *Ciklamen* (*The Cyclamen*) and *Agitator* (*The Agitator*) is occupied by the German governess of the Boles' children, Elza. She ambitiously and skilfully controls the course of action; when necessary, she is also a ruthless plotter. Because of the fact that she is German, she assumes the role of an enemy of Slovene national interests. Because of her complexity, which at the end of *The Cyclamen* also involves a real human and love suffering, she is the most interesting character of the two novels and a medium for the reception of human, moral, and national-political life of Kersnik's ambient of a small town.

0 Janko Kersnik je v letih 1883 in 1885 objavil romana Ciklamen in Agitator. Obe pripovedi sta sicer vsaka zase samostojno besedilo, toda njuna globinska pomenska struktura déli povezuje v takorekoč neločljivo celoto. Pri tem ne gre le za to, da v romanih nastopajo iste osebe in da so le-te umeščene v isti kraj, ampak predvsem za to, da je pisatelj v Ciklamnu in Agitatorju oblikoval isti duhovni prostor. V njem se gibljejo »kersnikovske« osebe, razpete med erotične spletke, a tudi čisto ljubezen na eni strani in brezobzirno, do moralne in človeške razkrojenosti privedeno politično bitko na drugi. Te osebe, bolje rečeno Kersnikov trški ambient, je zanimiv register podatkov o socialni razslojenosti, o navadah in običajih, o modi in družabnosti, o moralni podobi itn., a ne samo to.

Osrednje mesto v teh romanih namreč ne zasedajo prebivalci Borij, ampak ena sama oseba – nemška guvernanta Elza. Ob tem je potrebno opozoriti, da se nekaj podobnega dogaja tudi v Jari gospodi. Tudi tam je namreč Vrbanojeva Ančka tista, ki pravzaprav omogoči recepcijo jarogospodskega ambienta.

Kersnik se je tako v vseh treh romanih v marsičem osredotočil tudi na problem ženske. V Jari gospodi ga je razvijal ob zapostavljeni in moralno problematični ženski, v Ciklamnu in Agitatorju pa ob dekletu in ženski, ki s svojo pronicljivostjo, brezkompromisnostjo in moralno nevezanostjo prodre v materialno in duhovno strukturo borjanskega ambienta, ga razgradi in po lastni želji ponovno sestavi. Njen razvoj skozi oba romana je zato postopno dviganje od socialne marginalke k ženski, ki si najprej zagotovi odlično materialno podlago in kasneje bistveno vpliva na potek deželnozborskih volitev.

1 Hipotetično je guvernanta Elza ambiciozna in spretna nadzorovalka dogajanja ter brezobzirna spletkarka. Ob dejstvu, da je Nemka, pa prevzame nase tudi vlogo nasprotnice slovenskih narodnih in nacionalnih interesov. Le-to udejani takrat, ko z Medenovo izvolitvijo v deželni zbor tudi sama prestopi prag politične elite.

2 Nadaljevanje pričujočega besedila bo usmerjeno k aktantski ravni obeh romanov.

Teoretično izhodišče analize je Greimasov aktantski model, ki ga sestavlja šest razredov funkcij: pošiljatelj, sprejemnik, subjekt, objekt ter pomočnik in nasprotnik. Osrednje mesto zavzemata subjekt in objekt. Njun odnos temelji na želji (subjekt želi doseči objekt/cilj), in je neposredno odvisen od moči nasprotnika in pomočnika. Greimasov model vzpostavlja zvezo med zgodbo in diskurzivno ravnijo besedila. Njegova aplikacija na Kersnikova romana pa omogoča vsebinsko določitev Elzine (hipotetično subjekt) pozicije glede na ostale upovedene osebe, še posebej pa razkriva njeno ambicijo doseči materialno in političnooblastno elito slovenskega podeželja (hipotetično objekt). (Greimas 1971: 157 in naprej)

Koncept, na katerem je pripovedovalec gradil nemško guvernanto Boletovih otrok, povzroča branju besedila nemalo težav. Elza namreč ni oblikovana zgolj premočrtno, kot k zastavljenemu cilju razvijajoča se oseba, ampak vsaj ob koncu prvega romana tudi kot ženska, ki podleže čustveni napetosti in človeški vznemirjenosti, kot oseba skratka, ki v situaciji, katere pomembna sooblikovalka je bila, doživi ne le osebno prizadetost, ampak tudi ljubezensko muko. Zaključni akordi Ciklamna so zato prava ljubezenska balada zavrnjenega dekleta in bivšega strastnega častilca, zdaj pa do nje vsaj navidez brezbrižnega moškega.

Kakšna je torej Elza, ki se že mlado dekle posmehljivo poigrava z moškimi, tudi s svojim oboževalcem odvetnikom Hrastom, ki se na poročno potovanje z graščakom Medenom odpravi okitena z broško, poročnim darilom prvega, ki se nato že poročena rada zabava v bližnjem mestu, kakor govorijo ljudje in ki končno doseže volilno zmago za svojega nemškutarskega moža?

Kersnik je v tloris aktantske ravni razporedil število oseb skladno z literarnozvrstno umeščenostjo pripovedi. Lahko bi jih seveda bilo tudi več, a ob istem idejnem konceptu to njene podobe ne bi bistveno spremenilo. Vse te osebe so si namreč z vidika funkcioniranja v zgodbi pa tudi s stališča aktantske vloge močno podobne. Izjema, ki ruši paralelnost njihovi značajev, duhovne globine pa tudi moralne podobe, je predvsem Boletova guvernanta.

2.1 Graščak Meden in odvetnik Hrast se razlikujeta glede svojega odnosa do naroda in narodnopolitičnih vprašanj, kolikor so le-ta sploh artikulirana, a oba sta predvsem nasprotnika in zato po svojem funkcioniranju v romanu(-ih) istovrstni sestavini. To je pregledno vsaj na dveh ravneh zgodbe, na erotični in politični. Zanimivo je, da se tako njun odnos do Elze, kot tisti, ki se uveljavlja na političnem področju, napaja od sebe samega. Posebej je to izrazito v politično-volilni situaciji, v kateri se oba nasprotnika s svojo udeležbo pravzaprav podpirata in omogočata. Prav isto pa se dogaja tudi v njunem odnosu do Elze, v katerem slednja od začetka pa prav do konca, torej do svoje poroke, s spretnimi manevri vzdržuje napetost med

obema in s tem svojo nadpozicijo, položaj, ki ji na koncu omogoči tudi poroko z Medenom. Po svojem globinskem pomenu sta si Meden in Hrast enaka tudi kot poročena moža. Ves spekter na površini sicer različnih pomenov je namreč združen v en sam: nemškutar dobi za ženo Nemko, narodnjak pa Slovanko. Res je, da nobena ne zna slovensko, res pa je tudi, da je poštena Katinka Hrastu »nagrada«, moralno problematična, radoživa in ambiciozna Elza pa Medenu kazen. Toda tudi to v bistvu njune funkcionalne paralelnosti v zgodbi bistveno ne spremeni. Obe dejstvi sta namreč za njen razvojni lok obrobnega pomena, saj svojo vrednost dobita šele na ravni diskurza. Ob dejstvih pa, da je Hrast Slovenec bolj deklarativno, kot »vsebinsko«, bolj nagonsko kot racionalno-koristno in da konec koncev tudi Katinka ni Slovenka, ampak le Slovanka, je opozicija nemškutar : narodnjak še dodatno obremenjena. Ali je torej trditev, da je odvetnik narodnjak pač toliko bolj od ostalih, kolikor močneje se zaveda, da je med Slovence na-rojen, pretirana?

Hrast in Meden bi morebiti lahko funkcionirala tudi kot ljubimca in politika. S tem bi se njuna aktantska vloga seveda spremenila, toda iz pripovedi pravzaprav ne izhajajo nikakršni resnični dokazi za oblikovanje takšne trditve. Oba sta sicer tudi oboževalca, vendar kot taka zelo površinsko prikazana, upodobljena le v najnujnejših obrisih. Zato mora bralec v njuno erotično kompetenco močno dvomiti. Erotični stiki obeh oseb so namreč mnogo bolj plod naključij, Elzine spretnosti in ambicioznosti ter Katinkinega resničnega ljubezenskega čustva ter tolerance, kakor pa suverenih racionalnih ali pa tudi emocionalnih odločitev obeh moških.

Ista temeljna struktura in isti motivacijski moment, nekateri so ga imenovali frivolnost, je produktiven tudi na ravni njunih političnih načrtov. Na tem mestu je na primer relevantno vprašanje o tem, v koliki meri sta Meden in Hrast sploh politika in na primer, kakšne poslanske sposobnosti imata. Posebej Meden se na nobenem mestu, nič bistveno drugače pa ni tudi s Hrastom, ne profilira kot politik, kot pripadnik stranke oziroma kot človek s političnim programom. Navedena temeljna »političnoznačajska« struktura je tisti zaviralni moment, ki tudi na ravni političnega udejstvovanja onemogoči nastanek suverene in kompetentne, to pot pač politične osebe. Oba se borita, tudi »častno«, a pravzaprav le za to, da ne bi zmagal nasprotnik. Osnovni problem obeh akterjev zato obstaja v geslu: zmagati, da ne bo zmagal nasprotnik in ne v tistem, ki pravi: zmagati, ker imam boljši program. Njuna umeščenost v trdno narodno-nacionalno strukturo, ki je pravzaprav dolga desetletja obremenjevala slovensko literaturo, ju medsebojno seveda loči, Meden je uničevalec, Hrast pa graditelj slovenskih interesov, toda zdi se, da sta tako eden kot drugi politično slabo uporabna, saj svojih ciljev v bistvu sploh ne znata jasno artikulirati.

Poseben paradoks, ki ne ostaja brez globljih reminiscenc na diskurzivni ravni, pa je ta, da slovenski volilci za svojega legitimnega predstavnika izvolijo pronemško usemerjenega človeka.

2.2 Tudi vladni koncipist plemeniti Ruda in Hrastov koncipient Koren, prvi nižji državni uradnik, drugi odvetniški pripravnik pomembno sooblikujeta aktantsko raven Agitatorja, na diskurzivni ravni pa tudi »celote«. Ker sta oba predvsem nasprotnika, nasprotnika na erotični in politični ravni, je paralelnost odnosa s tistim, ki

označuje Hrasta in Medena, očitna. Objekta, na katerem se njuno razmerje protipozicije profilira, sta Boletova hčerka Milica ter deželnozborske volitve.

Med njima pa obstaja tudi razlika. Koren je namreč edina oseba, ki v spektru vseh ostalih naredi bistven idejni preobrat: zaradi ljubezni do Milice se odloči zapustiti politično bojišče in s tem pomembno vpliva na etični premik Agitatorja od razčlovečenosti k čistemu čustvu.

Ruda pa je samoljuben in nastopaški, kot politični agitator iz užaljenosti sposoben laži in spletkarjenja. Njegovo erotično približevanje ženskam ga kaže kot nespretnega, vase zagledanega, nasilnega in maščevalnega človeka, zato njegovo »dvorjenje« preračunljivi in sposobni Elzi ter pošteni Milici seveda ne more biti uspešno. To pa nista njegova edina poraza. Zadnjega in najhujšega doživi na političnem pa tudi čisto človeško-osebnem področju, in to v trenutku, ko se zave, da je njegovo »agitiranje« sicer pripomoglo k Medenovi volilni zmagi, a da sam od tega ne bo imel nobene koristi, da je bil izigran. Nenačelnost je poplačana z nenačelnostjo, stremuhi in izdajalci pa grobo in s posmehom odstranjeni.

Za paravan malomeščanskega elitizma prikrita grobost in posmeh zadeneta v srž večine borjanskih odnosov. Pri tem ne mislimo samo na posmehljivost, s katero je opremila svoje razmerje do Borjancev Elza, ampak na cel spekter moralno-etične in splošno človeške dinamike, ki obvladuje Kersnikovo trško elito. Avtorjevo razvrednotenje tega ambienta je zato le naravna posledica »dejanskega stanja« in njegovega etično uravnoteženega ter narodno orientiranega stališča.

Edini med osebami, ki moralno ni obremenjen, je Hrastov pomočnik Koren. Je človek, ki ohrani zgledno moralno držo tudi takrat, ko je sredi najhujših erotičnih in politično-agitatorskih preizkušenj. Njegova pripadnost slovenski stvari je strastno zanesena in zato vsebinsko manj koristna, kot bi lahko bila. Pravzaprav se po svoji politični kompetenci popolnoma vključuje v splošni politični segment borjanskega ambienta, ki pomeni že kar simptomatično »mimo držo«. Toda res je, da se v politični boj naravnost vrže, predano in iskreno, zato tudi potem, ko iz njega izstopi, nima občutka izdajstva. Ne Meden ne Hrast in seveda tudi ne Ruda pri svojih političnih ambicijah niso toliko predani in resnični, kot je prav on.

Predano in iskreno tudi ljubi – Milico. Pri tem ima nekaj sreče, usoda, bolje rečeno pripovedovalčeva volja mu namreč nameni vlogo rešitelja takrat, ko hoče pl. Ruda pri dobro vzgojeni Boletovi hčerki iztržiti preveč.

Je pa Koren tudi tragična oseba. Prav njegova čista ljubezen do Milice je namreč točka, na kateri se dokončno zlomijo Hrastove politične možnosti. Koren – strateg odvetnikovega volilnega uspeha, s tem pa tudi sooblikovalec narodove usode, je hkrati tudi tisti, ki je sicer žrtev spletke, a vendarle »kriv«, da se politično pomembni Bole odloči za Medena. S tem pa je tudi njegova sicer nekoliko romantično vodena in manj uspešna, a vendarle narodna ideja obsojena na propad.

To, da je koncipient pomembna oseba znotraj dinamike deželnozborskih volitev v Borju, dokazuje tudi prijaznost, s katero ga skuša koketna Elza človeško diskreditirati in politično razvrednotiti.

2.2.1 Hrastov koncipient bi lahko bil tudi glavna oseba Agitatorja. Njegova moralna drža in narodnopolitična pozicija, prav tako pa pomen znotraj samega dogajalnega toka bi mu ob nespornih Kersnikovih simpatijah to mesto zagotovili. Toda, recepcija romana ponovno ne more spregledati vloge, ki jo ima tako na ravni zgodbe kot na ravni diskurza Elza. Bistvo Agitatorja so vendarle volitve in z njimi tekma med Slovenci in Protislovenci in smisel tekme je zmaga. Prav nanjo in na nje konotacije pa bistveno vpliva prav slednja.

Seveda pomeni Korenova pozitivna moralna drža perspektivno idejo romana, toda rast te iste ideje zahteva tudi Elzina podoba, pač v svojem spreobrnjenem smislu.

2.3 Nemška guvernanta Boletovih otrok Elza je zaradi kompleksnosti najzanimivejša oseba obeh Kersnikovih romanov. Koncept, na katerem je pripovedovalec gradil to žensko, pokaže, da zaseda v razmerjih prebivalcev opisanega kranjskega trga višji položaj, kot bi ga upoštevaje zgolj njen profesionalno-socialni status »smela«. Njena nemška narodnost ji namreč daje vsaj pri delu borjanske elite poseben ugled. Pri tem ji izdatno pomaga tudi zunanji izgled. Edina motnja pri zasedanju pozicije znotraj tlorisa trške elite bi bilo lahko neobvladanje slovenščine. A tudi to ni resničen problem, saj je nemščina pogosto občevalni jezik slovenskih izobražencev.

Elza zaseda torej mnogo ugodnejši položaj, kot bi ga lahko glede na to, da je le vzgojiteljica otrok. Njena izhodiščna pozicija je bistveno opredeljena torej z njeno nemškostjo, modrimi očmi, plavimi lasmi, srednje velikim, gibčnim, slokim, a polnim životom, samosvestnim, a prav tako naravnim vedénjem itn. Taka je ženska z nespornim erotičnim nabojem, v katerem sovpadata ženska lepota in mikavnost ter privlačnost, izhajajoča iz pripadnosti tujemu (nemškemu) svetu. Dovolimo si špekulacijo: koliko bi bila »vredna« guvernanta, ki bi namesto svetlečih las in polnega telesa imela na glavi štrene, bila mala in debela, prihajala pa bi iz Haloz?

Kompleksnost pojavljanja guvernante Elze v obeh romanih je moč opredeliti upoštevaje njen odnos do Hrasta. Njegova struktura funkcionira na treh ravneh: na ravni nadpozicije, na ravni čustvene vznemirjenosti ter na ravni osebne prizadetosti. Kljub takšni vsebini Elza v pripovedih ne deluje kot ženska, ki ljubi ali je ljubljena, ampak kot oseba, ki s spretnimi manevri vzdržuje začetno pozicijo in še več, ki svojo »oblast« stopnjuje. To pa jo v spletu danih okoliščin postavi tudi v položaj nasprotnice slovenskih narodno-nacionalnih interesov. Njeno socialno dviganje se namreč zaključi s poroko z nemškutarskim graščakom Medenom ter nespornim, rekli bi odločilnim, vplivom na izzid deželnozborskih volitev.

Elzo bi bilo mogoče, upoštevaje zaključek Ciklamna, razumeti tudi kot maščevalko, zavrženko in užaljenko. Toda natančno sledenje njenemu gibanju med Borjanci jo pokaže v bistveno drugačni podobi. Njenih porogljivih nasmehov, posmehljivosti, s katero je ogovarjala npr. svojega častilca dr. Hrasta, narejene naivnosti, pa tudi premišljene tolerantnosti do bogatega graščaka ne moremo vključiti v erotično čustvo mladega dekleta, še zlasti ne zato, ker kljub svoji nesporni pronicljivosti vendarle v času, ki ji je bil na voljo, še ni mogla preceniti zanesljivosti in

moralne podobe ljudi, med katere je »službeno« prišla. Prej izkazujejo njeno vzvišenost, morebiti celo svojevrstno germansko aroganco.

2.3.1 V odnosu do Hrasta, kakor je le-ta oblikovan v Ciklamnu, se Elzino nasprotovanje slovenskim narodno-nacionalnim interesom izraža pravzaprav le posredno. Hrast sicer je narodnjak, toda svojega slovenskega prepričanja, prav tako pa tudi širših slovenskih interesov ne artikulira v toliki meri, da bi mogli obe osebi na tej ravni funkcionirati po načelu protipozicije. Tudi v Agitatorju, romanu, ki je motivno-tematsko utemeljen prav s predvolilnim bojem in samimi volitvami, se Hrast (pa tudi Meden ne) politično ne profilira. Njegove osebne ambicije zato vsaj pregledno slabo sovpadajo z narodnopolitičnimi ambicijami Slovencev, ali bolje rečeno: recepciji ostaja nedostopno, katere sploh so narodne ali celo nacionalne ambicije Slovencev, ki naj bi jih odvetnik so-udejanil. V bistvu gre bolj za »stara« nasprotja med njim in Medenom, seveda pa tudi željo sodelovati pri oblasti. Elzina nadpozicija se v obeh primerih izraža v njeni odločilno vlogi, ko do potrebne stopnje privedeno nasprotje med obema moškima vzdržuje in njeno erotično vsebino variira in končno nadgradi s politično.

Paradigma moških nasprotnikov je produktivna tudi v kasnejši Jari gospodi, vendar je njena motivna pestrost v romanu iz leta 1893 manjša.

Hrast je »liberalec«, morda sicer ne čisto na osnovi racionalno sprejete empirije, morda res bolj nagonski, toda vsaj navidez narodno zaveden. Elza je sposobna čutnega dojemanja in racionalnega sprejemanja pa tudi kar »transcendetnega« prehajanja iz vsakdanje življenjske empirije v višjo bit stvarstva, ki jo vidi v krščanstvu in njegovih mitih. Duhovno globlja je, senzibilnejša in sposobna, še bolj pa voljna abstraktnega razmišljanja o človeku, svetu in veri. Njemu sta bila tako vera kot »filozofsko« naravnani pogovori odveč; nekoliko ga je zanimala le literatura.

Eno temeljnih vprašanj je, ali je Elza kljub vsemu morebiti res že prav na začetku svoje borjanske poti z nekim posebnim, recimo temu, ženskim čutom ocenila ambient, v katerega je prišla, in se potem odločila, da bo z eno samo zmagovito kretnjo porazila tako moški kot borjanski princip, ob tem pa tudi narodne ambicije Slovencev, vse kakorkoli že združeno v osebi odvetnika Hrasta.

Možnost, da je dejansko dovolj zgodaj spoznala neresnost in nespretnost svojih ljubimcev in se odločila za navedeno, vsaj teoretično obstaja. Toda, zakaj bi se potem npr. želela učiti slovenščino, ki zaradi same komunikacije seveda ni bila problematična. Ali je bila to res le »ženska afektacija«, kot je rekel Bole, ali njena nečimrnost. Ali pa lahko in moramo tudi to konstruktivno vključiti v Elzino že kar perverzno odločitev za preizkušanje meja lastne moči, ki se konča s tem, da se za poročno potovanje z Medenom okiti z broško – zlatim ciklamnom, ki jo je dobila za poročno darilo od Hrasta?

Elza se zaveda svoje moči, zaveda se, da ji je dodeljena središčna vloga in odločena je izkoristiti jo. Ob tem pa je potrebno upoštevati, da je še mlada in da je zato v njej verjetno tudi še precej »otroške« razigranosti, ki dobi ob kompleksu germanske večvrednost nevarne razsežnosti. Njena usodna privlačnost se zato razraste

prav tam, kjer najbolj poseže v komaj oblikovano narodovo bit: brez posebnega truda osvoji graščaka Medena in z njim nato še deželnozborske volitve.

Elzi je morda Hrast resnično všeč, toda od njega se pravzaprav odvrne že kmalu, ne nazadnje tudi zato, ker ga sprejme kot premalo suvereno, rekli bi premalo artikulirano osebo. Hrast Nemcev ne mara, zaradi Elzine lepote pa je pripravljen svoj odnos do njih tudi prikriti. Spoznanje tega so zasmehljive poteze na njenem obrazu in tisti značilni samozavestni pogled v ogledalo, ki potrdi lepoto in z njo moč ter spodbudi zadovoljno ugotovitev, da jo »tako sovraštvo« pravzaprav mika. Dve vijolici, ki jih nato Hrast od nje sprejme, sta napoved pričakovanega razvoja dogodkov, v katerem je tudi poraženca že moč slutiti. Prvi resni stik obeh oseb je namreč pokazal, da si stojita nasproti strast in razum ter erotična zaslepljenost in hladna preračunljivost.

Njena igra z rožami, ki jih preračunljivo sprejema in daje, njena koketna prijaznost, želja po znanju slovenščine, tudi njena navidezna mirnost takrat, ko bi bila naravna odkrita vznemirjenost, so medij, skozi katerega guvernanta stopnjuje pomembnost svoje pozicije. Njena prednost je v tem, da je zmožna suverene kretnje, s katero oblikuje prihodnost po lastni zamisli. Zato se seveda bistveno razlikuje od jarogospodske Ančke, ki se ob moški frivolnosti, preračunljivosti, tekmovalnosti in maščevalnosti človeško in moralno zruši.

V Ciklamnu se prav tako Hrast mestoma izkaže za preračunljivega, takrat npr., ko razmišlja o svojih ambicijah in karieri, ter ugotovi, da bi mu bila le guvernanta pri tem lahko tudi ovira. Toda tudi ta segment njunega razmerja izpostavi Elzo kot močnejšo, sposobnejšo in preračunljivejšo. Za samo zgodbo ni pomembno, če je takšna zaradi zavestne želje delati v korist lastnim ciljem, zaradi svojega principa, ambicioznosti in svojevrstne perverznosti ali česa tretjega. Pravzaprav tudi ni pomembno, če so njeni interesi le slučajno nasprotni slovenskim, ker je njen nasprotnik pač Hrast, bistveno pa je to seveda na ravni diskurza obeh romanov.

Motiv »druge ženske«, podoben motivu iz Jare gospode, je lahko dokaz nestanovitnosti, prehaja lahko tudi v temo zanemarjanja, toda kompleksnost odnosa med Hrastom in Elzo oblikuje tudi dvom o tem, da je to ključni motiv v liniji »ljubezenske zgodbe«. V tej isti liniji se pojavlja namreč v več variantah tudi motiv posmeha. Stopnjuje se do glasnega smeha, ki ilustrira dokončno Elzino odločitev in ob tem pomembno vpliva na recepcijo Hrasta in predvsem Elze. Združen z motivom rož, prehajajočim v simbol rož pomeni točko, ko odnos med obema »zaljubljencema« dobi konotacijo preračunljive igre, ko se osvobodi vsega balasta moškega in ženskega pa tudi narodnega. Ostane zgolj sinteza nestanovitnosti in prizadetosti.

Nadaljnji razvoj dogodkov ni presenetljiv: Meden zaprosi za Elzino roko, ona si za odgovor zagotovi odlog, da bi se o tem »posvetovala« s Hrastom. Kasnejše nestrinjanje Elze in Hrasta o vrednosti »Marlittinih povesti« ne izpostavi le ponovno razlike med obema, ampak je tokrat nujno upoštevati, da je njun odnos že do konca kontaminiran. Zato medsebojni očitki, ki so od same knjige že popolnoma oddaljeni, pomenijo naravni potek obojestranske prizadetosti in užaljenosti. V be-

sednem »dvoboju« obeh ponovno zasede dominantno pozicijo ona. Tista je namreč, ki Hrastu postopoma posreduje podatke in jih po njihovi dramatični vrednosti stopnjuje do zadnjega – poroke z Medenom.

Čustvena vznemirjenost, prizadetost pa tudi agresivnost med njima prevladajo, zato je težko reči, da gre le za spopad dveh samoljubnežev. Situacija je tako čustveno nabita, da iz recepcije lahko izginejo nekatera pomembna dejstva iz preteklosti. Mislimo na tista, ki izhajajo iz Elzine »tekme« s Hrastom in protinemštvom, iz njene »resnične« zaljubljenosti pa tudi tista, ki opozarjajo na razliko v senzibilnosti, pretkanosti, posmehljivosti, duhovni globini, pronicljivosti, suverenosti osebe itn., tista skratka, ki najpomembneje sooblikujejo globinsko strukturo njunega razmerja. V okolju novega razmerja bi bilo mogoče Elzo sprejeti kot žensko, ki se je dejansko odločila »poskusiti« z odvetnikom. Ker pa je moč njuno razmerje le teoretično razbremeniti navedenih značilnosti, je bolj verjetno, da dekle v stanju čustvene napetosti ali vsaj vznemirjenosti doživi kratek duševni pretres. Res je, da bi bilo mogoče njeno vprašanje »ste me li kdaj ljubili – tako ljubili« (Kersnik 1972: 112) nadaljevati s »kot sem jaz vas«. A ugibanje se izkaže za zgolj špekulacijo potem, ko tudi sama z besedami »Pa – sem ga li res ljubila?« (Kersnik 1972: 113) izrazi dvom v resničnost svojih čustev do Hrasta.

Problematičnost njunega razmerja seveda pa tudi Elze kot take privede do zadnje stopnje broška – zlat ciklamen, Hrastovo poročno darilo, s katerim je okitena za poročno potovanje. Ta njena gesta je namreč sinteza dvomov, čiste ideje in hrepenenja, perverzne igre, suverenosti in pojemanja moči, usodne zveze in zmote ter poraza, samoljubnosti in spletke. Je vrhunec nasprotja dveh oseb, ki ju je povezalo načelo »predestinacije«.

2.3.2 Nadaljevanje v Agitatorju Elzino podobo dopolni. Ob tem bi veljalo izpostaviti, da njena agitacija ni maščevanje zavrnjene ženske, ampak premišljeno zaključevanje postavljenih ciljev in osebne ambicioznosti.

Za to, da bi se maščevala Hrastu, nekaj razlogov gotovo obstaja, nikakršnih pa nima za grobo zavrnitev pl. Rude. Prav to zadnje jo, mislimo, ob že navedenih značilnostih njenega značaja, postavlja v vlogo ambiciozne in brezobzirne ženske. Takšnega sklepa ne morejo bistveno omajati niti sklepni segmenti prvega romana.

Po isti temeljni strukturi, a bolj odkrito se giblje Elza med Borjanci tudi v drugem romanu. Njena podoba, s tem pa tudi aktantska vloga je bistveno bolj pregledna in enoznačna, zato pa pravzaprav osiromašena. Kersnik je svoj koncept, na katerem je gradil zdaj še vedno lepo, morda še celo bolj privlačno ženo graščaka Medena očitno zasnoval, ne da bi izpostavil tudi njeno čutno-čustveno v erotiko usmerjeno potezo, tisto, ki je v Ciklamnu močno popestrila recepcijo ne le njene podobe, ampak posredno celotnega borjanskega kolektiva. Še vedno pa ohranja glavne značilnosti svojega pojavljanja tako na ravni zgodbe kot na ravni diskurza pa tudi znotraj tlorisa aktantske ravni.

Elzino premišljeno poseganje v volilne aktivnosti se stopnjuje od začetnega »napora«, s katerim pridobi gizdalinskega Rudo in spozna, da bo Koren ostal njen nasprotnik, do spletke, s katero poruši prijateljstvo med vplivnim Boletom in Hras-

tom. Njene intervencije niso pogoste, deluje nekako iz ozadja, premišljeno in učinkovito.

Pridobiti užaljenega in zavrnjenega Miličinega oboževalca Rudo ni težko, za moralno do konca razgrajeno Elzo pa tudi laž, povezana z Milico, Korenom in Hrastom ne. Njeno delovanje po načelu »divide et impera« doživi zmagoslavje: potem ko se Bole odloči za Medena, Hrast odstopi. Ambiciozna, samoljubna in gospodovalna, a tudi premetena in sposobna Elza se tako na koncu Agitatorja razvije do svojega polnega »sijaja«.

Njen razvoj poteka po dveh vzporednih linijah. Vsebina prve je moralno razpadanje, druge pa rast njene materialne in politične moči in pomembnosti. Res je, da z zadnjim doseže svoj cilj in odigra svojo aktantsko vlogo, res pa je tudi, da zaradi neoviranosti, s katero svoj cilj izpolni, v vrtinec moralne pa tudi čisto človeške problematičnosti pahne takorekoč ves borjanski kolektiv. Ob njej se Borjanci na diskurzivni ravni obeh romanov namreč profilirajo kot sinteza frivolnosti, samoljubnosti, oblastiželjnosti pa tudi narodne in nacionalne neprepričljivosti ter naivnosti.

2.3.3 To, da se Elza giblje sredi borjanskega kolektiva s pravzaprav neznosno lahkoto, potrjuje tudi razdelitev vlog po Greimasovi shemi aktantskih odnosov (Greimas 1971). Po njej namreč nima nasprotnika. Hrast to ni vsaj iz dveh razlogov: prvič zato, ker tudi sam ni moralno čist, ker je tudi on samoljuben in vsaj delno človek, ki čustva podredi svoji karieri, in drugič: narodno oz. narodnopolitično ni dovolj izrazito profiliran, saj ne daje vtisa premišljenega in narodni ideji resnično predanega človeka.

Ob tem se postavi vprašanje, do katere stopnje je kot Nemka profilirana Elza. Gotovo ni odkriti agitator nemških interesov, toda to niti ni pomembno. Pomembno pa je, da doseže, rekli bi, naravnost paradoksalno situacijo, ko slovenski volilci za svojega legitimnega predstavnika v deželnem zboru izvolijo odkritega nemškutarja.

Vlogi nasprotnika je najbližji Koren, moralno čist je, a ob tem premalo racionalen in preveč zanesen, da bi mogel svojo nalogo izpeljati do konca. Njegova odločitev za »čisto ljubezen« in človečnost pa je z vidika naroda vsaj nekoliko problematičen preobrat od kolektivnega k posamičnemu, od zgodovinskega k osebnemu.

3 Strukturiranost aktanske ravni kaže globalno paralelnost. Glede na navade, značajske lastnosti, duhovni potencial, stopnjo svoje politične profiliranosti in moralne podobe so si posamezne osebe med seboj namreč močno podobne. Res je, da so med njimi nemškutarji in narodnjaki, gizdalini in frivolneži, tudi Koren itn., a to njihove vloge ne spremeni v toliki meri, da bi vplivalo na pomemben preobrat zgodbe in iz nje izhajajoči diskurz.

Edina oseba, ki se dejansko loči je Elza. Njena vloga je osrednjega pomena tako v Ciklamnu kot Agitatorju, v prvem predvsem v okolju erotičnih »spopadov« s Hrastom in Medenom, v drugem pa na političnem področju, kjer v svojo igro pritegne tudi Rudo in Korena. Je oseba, ki s premeteno in premišljeno, moralno pa seveda sila problematično akcijo pridobi ključno pozicijo, na aktantski ravni

protipozicijo. Ta ji omogoča postopno osvajanje prostora, ki se konča z odločilnim vplivom na deželnozborske volitve.

Bivša nemška guvernanta Boletovih otrok in kasneje žena graščaka Medena je subjekt obeh romanov. Svojo subjektiviteto gradi na univerzalnem načelu zmagovitosti in suverenosti močne osebe. Taka je daleč od notranjega zloma in osebnega poraza, zato je seveda pravo nasprotje jarogosposki Ančki.

Pisatelj je morebiti res skladno s svojo narodno idejo in potrebnim etičnim nabojem Korena rešil pred totalno razčlovečenostjo predvolilne bitke, prav tako Hrasta pred Nemko Elzo, nemškutarja Medena in pl. Rudo pa z njo kaznoval. Toda ker sta Koren, predvsem pa dr. Hrast tudi problematični osebi, je to verjetno premalo, da bi oba romana sprejeli kot pripovedi z narodno, moralno in človeško pozitivno idejo. Pomenita pravzaprav nekaj drugega, in sicer Kersnikovo prevrednotenje političnega, narodnega, moralnega in človeškega prostora, razumljenega širše, kot to omogoča sam borjanski ambient.

Viri in Literatura

Borovnik, S., 1995: *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Mihelač.

Boršnik, M., 1962: *Janko Kersnik*. Beograd: Rad.

Flaker, A., 1976: *Stilske formacije*. Zagreb: Liber.

Greimas, A. J., 1971: *Strukturale Semantik*. Braunschweig: Friedr. Viewg & Sohn.

Hladnik, M., 1981: Slovenski ženski roman. *Slavistična revija* XXIX/3.

– – 1996: Kersnikova povest Jara gospoda (spremna beseda). J. Kersnik: *Jara gospoda*. Ljubljana.

Inkret, A., 1969: Janko Kersnik in začetki slovenske leposlovne proze. *Problemi* VIII/78-79.

Kersnik, J., 1996: *Jara gospoda*. Ljubljana: Karantanija.

– – 1972: *Ciklamen, Agitator*. Ljubljana: Prešernova družba.

Ocvirk, A.: *Kersnikova pot v realizem. Literarna umetnina med zgodovino in teorijo*. Ljubljana: DZS, 1978.

Paternu, B., 1983: Kersnikovo mesto v razvoju slovenskega romana. *Slavistična revija* XXXI/4.

– – 1982: K tipologiji realizma v slovenski književnosti. *Obdobja* 3. Ur. B. Paternu idr. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Pogačnik, J., 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva* IV. Maribor: Obzorja.

– – 1997: »Jara gospoda« v okviru Kersnikove pripovedne proze (Model literarnga realizma na Slovenskem). *Razprave* XVI. Ur. J. Pogačnik. Ljubljana: SAZU.

Rupel, D., 1969: Idealist brez idealov. *Problemi* VIII/78-79.

Rustja, P., 1997: *Svoji svojim? Slovenci v Trstu med narodno zavestjo in asimilacijo* (referat na simpoziju: Slovenska mesta od srede 19. stol. do 1. svetov. vojne). Maribor.

Slodnjak, A., 1961: *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana: Slovenska matica.

Verginella, M., 1997: *Družbeni vzpon slovenske elite v Trstu* (referat na simpoziju Slovenska mesta od srede 19. stol. do 1. svetov. vojne). Maribor.

SUMMARY

The central position in J. Kersnik's novels *Ciklamen* (*The Cyclamen*) and *Agitator* (*The Agitator*) is occupied by the German governess of the Boles' children, Elza. She ambitiously and skilfully controls the course of action; when necessary, she is also a ruthless plotter. Because of the fact that she is German, she assumes the role of an enemy of Slovene national interests. Because of her complexity, which at the end of *The Cyclamen* also involves a real human and love suffering, she is the most interesting character of the two novels and a medium for the reception of human, moral, and national-political life of Kersnik's ambient of a small town.

This ambitious, egotistical, but also competent and cunning character confidently moves within Borje society from a person on the edge of society to a wife of a lord of a castle and later a representative. Besides the aforementioned attributes, she also takes advantage of her beauty and her German origin. This makes her a complete opposite of the character from *Jara gospoda* (*Rich Vulgarians*), Ančka, who is personally and morally crushed by male frivolity, vindictiveness, and competitiveness.

The structure of the actant plane of both novels demonstrates a global parallelness, from which only Elza stands out with her counter-position. The individual characters are very similar with respect to their habits, personality features, spiritual potential, the level of their national-political formation, moral image, and sovereignty. Elza differs from them and »beats« them mainly because she is stronger as a person, more capable to deal with life, and, in her uncompromising drive to reach her goal, she sacrifices even morality.

UDK 811.16'366.58
Eva Pallasová
Filozofska fakulteta v Brnu

PRIHODNJIK – ČAS ALI NAKLON?[1]

(Jezikovna projekcija prihodnosti s slovanskim zloženim prihodnjikom)

O razvoju analitičnega prihodnjika v slovanskih jezikih zgovorno pričajo starocerkvenoslovanska besedila. Iz njih se popolnoma jasno kaže, da stara cerkvena slovanščina pripada južnoslovanskemu arealu. Opisni prihodnjik se tvori s pomočjo deontičnih modalnih izrazov in izrazov, ki izražajo intencionalno stanje volje. Gre za predstopnjo nadaljnjega razvojnega procesa, ki bi ga bilo mogoče označiti kot izpraznitev prvotnih modalnih izrazov v slovnične člene kasnejšega analitičnega prihodnjika v južnoslovanskih jezikih. Ta proces so nedvomno podpirale hkratne težnje v neslovanskih jezikih, predvsem v grščini, pri nekoliko poznejšem konstituiranju balkanske jezikovne zveze.

The Old Church Slavonic texts give very significant evidence of the development of the analytic future tense in the Slavonic languages. The texts manifest quite clear that the Old Church Slavonic belongs to the south Slavonic linguistic territory. The periphrastic future forms are built up of the deontic modal expressions and of an expressions signifying the intentional state of will. Such forms represent the first stage of the later development process which can be characterised by voiding of the original modal expressions and transforming them into grammatical particles of the following analytical future tense in the South Slavonic languages. During the later establishing of the Balkan »linguistic union« (Sprachbund) the process had been undoubtedly supported by the analogical tendencies in the Non-Slavonic languages, in Greek in particular.

0.1 Razvoj prihodnjika v slovanskih jezikih je dolgotrajen in zapleten proces. O njegovih začetkih izrecno pričajo najstarejši slovanski pisani spomeniki – starocerkvenoslovanska kanonska besedila s konca 10. in začetka 11. stoletja. Iz razčlembe teh besedil jasno izhaja, da je za jezikovno projekcijo prihodnosti obstajala vrsta možnosti in da se je (jezikovno) izražala z različnimi oblikovnimi sredstvi. Starocerkvenoslovanske slovnice in posamezne študije o prihodnjiku v starocerkvenoslovanskih besedilih soglasno ugotavljajo, da stara cerkvena slovanščina še ni poznala ustaljene slovnične oblike za izražanje prihodnosti.

Za izražanje prihodnjega dejanja so se v stari cerkveni slovanščini lahko uporabljala tako sintetična (izrazna) sredstva, tj. dovršni in pogosto tudi nedovršni sedanjik, kot tudi analitična, tj. razne opisne konstrukcije (zveze).

Raba sedanjika v vlogi prihodnjika je eden izmed najstarejših načinov za opisovanje prihodnosti in po njem posegajo tudi drugi jeziki (od indoevropskih npr. germanski jeziki, stara indijščina, latinščina in grščina, zlasti koiné). V stari cerkveni slovanščini in prav tako v večini sodobnih slovanskih jezikov pa je treba ločiti še med sedanjikom nedovršnih glagolov v vlogi prihodnjika in prihodnjiškim pomenom sedanjika pri dovršnih glagolih. Ta dovršni sedanjik s prihodnjiškim pomenom je slovanska posebnost, ki se je v zgodovinskem razvoju slovanskih je-

---

[1] Habilitacijsko predavanje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani dne 18. 12. 1997.

zikov gramatikalizirala kot oblika za prihodnjik na največjem delu slovanskega ozemlja.[2]

Analitična sredstva za izražanje prihodnosti so predstavljena z zvezami naklonskih (modalnih) glagolov *iměti* in *chotěti/chъtěti* z nedoločnikom dovršnih in nedovršnih glagolov. Poleg tega se v stari cerkveni slovanščini uveljavljajo zveze faznih glagolov *načьnǫ*, *vъčьnǫ*, *začьnǫ* z nedoločniki nedovršnih glagolov in zveze pomožnika *bǫdǫ* z deležnikoma na **-nt-* in *-l* (zveza z deležnikom na *-l* se seveda uporablja za izražanje t. i. eksaktnega futura). Prav tako izpričane zveze *bǫdǫ* + nedoločnik pa ni mogoče šteti za opisni izraz prihodnjiškega pomena; ta zveza je pravzaprav neosebni stavek z naklonsko-prihodnjiškim pomenom tipa NEOSEBNI GLAGOL + OSEBKOV DAJALNIK + NEDOLOČNIK.[3]

V tem članku se bomo večinoma ukvarjali z zloženimi (analitičnimi) oblikami za izražanje prihodnosti, in sicer predvsem z opisnimi zvezami glagolov *iměti* in *chotěti/chъtěti*.

0.2 Skupna lastnost navedenih zvez je, da združeno (kompleksno) izražajo tako časovne (prihodnje) kot tudi prvotne naklonske pomene možnosti in nujnosti, zlasti še pomen t. i. deontične nujnosti, morda pa tudi pomenska odtenka želje in volje.

Izraz deontična nujnost tukaj uporabljam v skladu z logičnosemantičnim pojmovanjem naklonskega pomena možnosti in nujnosti. Pod deontično naklonskostjo pa v smislu t. i. »deontične logike« G. H. von Wrighta razumem normativne pojme obveznost, dovoljenost in prepovedanost. Te deontične pojme je mogoče vzajemno definirati z zanikanjem in so med seboj v simetričnem razmerju, torej zanikana možnost je nujnost in zanikana nujnost je možnost.[4]

Izraza »deontična možnost« in »deontična nujnost« je zato mogoče uporabiti samo za takšno možnost oziroma nujnost, ki izvira iz nekega naklonskega ali – natančneje – deontičnega vira, tj. za možnost in nujnost, ki izhajata iz naložitve (č. uložení) in preklica (č. zrušení) obveznosti. Vir deontične naklonskosti je lahko oseba, ustanova ali skupek nravnih in pravnih načel, morebiti pa tudi težko ugotovljivih vzgibov volje.[5]

V tej razpravi bomo spremljali:

I. soodvisnost naklonskih in prihodnjiških pomenov v zvezah z glagoloma *iměti* in *chotěti/chъtěti*;

II. splošne pomensko-pragmatične in genetske vidike projekcije prihodnosti v jezik;

III. razvoj opisnih oblik prihodnjika z glagoloma *iměti* in *chotěti/chъtěti* v sodobnih slovanskih jezikih.

---

[2] Prim. podobno Křížková (1960: 21–58).

[3] Prim. npr. Supr 131,18 *ty bo emuže chošteši bǫdetъ ti prijęti* (Křížková 1960: 76–80; Riedl 1986: 15).

[4] Prim. von Wright (1951: 1–15).

[5] Prim. Lyons (1977 II: 823–831).

1.1 Temeljni pomen glagola *iměti* je 'haben', 'besitzen', 'halten'.[6] V povezavi z nedoločnikom pa se prvotni svojilni pomen približa drugotnemu naklonskemu, tj. pomenom možnosti, nemožnosti ali nujnosti. V tem duhu razmišlja tudi H. Birnbaum: »Die Bedeutung 'haben' kann sich bisweilen auch der sekundären Bedeutung 'können, fähig sein' nähern«.[7]

Prav tako ni izključeno, kot meni Machek, da je glagol *iměti* pridobil svoj naklonski pomen z opustitvijo specifirajočega samostalnika v zvezah tipa *MÍT POTŘEBU/POVINNOST* + NEDOLOČNIK → *MÍT* + NEDOLOČNIK.[8]

Tesna povezanost med sestavinama – svojilno in naklonsko – se zelo lepo vidi iz naslednjega primera:

(1) Zogr Mt 8,20 *a s<y>nъ č<lověčь>sky ne imatъ kde glavy podъkloniti* (*ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ πὴν κεφαλὴν κλῖναι*); *Sin človekov pa nima, kamor bi glavo naslonil.*

1.2.1 Naklonski pomen zvez z glagolom *iměti* postane še očitnejši, če se v povedi pojavlja normativna deontična sestavina. Prvotnemu naklonskemu pomenu zveze glagola *iměti* z nedoločnikom se tedaj gotovo pridruži še nov (drugotni), prihodnjiški pomen, saj se bo dogodek, ki je zazanamovan kot nujen, šele uresničil. V grščini je tako pri glagolu *ἔχειν*:

(2) Zogr L 12,50 *krьštenьemъ imamь krьstiti sę. i kako udrъžǫ sę. dondeže konьčaetъ sę* (*βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισδῆναι*); *Moram pa sprejeti krst, in kako težkó mi je, dokler se to ne zgodi.*

1.2.2 Tesna spetost deontične naklonskosti in prihodnjega pomena v zvezah z glagolom *iměti* ter premik dejanskega (aktualnega) poudarka na pomensko sestavino prihodnost sta razvidna predvsem v predeterminacijskih povedih. Deontični vir je Bog kot vsedeontično načelo, vsa dejanja se dogajajo po njegovi volji, so dana vnaprej in nepreklicno nujna. Cela poved pa ima naravo napovedi (č. predikce, lat. praedictio).

Razlaga posameznih primerov je pogosto dvoumna, omahuje med naklonskim in časovnim pojmovanjem. Izpričani so primeri, v katerih stopa izraziteje v ospredje prvotni naklonski pomenski odtenek deontične nujnosti, hkrati pa primeri, ki so prej razložljivi kot časovni. Grška ustreznica v teh sobesedilih je glagol *μέλλειν*. O težavnosti razlaganja naklonskih zvez pričajo tako med seboj razlikujoča se mnenja jezikoslovcev kot tudi različne prevodne ustreznice v prevodih Svetega pisma po sodobnih slovanskih jezikih:

(3) Mar Mt 17,22 *prědanъ imatъ byti s<y>nъ čl<o>v<ě>č<ь>sky v rǫcě čl<o>v<ě>komъ* (*μέλλει ὁ νἱὸς τοῦ ἀνθπώπου παραδίδοσθαι*); *Sin človekov bo kmalu izdan v roke ljudem...*

---

[6] Prim. Sadnik-Aitzetmüller (1955: 36).

[7] Birnbaum (1958: 214).

[8] Prim. Machek (1957: 298).

H. Birnbaum ta primer razlaga kot preplet naklonsko-časovnih pomenov, pri čemer naklonskega čuti kot močnejšega. H. Křížková-Běličová pa ima obe sestavini za enakovredni.[9]

Birnbaumovo pojmovanje podpirajo vzporedna sobesedila v evangelijih, v katerih se pri napovedovanju Kristusovega trpljenja uporablja tudi naklonski napovedovalec (predikator) nujnosti: *podobajetъ*.[10]

V nasprotju s tem pa stanje v slovanskih prevodih enoumno priča v prid poudarku na usmerjenosti v prihodnost: *bo izdan* (v slovenščini), *šte bădе predaden* (v bolgarščini), *predaće se* (v srbščini in hrvaščini), *predan budet* (v ruščini), *będzie wydany* (v poljščini), *zrazen/vydán bude* (v češčini). V stari češčini (npr. v Olomouški bibliji) stoji v tem odlomku tudi naklonski napovedovalec: *má zrazen býti*.

1.2.3 V naklonsko-prihodnjem pomenu se lahko razlagajo tudi stavki, v katerih starocerkvenoslovanski zvezi glagola *iměti* z nedoločnikom ustreza grški konjunktiv, in sicer v trdilni obliki – ali še pogosteje – z nikalnico: *οὐ μή*). Z večinoma prihodnjim pomenom se razlagajo starocerkvenoslovanski analitični prevodi sintetičnih oblik grškega sigmatskega prihodnjika.

1.3 Glagol *chotěti/chъtěti* izraža tako pomen namena in namere 'wollen' za grška *θέλειν* in *βούλεσθαι*, kot tudi pomen prihodnjika in deontično nujnost, in sicer slednje v primerih, kjer ustreza grškemu glagolu *μέλλειν*.[11]

Tudi pri interpretaciji primerov z naklonskim napovedovalcem *chotěti/chъtěti* je treba paziti na omahovanje med naklonskim in časovnim pojmovanjem, ker gre pri tem najpogosteje spet za predeterminacijske (izjemoma tudi normativne) povedi:

(4) Zogr L 19,11 *i mьněachǫ. ěko abьe choštetъ c<ěsa>rьs<tv>ьe b<o>žie aviti sę* (*ὅτι παραχπῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι*); *...in so mislili, da bo božje kraljevstvo nastopilo takoj*.

– H. Birnbaum[12] se tu nagiba k prihodnjiški interpretaciji; naklonska sestavina pa je lahko samo vsebovana, ni pa to nujno.

Češki prevodi od Kralicke biblije do novodobnih prevodov pa nasprotno temu zvenijo večinoma naklonsko: *oni se domnívali, že by se hned mělo zjevit království Boží* (Kral); *... a oni se domnívali, že království Boží se má zjevit ihned* (Ekum): *...a oni myslili, že se království Boží musí zjeviti najednou* (Žilka); *... a oni byli toho domnění, že se království Boží zjeví hned* (Col).

---

[9] Prim. Birnbaum (1958: 66, 68); Křížková (1960: 67).

[10] Prim. Zogr L 24,7 *ěko podobaatъ s<y>nu č<loveč̌ь>skumu prědanu byti v rǫcě č<lově>kъ grěšьnikъ* (As, Mar); (*ὅτι δεῖ παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν*) *Sin človekov mora biti izročen v roke grešnikov* (analogno Zogr Mc 8,31 (As, Mar, Sav); Zogr L 9,22 (Mar); Zogr L 17,25 (Mar)).

[11] Prim. Sadnik – Aitzetmüller (1955: 33); Birnbaum (1958: 225); Křížková (1960: 71).

[12] Prim. Birnbaum (1958: 134–135). Za čisto časovne šteje nedoločniške zveze z glagolom *chotěti/chъtěti* (zlasti še v imperfektu) in deležniške zveze z glagolom *chotěti/chъtěti* D. Ivanova Mirčeva (1962: 124d., 130d.); v okviru svojega pojmovanja jih smatra za že gramatikalizirano obliko prihodnjika – *bădešte v minaloto*.

V slovanskih prevodih se poleg čisto časovnih izrazov pojavljajo tudi naklonski napovedovalci: *bo nastopilo* (v slovenščini), *šteše da se javi* (v bolgarščini), *će se javiti* (v srbščini in hrvaščini), nasproti temu pa *dolžno otkrytьsja* (v ruščini), *objawić się miało* (v poljščini).

1.4 Iz navedenih primerov jasno izhaja, da se naklonske in prihodnjiške sestavine v zvezah glagolov *iměti* in *chotěti/chъtěti* z nedoločnikom pri razlaganju teh starocerkvenoslovanskih zvez ne da med seboj ločiti. Te zveze namreč predstavljajo naklonsko-časovni(=prihodnjiški) preplet in od vsakokratnega sobesedila je odvisno, ali bo bolj poudarjena časovna ali pa bolj naklonska sestavina njihovega pomena.

Nikakor nepomembno vlogo pa ima gotovo tudi razlagalčeva osebnost in ni zanemarljivo niti dejstvo, da so predmet razlage besedila t. i. »mrtvega jezika«. Manjka nam namreč neposredni pragmatični stik s kontekstom dobe iz trenutka, ko je besedilo nastalo, in to ponekod nujno pelje k več mogočim razlagam istega besedila. Razlikujoči se vlogi glagolov *iměti* in *chotěti/chъtěti* pa si nista v nasprotju, kajti med naklonskostjo, hotenjskostjo in prihodnostjo obstaja pomensko-pragmatična in genetska povezava.

2.1 Deontični normativni pojmi so zunaj obsega resničnostnih vrednosti klasične propozicijske logike. Deontična poved namreč nima ilokucijske sile ugotavljanja/trditve (statement), temveč ilokucijsko silo norme, zapovedi, poziva, nasveta, priporočila, želje ipd. V njej se torej ne presoja vrednotenje v razsežnostih resničnost : neresničnost, temveč bolj v razsežnostih izpolnitev : neizpolnitev (uresničitev : neuresničitev). Deontično modificirana propozicija tudi ne opisuje samega delovanja (č. činnost), temveč opisuje stanje stvari, kakršno bo nastalo, če bo dano delovanje uresničeno. Iz tega sledi, da so deontične povedi, s katerimi je izražena obveznost za storitev ali nestoritev določenega dejanja, zmeraj usmerjene v prihodnost (v smeri časovnega toka), pa naj izhajajo iz katere koli časovne točke (v sedanjosti, preteklosti ali prihodnosti), saj stanje, za katero velja obveznost, ne more biti pred stanjem, za katero je postavljeno.[13]

2.2 To notranjo zvezo med naklonskostjo in prihodnostjo najbolj krepi neempirična narava prihodnjika, zakaj po Wittgensteinu »prihodnjih dogodkov ne moremo izpeljevati iz sedanjih«. Z drugimi besedami: »To, da bo zjutraj sonce vzšlo, je domneva; in to pomeni: ne vemo, ali bo vzšlo.«[14]

Prihodnjik torej ni časovna kategorija v tem smislu, v kakršnem se štejeta za časovni t. i. kategoriji empiričnega časa, tj. sedanjik in preteklik. V sodobnem jezikoslovju se čedalje bolj krepi nazor, da je razmerje reference do prihodnosti prej naklonska zadeva kot časovna.[15] To, da ima prihodnji čas v jeziku drugačno naravo zvez kot sedanji in pretekli čas, gotovo ni naključje.

---

[13] Prim. Lyons (1977 II: 823, 824).

[14] Prim. Wittgenstein (1960: 46, stavek 5.1361; ibid., 79, stavek 6.36311): »Daß die Sonne morgen aufstehen wird, ist eine Hypothese; und das heißt: wir *wissen* nicht, ob sie aufgehen wird.«

[15] S pojmovanjem prihodnjika kot modusa (naklona) se je mogoče srečati npr. pri L. R. Palmerju (1980: 310–312), J. Lyonsu (1977: 677, 809 d.) in U. Stephanyju (1985: 58–60, 63–66).

Pojem časa, kot se je v jezikih izoblikoval skozi različne časovne sestave, odseva način, na katerega ga človek doživlja. Pri tem se človeška izkušnja, ujeta v govoru, zmeraj navezuje na govorno dejanje; to z drugimi besedami pomeni, da govorec posamezne dogodke umešča glede na trenutek govora. S tega vidika je v jeziku, kot opozarja E. Benveniste,[16] podlaga za časovna nasprotja sedanjik. Jezikovni sedanjik umešča dogodek kot sočasen (hkraten) s trenutkom govorjenja, ki o dogodku pripoveduje, in predstavlja ločnico med dvema drugima trenutkoma, ki se iz njega rodita. Trenutek, ko dogodek že ni več hkraten z govorjenjem, je iz sedanjosti stopil za korak v smer preteklosti in ga je treba priklicati s spominom. Trenutek, ko dogodek še ni sedanji, temveč bo tak šele postal, prav tako presega sedanjik in se kaže v perspektivi prihodnosti.

Sedanjik je izhodiščna točka za ureditev sestava časov v jeziku in določa obe nadaljnji časovni referenci, smer nazaj in smer naprej od sedanjega trenutka, ter ga zato poznajo časovni sestavi vseh jezikov. Prav tako v jezikih najrazličnejših tipov nikoli ne manjka oblika, ki kaže na to, kaj ni več sedanjost, tj. preteklik; za izražanje preteklosti sta vsekakor zelo pogosti dve ali tri oblike. Stari indoevropski jeziki so jo izražali z imperfektom, aoristom in tudi še s perfektom.

Nasprotno temu pa številni jeziki ne poznajo posebne oblike za izražanje reference k prihodnosti (med indoevropskimi jeziki je bila to npr. gotščina).[17] Kot je bilo že rečeno, se v tej vlogi pogosto uporablja sedanjik, pri tem pa se prihodnji trenutek določi s kakim prislovom ali členkom. To dejstvo samo potrjuje, da obstaja temeljna razlika med retrospektivno časovnostjo, ki jo določa naša izkušnja iz preteklosti in ki jo lahko projiciramo v še bolj oddaljeno preteklost, ter prospektivno časovnostjo, ki je zunaj naše izkušnje in se kaže bolj ali manj kot predvidevanje tega, kar bo.

Z diahronega vidika se prihodnjik ne pojavlja prav zgodaj in v tej vlogi se specializirajo različna oblikovna sredstva, ki so bila prvotno namenjena izražanju drugih pomenov. Najnavadnejši vir, iz katerega so se konstituirale prihodnjiške oblike, so konjunktiv kot naklon nedejanskosti, poleg tega pa besedne oblike in zveze, s katerimi se izražajo deontična naklonskost in pomeni namena, zaželenosti, hotenja, verjetnosti in napovedi in ki jih je prav tako mogoče uvrstiti v splošno kategorijo nedejanskosti.[18]

Po izviru so konjunktivne npr. oblike latinskega prihodnjika *erō* ali tudi *faxō*, ki so nastale iz konjunktiva aorista.[19] V tip prihodnjika, nastalega iz konjuktiva aorista, se uvršča tudi grški sigmatski prihodnjik.

---

[16] Prim. Benveniste (1965: 3–13).

[17] Prim. Szemerényi (1990: 244).

[18] Prim. Lyons II (1977: 677, 809d). Izraz nedejanskost (nefaktualnost) uporabljam po terminologiji, ki sta jo vpeljala C. in P. Kiparsky (1970) za označevanje predikatorjev, katerih raba govorca ne zavezuje niti k resničnosti niti k neresničnosti glede na propozicijo (v nasprotju do predikatorja dejanskosti, ki govorečega zavezuje k resničnosti glede na propozicijo, in predikatorjev protidejanskosti, ki zavezujejo k neresničnosti glede na propozicijo).

[19] Prim. Palmer (1980: 310–311); Szemerényi (1990: 245).

2.3 Če starocerkvenoslovansko gradivo razčlenjujemo s tega vidika, že ni več tako samoumevno, da zveze z glagoli *iměti* in *chotěti/chъtěti* v starocerkvenoslovanskih besedilih lahko izražajo tudi referenco k prihodnosti.

Stara cerkvena slovanščina je v rabi naklonsko-prihodnjiških zvez z glagoli *iměti* in *chotěti/chъtěti* zelo tesno vezana na grške predloge; torej je precej verjetno, da je tak način izražanja prihodnosti deloma knjižni grecizem. Zato je treba zelo skrbno pretehtati, koliko stara cerkvena slovanščina pri tem sploh še predstavlja prvotno praslovansko stanje, koliko pa je razširitev opisnih zvez z glagoli *iměti* in *chotěti/chъtěti*, ki so v pomenu reference k prihodnosti popolnoma očitno prevladale, že njena posebnost.

3.1 Da bi to vprašanje ustrezno pretehtali, bo treba pozornost usmeriti na sodobne slovanske jezike in spremljati, kako so se oblike opisnega prihodnjika razvijale v njih.

Tvorjenje analitičnega prihodnjika spada, kot je opozoril Fr. Kopečný,[20] med temeljna merila za delitev slovanskih jezikov. Slovanski jug (razen slovenščine) s prihodnjikom, tvorjenim s pomožnim glagolom **chotěti/*chъtěti*, tu stoji nasproti slovanskemu zahodu in vzhodu.

3.2.1 V zahodno- in vzhodnoslovanskih jezikih se je ustalila tvorba opisnega prihodnjika z glagolom *byti* v zvezi z nedoločnikom ali deležnikom na *-l*, in sicer samo od nedovršnih glagolov; pri dovršnikih pa ima vlogo prihodnjika dovršni sedanjik. Na vsem tem ozemlju prevladuje zveza pomožnega glagola *byti* in nedoločnika, tj. v češčini, slovaščini, lužiški srbščini, ruščini, ukrajinščini in beloruščini. Samo poljščina s kašubščino uporablja zvezo *będę* z deležnikom na *-l*.

Prihodnjik tipa **bǫdǫ* + NEDOLOČNIK je razmeroma pozna slovanska novotvorba. Podobni prihodnjik z *werden* + NEDOLOČNIK se je oblikoval na sosednjem nemškem ozemlju. Njegovo širjenje lahko opazujemo v srednjevisoki nemščini in še zlasti na začetku novovisokonemške dobe. Pogledi na medsebojno razmerje med tovrstnim slovanskim in nemškim prihodnjikom niso enotni: slovanski prihodnjik naj bi nastal pod vplivom nemškega (to mnenje zastopa K. Rösler) ali pa naj bi se razvila vzporedno in neodvisno drug od drugega (k temu mnenju se nagiba H. Křížková-Běličová).[21]

V češčini se prihodnjik tipa *budu* + NEDOLOČNIK pojavlja že v najstarejših besedilih, torej od konca 13. stoletja. V poljščini so izpričane zveze z *będę* od 14. stoletja, ustrezne zveze v besedilih ukrajinskega in beloruskega izvirajo od sredine 14. stoletja in v velikoruskih besedilih od druge polovice 15. stoletja.[22]

3.2.2 V zgodovinskem razvoju zahodno- in vzhodnoslovanskih jezikov se je prihodnost izražala tudi z drugimi analitičnimi oblikami prihodnjika.

---

[20] Prim. Kopečný (1955: 12).

[21] Prim. Rösler (1952: 103–149); Křížková (1960: 107–108).

[22] Prim. Křížková (1960: 94, 173, 178–179).

V stari češčini, poljščini, stari ruščini in tudi v polabščini so izpričane naklonsko-prihodnjiške zveze z glagoli **jьměti*, **chotěti/*chъtěti*, vendar pa v njih nikakor niso bile posebej močno ukoreninjene.

V stari češčini se obdržijo opisi z naklonskimi glagoli (in nedoločnikom glagolov obeh vidov) do prve polovice 14. stoletja, že v tem času pa jim konkurirajo opisi s faznimi glagoli in predvsem z *budu*. Po pogostnosti primerov z naklonskim prihodnjikom lahko sodimo, da ta ni bil nikoli razširjen v večjem obsegu. Med posameznimi staročeškimi besedili seveda opažamo razločke. Zanesljivo pa ni naključje, da se opisi z naklonskimi glagoli uporabljajo pogosteje v besedilih, prevedenih iz nemščine (npr. v zborniku grofa Baworowskega).

Naklonske prihodnjiške zveze v stari ruščini (z nedoločniki obeh vidov) prav tako niso bile odločilno udeležene pri tvorbi prihodnjika. Obdržale so se samo v knjižnem jeziku, in sicer še v 16. stoletju; v živem jeziku pa niso nikoli pomenile oblike za izražanje prihodnosti.[23] Očitno gre torej za cerkvene slovanizme.

V polabščini so zveze z **jьměti* in **chotěti/*chъtěti* izkazane kot edina oblika opisnega prihodnjika. T. Lehr-Spławiński[24] opozarja na okoliščino, da so v tej smeri na polabščino vplivala srednjedolnjenemška narečja. Z nemškim vplivom, ki se tudi v sodobnem jeziku kaže v rabi naklonskega prihodnjika, predvsem s 'hoteti', moramo računati tudi v lužiški srbščini.

V stari češčini in v vzhodnoslovanskih jezikih se pojavljajo tudi opisi s faznimi glagoli. Zelo razširjena je bila predvsem opisna oblika z glagolom *imu*, in sicer prav do konca 14. in začetka 15. stoletja. V ukrajinščini in na delu beloruskega ozemlja se je ta oblika kasneje gramatikalizirala in oblikovala sintetično obliko tipa *robitimu* ← *robiti* + *imu*, tj. NEDOLOČNIK + *-(i)mu*, ki je enakovredna opisnim oblikam *budu* + NEDOLOČNIK.[25]

3.2.3 V zahodno- in vzhodnoslovanskih jezikih se je torej gramatikaliziral prihodnjik z **bǫdǫ* na račun jezikovnih opisov z **jьměti*, **chotěti/*chъtěti* ali opisov s faznimi glagoli. Naklonsko-prihodnjiške zveze, kolikor se v njih pojavljajo, predstavljajo za izražanje prihodnosti samo obrobno jezikovno sredstvo, ki ga je bil gotovo podprl tudi vpliv tujejezičnega okolja. Glagoli **jьměti* in **chotěti/*chъtěti* so se torej v slovničnih sistemih teh jezikov ustalili samo v vlogi izraznega sredstva za naklonskost in intencionalna stanja, tj. namena, želenosti in hotenja (volje).

3.3.1 V južnoslovanskih jezikih, razen v slovenščini so se v skladu z razvojem opisnega prihodnjika v jezikih, ki spadajo v balkansko jezikovno zvezo, postopoma popolnoma gramatikalizirale predvsem opisne oblike s pomožnikom **chotěti/*chъtěti*.

Slovenščina je do 16. stoletja poznala več oblik analitičnega prihodnjika, tudi oblike z naklonskimi glagoli. Postopoma pa so se v prihodnjiški vlogi ustalile zveze

---

[23] Prim. Křížková (1960: 120, 126).

[24] Prim. Lehr-Spławiński (1929: 235d).

[25] Prim. Křížková (1960: 101, 108, 127d.); Birnbaum (1958: 260d).

bom ← *bodem*, *boš* ← *bodeš* itd. z deležnikom na *-l* dovršnega ali nedovršnega glagola.

Slovenščina ima tukaj skupne poteze tako s slovanskim severom kot tudi s slovanskim jugom. Tako kot drugi južnoslovanski jeziki in v nasprotju z zahodno- in vzhodnoslovanskimi uporablja kot temeljno sredstvo za izražanje prihodnosti analitični prihodnjik; dovršni sedanjik s pomenom prihodnosti (= prihodnji sedanjik) je zelo omejen, in sicer predvsem na odvisnike.[26] Skupaj z jeziki slovanskega severa in v nasprotju z južnoslovanskimi pa se je gramatikaliziral analitični prihodnjik z **bǫdǫ*.

V bolgarščini in makedonščini se analitične oblike prihodnjika tvorijo z zvezami členkov *šte* in *ḱe* ter sedanjiškega indikativa dovršnih in nedovršnih glagolov, ki so nadomestile zveze **choštǫ* + NEDOLOČNIK. Dovršni sedanjik pa se v vlogi prihodnjika ne uporablja. Gramatikalizirali so se tudi opisi z glagolom *iměti*, večinoma pri zanikanju, npr. v bolgarski zvezi *njama* + *da* + INDIKATIV SEDANJIKA in v makedonski zvezi *ima* + *da* / *nema* + *da* + INDIKATIV SEDANJIKA.

Tudi opisi s faznimi glagoli so se tukaj popolnoma umaknili, zveze z **bǫdǫ* pa so se gramatikalizirale kot eksaktni futur (*bădešte predvaritelno*).

V hrvaščini in srbščini so t. i. kratke oblike glagola *hteti* (tj. *ću*) z nedoločnikom izrinile druge analitične oblike prihodnjika, tj. *imam* + NEDOLOČNIK in *budem* + NEDOLOČNIK, tako da jih danes srečamo v prihodnjiškem pomenu samo zelo redko. Zveze *BUDEM* + deležnik na *-l* se uporabljajo kot slovnična oblika za eksaktni futur. Dovršni sedanjik v pomenu prihodnjika je – podobno kot v slovenščini – bistveno omejen ter se pogosteje uporablja v čakavskih in kajkavskih narečjih kot v štokavskih.[27]

3.4 Očitna je odvisnost srbščine, hrvaščine, makedonščine in bolgarščine od grščine, romunščine in albanščine.[28] Tudi ti jeziki tvorijo prihodnjik s pomočjo deontičnih naklonskih izrazov ali pa s členki, ki so se razvili iz deontičnih naklonskih izrazov. Novogrški členek *θά* je verjetno nastal iz zveze starogrškega glagola *θέλειν* in naklonskega členka *-να*, prim. gr. *θὰ γράφω*. Podobno kakor grščina tvori svoj prihodnjik s členkom *do* tudi albanščina; grškemu *θὰ γράφω* ustreza albansko *do të shkruaj*. Sicer se albanski prihodnjik tvori še z zvezo glagola v pomenu *'habeo'* (*kam me shkrue*). Tip prihodnjika z glagolom *volo* pozna tudi romunščina; iz latinskega *volo cantare* se je razvilo romunsko *voi cînta*.

S tega stališča se torej zelo pogosto rabljene naklonsko-prihodnjiške zveze z glagoli *iměti* in *chotěti/chъtěti* v starocerkvenoslovanskih besedilih lahko izkazujejo kot prepoznavno znamenje, da stara cerkvena slovanščina pripada južnoslovanskemu arealu. Drugače in natančneje povedano: Nagnjenje stare cerkvene

---

[26] Pomanjkanje dovršnega sedanjika s prihodnjiškim pomenom pojasnjuje F. Miklošič z nemškim vplivom od 16. stoletja (Miklosich 1876: 176–177).

[27] Prim. Georgiev (1986: 251–252).

[28] Odvisnost srbohrvaščine, makedonščine in bolgarščine od grščine, romunščine in albanščine glede razvoja oblik opisnega prihodnjika poudarjata H. Birnbaum (1958: 225, 256; glej tudi drugo tu navedeno literaturo) in S. Riedl (1989: 180–186).

slovanščine, da se njen analitični prihodnjik izraža s pomočjo deontičnih naklonskih izrazov in izrazov, ki izražajo intencionalno stanje, se je končala z gramatikalizacijo naklonskega prihodnjika v južnoslovanskih jezikih. Ta proces se je spričo kasnejšega oblikovanja balkanske jezikovne zveze nedvomno opiral na podobne silnice v neslovanskih jezikih, predvsem v grščini.

3.5 Za sklep je mogoče ugotoviti: Stara cerkvena slovanščina v bistvu predstavlja eno izmed mogočih poti, po katerih je potekal razvoj v zgodovinskem oblikovanju posameznih slovanskih jezikov. S precejšnjo raznovrstnostjo svojih oblik za izražanje prihodnosti pa očitno odseva stanje pozne, čeprav narečno že razčlenjene praslovanščine, ki že izkazuje poteze južnoslovanskega areala, tj. prevlado analitičnega prihodnjika z naklonskimi glagoli *iměti* in *chotěti/chъtěti*.

Iz češčine prevedla
Alenka Šivic-Dular.

Literatura

Benveniste, É., 1965: Le language et l'expérience humaine. *Diogène* 51. 3–13.

Birnbaum, H., 1958: *Untersuchungen zu den Zukunftsumschreibungen mit dem Infinitiv im Altkirchenslavischen*. Stockholm.

Georgiev, VL. et al. (ur.), 1986: *Uvod v izučavaneto na južnoslavjanskite ezici*. Sofija.

Ivanova-Mirčeva, D., 1962: *Razvoj na bădešte vreme v bălgarskija ezik ot X do XVIII vek*. Sofija.

Kiparsky, P. – Kiparsky, C., 1970: Fact. M. Bierwisch und K. E. Heidolph (ur.): *Progress in Linguistics*. The Hague. 143– 173.

Kopečný Fr., 1955: Nové rozdělení jazyků slovanských a v souvislosti s ním problém nářečí lašských. *Česko-polský sborník vědeckých prací* II. Praha. 9–23.

Křížková, H., 1960: *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině*. Praha.

Lehr-Spławiński, T., 1929: *Gramatyka połabska*. Lwów.

Lyons, J., 1977: *Semantics* I, II. Cambridge.

Machek, V., 1957: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha.

Miklosich, Fr., 1876: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* III. Wien.

Pallasová, E., 1991: Sémantika možnosti a nutnosti v staroslověnštině. *Slavia* 60. 40–50.

– – 1992: Staroslověnské sloveso *mošti/vъzmošti* (funkce a význam). *Slavia* 61. 383–394.

– – 1995: Altkirchenslavische Konstruktionen mit iměti, chotěti/chъtěti – Tempus oder Modus? *Anzeiger für slavische Philologie* 23. 9–18.

Palmer, F. R., 1980: *The Greek Language II. Comparative-Historical Grammar*. New Jersey.

– – 1979: *Modality and the English Modals*. London – New York.

Riedl, S., 1986: *Das Zusammengesetzte Futur im Mittelbulgarischen*. München.

Rösler, K., 1952: Beobachtungen und Gedanken über das analytische Futurum im Slavischen. *Wiener slavistisches Jahrbuch* II. 103–149.

Sadnik, L. – Aitzetmüller, R., 1955: *Handwörterbuch zu den Altkirchenslavischen Texten*. Heidelberg.

Stephany, U., 1985: *Aspekt, Tempus und Modalität (Zur Entwicklung der Verbalgrammatik in der neugriechischen Kindersprache)*. Tübingen.

Szemerényi, O., 1990: *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt.

WITTGENSTEIN, L., 1922: *Tractatus logico-philosophicus*. London (L. Wittgenstein: Schriften. Frankfurt am Main 1960).

WRIGHT, G. H., 1951: Deontic Logic. *Mind* 60.

– – 1968: *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*. Amsterdam.

VIRI IN KRAJŠAVE

As – *Evangeliarium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus Glagoliticus II.* Ur. J. Kurz. Pragæ 1955.

Biblija. Stari i novi zavjet. Zagreb, 1969.

Biblija święta to jest wszystko pismo święte starego i nowego testamentu. Warszaw,a 1920.

Col – Col, R.: *Nový zákon*. Olomouc, 1947.

Ekum Bible. – *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Ekumenický překlad. Praha, 1979.

Kral – *Biblí svatá aneb všecka svatá písma Starého i Nového zákona*. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha, 1957.

Mar – *Quattuor evangeliorum versionis palæoslovenicæ codex Marianus glagoliticus*. Ur. V. Jagić. Berolini – Sanktpeterburg, 1883.

Nestle, D. E.: *Novum Testamentum Græce et Latine*. Stuttgart, 1914.

Novyj Zavet gospoda našego Iisusa Christa i Psaltyr'. Moskva, 1956.

Novyjat zavet na našija gospod Isus Christos i psalmite. S. 1., s.a.

Sveto Pismo nove zaveze. Ljubljana, 1990.

Sav – *Savvina Kniga*. Ur. V. Ščepkin. Sanktpeterburg, 1903.

Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1958–1997.

Staročeská Bible drážď anská a olomoucká. Ur. V. Kyas. Praha, 1981.

Supr – *Suprasălski ili Retkov Sbornik I, II*. Ur. J. Zaimov, M. Capaldo. Sofija, 1982, 1983.

Zogr – *Zografskoe Evangelie. Quattuor Evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*. Ur. V. Jagić. Berolini, 1879.

Žilka – Žilka, F.: *Nový zákon*. Praha, 1966.

RÉSUMÉ

Dosavadní práce týkající se budoucího času v staroslověnských textech konstatují, že staroslověnština ještě neměla ustálenou gramatickou formu pro vyjadřování futurálnosti. Naše stať se zabývá převážně analytickými formami vyjadřování futurálnosti, a to především perifrastickými konstrukcemi se slovesy *iměti* a *chotěti/chъtěti*. Společným charakteristickým rysem těchto konstrukcí je komplexní vyjadřování jak futurálních významů, tak i původních modálních významů možnosti a nutnosti, zejména významů tzv. deontické nutnosti, popřípadě též významových odstínů přání a vůle.

Ze staroslověnského jazykového materiálu jasně vyplývá, že modální a futurální složku konstrukcí sloves *iměti* a *chotěti/chъtěti* s infinitivem nelze při interpretaci staroslověnských konstrukcí od sebe oddělit. Tyto konstrukce představují modálně futurální komplex, přičemž zdůraznění buď temporální, nebo spíše modální složky jejich významu závisí na aktuálním kontextu. Obě rozlišitelné různé funkce sloves *iměti* a *chotěti/chъtěti* však nejsou v rozporu, neboť mezi modalitou, volitivností a futurálností existuje sémantickopragmatické i genetické spojení.

Futurálnost není totiž temporální kategorií v tom smyslu, v jakém se považují za temporální tzv. kategorie empirického času, tj. prézens a préteritum. V současné lingvstice stále více sílí názor, že vztah reference k budoucnosti je spíše záležitostí modální než

temporální. Z hlediska diachronního vzniká futurum v době nepříliš dávné a v jeho funkci se specializují různé formalní prostředky určené původně pro vyjadřování jiných významů.

Nejběžnějším zdrojem, z něhož se konstituovaly futurální tvary, je konjuktiv jako modus nefaktuálnosti, a také slovní tvary a konstrukce vyjadřující deontickou modalitu a významy záměru, žádoucnosti, vůle, pravděpodobnosti a predikce.

Tendence staroslověnštiny k vyjadřování analytického futura pomocí deontických modálných výrazů a výrazů vyjadřujících intencionální stav vyúst'uje do gramatikalizace modálního futura v jihoslovanských jazycích, především v řečtině, při pozdějším konstituování balkánského jazykového svazu.

Staroslověnština v podstatě představuje jednu z možných cest, kterými se bude ubírat vývoj futurálných forem během historického vývoje jednotlivých slovanských jazyků. Svou velkou formální variabilitou při vyjadřování futurálnosti evidentně odráží stav pozdní, ale již nářečně diferencované praslovanštiny se znaky jihoslovanského areálu, tj. s převahou analytického futura s modálními slovesy *iměti* a *chotěti/chъtěti*.

UDK 821.163.6.09-1"1800/1848":811.163.6(091)
Marko Stabej
Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKI PESNIŠKI JEZIK Z VIDIKA JEZIKOVNEGA NAČRTOVANJA DO L. 1848

Slovenski pesniški jezik in korpus pesniških besedil v 1. polovici 19. stoletja nimata samo avtonomne kulturne vrednosti, ampak sta zametek jezikovne polnofunkcionalnosti in celovitosti besedilnega korpusa, hkrati pa motivacija za preseganje diglosijske situacije. V tem okviru imata posebno vlogo zlasti Kranjska čbelica s Prešernovim pesniškim opusom, ki je bila jezikovnonačrtovalno kratkoročneje manj uspešna, in Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice (s Koseskim kot najbolj izpostavljenim pesnikom), ki so bile tozadevno uspešnejše. Pojasnjeni so nekateri razlogi za to (z današnjega kanoničnega vrednostnega stališča) navidezno protislovno tezo.

Slovene poetic language and the corpus of poetic texts from the first half of the 19th c. have not only an autonomous cultural value, but are also the very beginning of full linguistic functionality and complete textual corpus, as well as a motivation for overcoming diglossia. In this context *Kranjska čbelica* with Prešeren's poetic opus, which was in the short run less successful from the standpoint of language planning, and Bleiweis' newspaper *Kmetijske in rokodelske novice* (with Koseski as the most prominent poet), which was in this respect more successful – are of particular importance. The author explains some reasons for this (from today's canonical value standpoint) seemingly controversial thesis.

1 Uvod[1]

Novejše slovenistične raziskave zgodovine slovenskega knjižnega jezika vse pogosteje vnašajo v razčlenjevanje sociolingvistične vidike.[2] Odločilen vidik pri tem so prvine jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja. Zgodovina slovenskega pesniškega jezika je prepletena z zgodovino slovenskega knjižnega jezika, zato jo je prav tako mogoče opazovati s sociolingvističnimi kategorijami.[3] Brez tega okvira je spoznanjem jezikovne, besedilne in literarnostilistične analize raziskovanega gradiva marsikdaj nemogoče pripisati pravo interpretativno vrednost.

2.1 Razsvetljenstvo in Pisanice

V jezikovnem načrtovanju[4] od razsvetljenstva druge polovice 18. stoletja do prvega slovenskega nacionalnega programa Zedinjene Slovenije 1848 je bil

---

[1] Članek je predelano poglavje iz doktorske disertacije *Slovenski pesniški jezik med Prešernom in moderno*, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1997, mentorica dr. Breda Pogorelec.

[2] Npr. B. Pogorelec 1984, 1993, 1995 in 1996.

[3] Prim. Sociolingvistični pogled na jezik hrvaške književnosti 19. stoletja V. Kalenića (1979/80).

[4] Jezikovno načrtovanje kot sociolingvistični termin (prim. Pogorelec 1996) v tem članku uporabljam v širši pomenski interpretaciji, saj s tem terminom poimenujem dejavnosti posameznikov ali skupin, ki niso imele samo neposrednega namena spreminjati status in krepiti korpus (slovenskega) jezika in tudi niso bile izraz organizirane in institucionalizirane jezikovne politike. Vseeno pa lahko vsako dejavnosti, ki zavestno posega v jezikovno razsežnost neke skupnosti in jo tudi načrtno spreminja, razumemo kot dejanje jezikovnega načrtovanja.

pesniški jezik reprezentativen korpus slovenskega knjižnega jezika, povezan predvsem z načrtovanjem statusa knjižnega jezika. Konec osemnajstega stoletja je zaradi novih priložnosti za javno rabo jezika prvič nastajal širok korpus necerkvenih besedil v slovenščini (Pogorelec 1967, 1995). Razsvetljenska ideja se je uresničevala v šolskih in poučnih besedilih. Slovenščino v šolah je oblast začela dopuščati predvsem v utrakvistične namene, toda vendarle je to pomenilo tudi opismenjevanje širšega kroga ljudi, ki so nato lahko samostojno brali prva poljudnostrokovna besedila.[5] Pomembno vlogo pri preporodnem jezikovnem načrtovanju je imela obnovljena slovnična in slovarska dejavnost; deloma zaradi praktičnih namenov, saj so priročniki ponujali možnost utrjevanja jezikovne zmožnosti, predvsem pa zaradi zagotavljanja jezikovnega statusa, saj sta slovnica in slovar kot kodifikacijski dejanji pomenila trden (in razen tradicije skoraj edini)[6] argument za enakovrednost slovenščine z drugimi jeziki in posledično za začetno uveljavljanje rabe slovenskega knjižnega jezika na omenjenih področjih. Tudi prva znana organizirana pesniška dejavnost v slovenskem jeziku je imela predvsem vlogo načrtovanja in utrjevanja jezikovnega statusa: Janez Damascen Dev in sodelavci so s pesniškim almanahom Pisanice od lepeh umetnost predvsem potrjevali misel o enakovrednosti slovenščine z drugimi jeziki. Almanah ni bil namenjen širokemu občinstvu, kar je očitno tudi iz jezika in oblikovanosti njegovih pesniških besedil. Besedila so naslavljala predvsem interni razsvetljenski krog in nanj delovala s posredno ali neposredno agitacijo;[7] krepila so (samo)zavest glede smiselnosti dela na drugih jezikovnonačrtovalnih področjih in širila korpus.[8] Njihovo statusno nalogo potrjuje tudi dejstvo, da so v slovenskem jeziku oblikovala tuje oziroma splošne pesniške vzorce in motive; to ne gre pripisovati pomanjkanju pesniške izvirnosti, saj se je izvirnost kot zahteva pesniške ustvarjalnosti tudi v Evropi v tistem času postopoma šele uveljavljala (Koruza 1993: 7; Kmecl 1981: 12). Posebno vrednost pesniškega jezika oziroma besedil v verzih za utemeljevanje statusa slovenskega jezika dokazuje tudi dejstvo, da je metrika sestavni del slovnice, in sicer tako Pohlinove kot rokopisne Kumerdejeve (Slodnjak 1955; Pretnar 1990).[9]

---

[5] Prim. pričevanje V. Vodnika v Povedanju od slovenskiga jezika (VZD: 243): »*Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila.*«

[6] Paradoksalno je, da je tradicijo slovenskega knjižnega jezika netaktično in netaktno rad zamolčeval najplodnejši razsvetljenski avtor Marko Pohlin (J. Stabej 1972). Toda zanikanje tradicije je bilo že tradicionalno; v 17. stoletju je bilo slovensko protestantsko književno in jezikovno izročilo verskoideološko sporno.

[7] Prim. Koruza (1993: 63 i. n.) ob pesmi iz drugega zvezka Pisanic (1779) Krajnska dužela želi tudi svoj dikcijonarjum imeti.

[8] S to platjo almanaha Pisanice se je podrobno ukvarjala starejša slovenska literarna zgodovina; zlasti Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva je danes zanimiva kot vir za temeljito zgodovino jezikovnega načrtovanja in korpusa slovenskega knjižnega jezika; vrsta poimenovanj celo ustreza današnjim slovenskim sociolingvističnim terminom, razvidna pa so tudi druga: korpus npr. poimenuje repertorij.

[9] Prim. Pretnar (1990: 236): »*Kumerdejeva razsvetljenska metrika je bila zamišljena kot drugi del znanstvene slovnice, torej je vpeta v splošno jezikoslovno razpravljanje o fenomenu naravnega jezika in z metričnimi ter jezikovnimi sredstvi meri možnost in dosežke uresničenega ali potencialnega domačega*

2.2 Razslojevanje funkcije pesniškega jezika do Kranjske čbelice

Nova stopnja statusne vrednosti pesniškega jezika se oblikuje v Zoisovem krogu; pesniškemu jeziku je naložena večja komunikativnost oziroma bolj množičen naslovnik. Z novo vlogo pesniškega jezika se spremeni podoba pesniških besedil, hkrati pa tudi način objavljanja. Glavni uresničevalec nove zamisli V. Vodnik objavlja svoja pesniška besedila v periodičnih publikacijah, namenjenih razmeroma številnemu krogu bralcev, tudi iz nižjih socialnih plasti (Koruza 1991: 251); najprej v veliki, nato v mali slovenski pratiki in v prvem slovenskem časopisu, Lublanskih novicah. Spremembo v statusu slovenskega pesniškega jezika je slovenska literarna zgodovina večinoma pavšalno označevala za kvalitetni razvoj, kar morebiti drži le s stališča nadčasovnega literarnoestetskega vrednotenja samih pesniških besedil; glede na status pesniškega jezika v okviru knjižnega jezika pa lahko Zoisovo mentorsko, načrtovalno in Vodnikovo pesniško dejavnost označimo kot korak vstran. Tako pesnjenje je sicer hotelo v razsvetljenskem smislu premagovati zaostalost ljudstva, morebiti celo krepiti zgodnejšo obliko nacionalne zavesti, toda hkrati ni več delovalo kot orodje za dokazovanje enakovrednosti slovenskega (po tedanjem poimenovanju še kranjskega) jezika z drugimi svetovnimi jeziki. Nasprotno, nov pogled na pesništvo je bil ravno posledica misli, da se slovenščina na področju poezije še ne more kosati z razvitimi jeziki.[10] To misel je sicer spočel filozofsko in teoretsko sodobnejši pogled na visoko književnost, ki ji je že pripisoval večjo avtonomnost in izvirnost, vendar se mu je zdela v tej obliki smiselna samo pri tistih evropskih jezikih in kulturah, ki so že imeli močno književno tradicijo. Pri drugih, ki take tradicije niso imeli, je bilo treba z ustvarjanjem umetne književnosti začeti previdno; nasloniti se je bilo treba na tisto tradicijo pesnjenja, ki je bila na voljo, torej predvsem na ljudsko, ki je takrat že bilo v predromantično-razsvetljenskem razvidu Zoisovega kroga. Jezikovnonačrtovalni potencial pesniških besedil se tako statusno ni več razlikoval od drugih besedil; postajal je celo sekundaren: v pratikah so bila npr. pesemska besedila le dodatek koristnemu branju (Kidrič: 267). S tem se je v razumevanju vloge pesniškega jezika in književnosti na splošno uveljavila v slovenskem prostoru dvojnost, ki je bila sprva zaporedna, od 30-ih let 19. stoletja naprej pa je pomenila odkrit spopad dveh sočasnih skrajnih (jezikovno)kulturnih stališč, z vmesnimi poskusi kompromisnih pogledov.

Vzporedno z novo prakso pesniškega jezika so sicer na prelomu 18. in 19. stoletja še obstajale drugačne smeri pesniškega oblikovanja, povezane s starejšo stopnjo pojmovanja vloge pesniškega jezika. Ena je bila Japljeva pesniška dejavnost, ki je nadaljevala pisaniško smer visokega pesniškega jezika z notranjim vrednostnim statusom, toda ostajala v rokopisu, kar je glede na razmere razumljivo. Druga smer je Zoisovo in najbrž tudi Linhartovo prevajanje opernih arij (Kidrič:

---

pesniškega izraza!./«

[10] V tem smislu je ilustrativen Zoisov komentar ob prevajanju Bürgerjeve Lenore, »*namigavanje, da je 'revščina jezika' kriva prevodilčevih težkoč pri iskanju rim; trditev, da Bürgerjev refren ni prevedljiv*« (Kidrič: 267).

268, 291) za uprizoritve v ljubljanskem stanovskem gledališču. Čeprav novejše pojmovanje književnosti na koncu 18. stoletja arij kot petih besedil ni več uvrščalo med pravo književnost (Kos 1993), so arije utrjevale status slovenskega jezika pri posebnem naslovniku, in sicer s posebnim estetskim kriterijem, z blagoglasnostjo. Ta slovenščini ni zagotavljal le možnosti enakovrednega kosanja z drugimi jeziki,[11] ampak je občasno postal celo ofenzivni argument večvrednosti, zlasti proti statusno najnevarnejšemu jeziku, nemščini. Blagoglasnost je ostala pomemben jezikovnokulturni kriterij skoraj vse 19. stoletje.

Novi korpus pesniškega jezika, reprezentativno zbran in izdan 1806 v Vodnikovih Pesmih za pokušino, je dobil tudi reprezentativno statusno vlogo in kmalu postal predmet kanonizacijskih književnih procesov (Koruza 1991: 252; Juvan 1994: 297). Hkrati pa so vrednost reprezentativnega korpusa izgubila pesniška besedila almanaha. Vzrok za to sta bila sprememba v prevladujoči kulturnopolitični usmeritvi in odpor proti deloma samovoljnim jezikovnokodifikacijskim dejanjem Marka Pohlina, ki je veljal za duhovnega očeta Pisanic, čeprav to ne drži, saj je bil po dognanjih slovenske literarne zgodovine Janez Damascen Dev, urednik in glavni avtor Pisanic, ustvarjalno samostojen in je od Pohlina privzemal le jezikovnokodifikacijske rešitve (Koruza 1991, 1993).

Posredni usmerjevalec nove kulturne in jezikovne politike je bil Jernej Kopitar. V svoji slovnici, izdani leta 1808, je zasnoval modernejšo kodifikacijo slovenskega jezika, se izrecno naslonil po eni strani na tradicijo knjižnega jezika, po drugi strani pa na jezikoslovno načelo opisa in ne predpisa.[12] Slovnica je temelj za uveljavljanje jezikovnega statusa slovenskega jezika, skupaj z drugim kodifikacijskim dejanjem, slovarjem, ki ga je Kopitar predvsem spodbujal, izdeloval pa ga je V. Vodnik, vendar je ostal v rokopisu.

Če nekoliko posplošimo, je načrtovanje besedilnega korpusa v tistem času odsev načrtovanja jezikovnega statusa. Misel o statusni enakovrednosti slovenščine z nemščino je ostajala v glavnem samo načelna; ni pa še bilo pravega načrta za dosego realne jezikovne enakopravnosti. Tudi umetnostnih besedil načrtovanje korpusa v slovenščini ni zajemalo; v glavnem je bilo podrejeno uporabnemu namenu, poučevanju in vzgoji naslovnikov socialno šibkejših, predvsem kmečkih plasti. Oblikovanje teh besedil je podrejeno predvsem načelu t. i. pravilnega in čistega jezika, kriteriji umetelnosti oziroma estetskosti sporočila pa se umaknejo ali so kvečjemu odrinjeni v ozadje.

Premiki, ki so utrjevali status slovenskega jezika, posredno pa vplivali tudi na usodo pesniškega jezika, so se zgodili na področju šolstva. L.1810, v obdobju Ilirskih provinc, je stopil v veljavo predpis, da poteka pouk v trivialkah in deloma v

---

[11] Kidrič (522): »*Kopitar je v članku /.../ v dunajskih 'Vaterländische Blätter' z dne 10. aprila 1810 pač govoril o tem, kako se bo 'slovanski jezik' zaradi svoje pevnosti kosal z italijanskim, 'čim dobijo Slovani slovansko gledališče'./.*«

[12] Tradicija kot pomemben argument jezikovne politike se v posebni obliki izrazi tudi s Kopitarjevo tezo o slovenščini kot neposredni potomki starocerkvene slovanščine. O neuporabnosti takega argumenta za potrebe realnega jezikovnega načrtovanja – ne glede na znanstveno vprašljivost teze – je odkrito spregovoril M. Čop v Abecedni vojni l. 1833 (Kos 1979: 165).

normalkah v deželnem jeziku. Čeprav se ta predpis ni mogel dosledno uveljaviti, je vendarle spodbudil izid učbenikov v slovenščini, najznamenitejša je prva slovnica slovenščine s slovenskim metajezikom, Vodnikova Pismenost ali Gramatika za Perve Šole, ki je izšla 1811.[13] Zahteva po slovenskem učnem jeziku v osnovnem šolstvu je po umiku Francozov l. 1813 ostala v ospredju jezikovnega načrtovanja. Hkrati se je vse bolj uveljavljala tudi misel o potrebnosti pouka slovenščine na višji stopnji. Institucionalna možnost za to v tedanjem šolskem sistemu so bili neobvezni predmeti na liceju, ki so dopolnjevali redni program. Potrebnost poučevanja slovenščine je bila utemeljena predvsem s poklicnimi potrebami tistih, ki so se šolali za duhovniški poklic.[14] L. 1812 je bil za profesorja slovenščine na graškem liceju imenovan Janez Nepomuk Primic, na ljubljanskem liceju pa je l. 1817 začel predavati slovenščino Franc Serafin Metelko. Toda stolici nista imela samo praktičnega namena, učiti bodoče duhovnike jezika, ki ga bodo uporabljali pri stikih s svojimi verniki. Pomenili sta tudi možnost za jezikoslovno dejavnost in kultiviranje slovenščine; v njunem učnem programu, ki je moral biti prilagojen visokošolski stopnji občinstva in zaradi delne neobveznosti predmeta privlačen, je bilo tudi retorično in poetično oblikovanje besedil v slovenščini. Pesniško oblikovanje v slovenskem jeziku je dobilo neposredno pedagoško funkcijo,[15] bilo je pomemben del pridobivanja jezikovne zmožnosti. Ljubljanski profesor Metelko si je za učne potrebe v tem okviru priredil omenjeno Kumerdejevo rokopisno metriko. Sklepna misel rokopisnih priprav, ki je bila najbrž tudi sklepna misel tečaja slovenščine l. 1818/19, ponazarja uporabno vrednost pesništva (Pretnar 1990, prevod v Slodnjak 1955): »*/Pesništvo/ je tudi eno najbolj plemenitih sredstev, s katerimi se enaki jezik kultivira in lika, oziroma je sredstvo, s katerim si jezik popolnoma prisvojimo. Pesništvo napravi jezik povsem nežen in voljan in nas uči uporabljati najlepše rečenice ter daje govoru blagoglasje, raznovrstnost in urejenost. /.../ Vsako kulturo duha je treba čislati, pa če se nam zdi še tako malo pomembna. Kar hoče dandanes vzbuditi odmev, mora biti lepo povedano. Takšno razkošje, če ga smem tako imenovati, je pač v današnjih časih postalo potrebno. /.../ Govornik mora postati gospodar svojega jezika in nikar suženj svojega govora. Na razpolago mora imeti tisoč izrazov, besed in rečenic, s katerimi si lahko na prižnici pomaga.*«

Na celovškem liceju je bila prošnja za stolico slovenščine l. 1822 zavrnjena. V celovškem semenišču je od 1821–25 organiziral prostovoljni tečaj slovenščine bogoslovec Anton Martin Slomšek.[16] Tudi program tega tečaja je presegal ozke praktične potrebe; vključeval in spodbujal je pesniško dejavnost tečajnikov; z utr-

---

[13] Podrobneje prim. Kidrič (505–510). Prvenstvo bi v tem oziru deloma lahko pripisali Zagajškovi slovnici Slovennska Grammatika iz leta 1791, vendar sta tam metajezika vzporedno slovenščina in nemščina (Stabej 1973).

[14] Prim. Kidrič (513). Predavanja slovenščine na ljubljanskem liceju so bila za bogoslovce 2. letnika obvezna.

[15] Prim. Koruza (1991: 243): »*Da pa je tudi Primic poeziji odmeril visoko mesto, kaže njegov vsebinski predlog za slovenistično katedro, kjer je ob verske koristi jezikovnega pouka v materinščini postavil estetske: 'Pesništvo je prvi pogoj vse visoke kulture. Dokaz za to so vsi izobraženi narodi.'*«

[16] SBL III, 369.

jevanjem jezikovne zmožnosti bodočih duhovnikov pa je tečaj utrjeval tudi večjo jezikovno samozavest in s tem krepil status slovenskega knjižnega jezika.

2.3 Pesniški jezik kot orodje jezikovne politike: Kranjska čbelica in Prešeren

V slovenskem prostoru se je na začetku 19. stoletja med preroditelji uveljavljalo še neko spoznanje, povezano z načrtovanjem statusa slovenskega jezika. Zavedali so se, da živijo v izraziti diglosijski jezikovni situaciji, ki jo je bilo treba preseči.[17] Za uresničevanje takega načrta je bilo poleg uveljavljanja slovenskega jezika v šolah na voljo še nekaj možnosti, vendar so bile omejene. Politične okoliščine življenja Slovencev v Avstriji so namreč na začetku 19. stoletja skoraj popolnoma onemogočale politični boj za uveljavitev slovenskega jezika v uradni rabi (prim. Zwitter 1962). Po obsegu skromno uradno sporazumevanje v slovenskem jeziku je imelo diglosijski značaj; v slovenščino so bila prevedena le uradna sporočila, neposredno namenjena nešolanim ljudem, ki nemščine niso razumeli, državna uprava pa je bila zainteresirana, da sporočilo razumejo. Tudi obdobje Ilirskih provinc glede slovenščine kot upravnega jezika ni prineslo nič bistveno novega. Toda diglosija slovenski dialekt (pogovorni jezik)/nemški kulturni jezik je zaznamovala tudi druge sporazumevalne položaje, kjer spremembe niso bile nemogoče, npr. dopisovanje.

Za uveljavljanje javnega statusa slovenskega jezika se je poleg omenjenih področij – kodifikacijske dejavnosti, šolske, vzgojne in cerkvene rabe ter ustreznih knjižnih objav – v prvih dveh desetletjih 19. stoletja načelno ponujala še ena možnost. Avstrijski državni režim sicer zgodnjim nacionalnim gibanjem ni dopuščal nikakršne politične dejavnosti, nekoliko bolj strpen pa je bil do njihovega kulturnega programa, saj jim je hotel pripisati samo kulturni značaj in jih tako politično nevtralizirati (Zwitter 1962: 58). Tudi omenjena področja uveljavljanja slovenskega jezika so sodila v tako pojmovano kulturo; kot nadaljevanje razsvetljenske miselnosti, katere glavna naloga je bila poučevanje ljudstva, so bila v glavnem apolitična. Toda pogledi na kulturo, na družbo in posledično na jezik so se začenjali med Slovenci vse močneje razslojevati. Posamezniki so se začenjali zavedati, da tedanji kulturni program in praksa ne odpravljata diglosije, ampak kvečjemu dvigujeta prag za rabo nemščine. Res je nastajala temeljitejša kodifikacija, ki je utrjevala normo slovenskega knjižnega jezika, nastajal je vse večji besedilni korpus v slovenščini, toda z izrazito omejeno funkcionalnostjo. Mlado meščansko in celo laično izobraženstvo, v katerem se je vzbujala narodna zavest, je bilo s svojimi recepcijskimi potrebami in morebitnimi produkcijskimi zmožnostmi iz tedanjega kulturnega programa izpuščeno. Poleg tega je funkcionalno omejeni besedilni korpus v sebi nosil še neko nevarnost: ker je bil namenjen ljudstvu, se je jezikovno približeval naslovniku, torej njegovemu narečju, in se hkrati oddaljeval od enotnega, povezovalnega knjižnega jezika, ki se je po nesprejetih intervencijah

---

[17] B. Pogorelec (1981: 114): »*Slovenskim izobražencem je /v prvi pol. 19. stol./ postalo jasno, da je treba odpraviti diglosijo slovenski dialekt (pogovorni jezik)/nemški kulturni jezik, ki je izvirala iz šolanja in povzročala tudi asimilacijo.*«

Marka Pohlina v 18. stoletju na začetku 19. stoletja z novim prevodom Svetega pisma vendarle spet začel utrjevati.[18] Zato se je ponujal nov načrt: v okviru državno tolerirane kulturne dejavnosti poskrbeti za nastajanje slovenskega besedilnega korpusa, naslovljenega na meščanske izobražence, s tem pa posredno poskrbeti tudi za jezikovno in narodno sredotežnost.[19] Tak načrt je nujno vključeval ustrezno publikacijsko dejavnost. Prvič se je zamisel razločno oblikovala 1824 s snovanjem znanstvenega časopisa Slavinja. Toda cenzura je prošnjo treh svetnih duhovnikov, Janeza Ciglerja, Frančiška Ksaverja Andriollija in Ignaca Holzapfla zavrnila (Slodnjak 1968: 89).

Drugi resnejši poskus je bil uspešnejši: spomladi 1830 je v Ljubljani izšel prvi zvezek Kranjske čbelice. Publikacija je imela podobnega ciljnega naslovnika kot Slavinja in torej tudi podoben namen.[20] Toda cilj se je odločila doseči z drugim besedilnim korpusom, s pesništvom. Vzrokov za tako izbiro je bilo več. Pesništvo v nenemškem jeziku je bilo državi vsaj na prvi pogled manj nevarno kot zgodovinski, zemljepisni, prirodoslovni, gospodarski in drugi strokovni članki, ki jih je obsegal načrt za Slavinjo.[21] Pesništvo je torej bolj ustrezalo režimskemu pojmovanju samo kulturnega prebujanja narodov, zato je bila cenzura pri njem popustljivejša.[22] Drugi vzrok za primernost pesniške publikacije je bil ta, da je v prvih treh desetletjih 19. stoletja v slovenskih deželah že nastajalo precej pesniških besedil v slovenščini, ki

---

[18] Značilni besedilni korpus z lokalnim značajem je npr. uresničeni knjižni program štajerskega duhovnika Petra Dajnka, ki je v štajerski knjižni slovenščini od 1816 do 1821 izdal 6 knjig, od 1824 do 1834 pa skoraj dvajset v več izdajah. Enotnost knjižnega jezika je bil pomemben argument za uveljavljanje statusa slovenskega jezika (SBL III: 369); nasprotna (nemška) stran je namreč trdila, da slovenski jezik zaradi neenotnosti in razčlenjenosti ne more konkurirati nemščini.

[19] Prim. Pogorelec (1984: 71): »*Čeprav je mogoče, da se jezik za formalne položaje razvije tudi kljub tako imenovani funkcionalni dvojezičnosti, zaradi katere podrejeni jezik podlega dominantnemu, kakor se je to dogajalo s slovenščino, je to zadeva zavesti in hotenja določenih ne prav številnih skupin, ki so slovenščino zavestno formirale za javno življenje in vse njegove funkcije. (Sled te sociolingvistične dileme je tako spor med Kopitarjem in Prešernom in ne zgolj akademsko vprašanje o pomenski in slogovni ravni formalne slovenščine svojega časa.)*«

[20] Prim. Čopovo pismo, ki ga je 16. 5. 1830 poslal s svežim izvodom prvega zvezka Čbelice Kopitarju na Dunaj: »*Tukaj je njen izid zbudil večje zanimanje, kakor smo lahko pričakovali, zlasti med ljudmi, za katere je bila predvsem zasnovana, namreč med* omikanci– *saj* kmetom, *za katere jih že tako mnogo piše, ni bila namenjena*« (Slodnjak-Kos 1986: 172).

[21] Prim. sklepne besede v Čopovem dodatku k Čelakovskega kritiki Kranjske čbelice: »*Svoje poročilo končujemo z željo, naj bi Čbelica še naprej ostala zbirališče mladih talentov in po prej nakazani poti pomagala k nadaljnjemu izoblikovanju našega jezika. Poezija je za to še najbolj primerna in sicer najmanj odvisna od zunanjih okoliščin. Čeprav si je namreč zaradi razmer komaj mogoče misliti gojitev pravih znanosti v našem jeziku, pa nobena reč ne brani našim pesnikom, da ne bi slavno tekmovali s pesniki drugih Slovanov*« (Kopitar/Čop 1973: 181).

[22] Tudi Kranjska čbelica je imela resne težave s cenzuro, toda urednik Miha Kastelic jih je predvsem s pomočjo Matije Čopa pri prvih štirih zvezkih uspešno premagoval (Slodnjak 1969). Cenzura pa ob Čbelici ni imela neposrednih političnih zadržkov, temveč moral(istič)ne očitke; za grožnjo prepovedi niso stali državni, temveč kulturnopolitični lokalni interesi. To dokazuje tudi poznejša zgodovina slovenskega pesništva v 19. stoletju: vsako opaznejše pesniško dejanje z ljubezensko tematiko je naletelo na težave. Ko je bila stroga uradna cenzura odpravljena, so jo nadomestile različne oblike javnega pritiska, vse do absurdnega Jegličevega odkupa in najbrž požiga celotne naklade Cankarjeve Erotike 1899.

pa so večinoma ostajala v rokopisih, predvsem zato, ker ni bilo možnosti za objavo. Med avtorji so bili starejši, npr. Korošec Urban Jarnik in Štajerec Štefan Modrinjak, in mlajši, katerih pesniška besedila so sicer nastajala v šolskem licejskem okviru pouka slovenščine, vendar so presegala svoj etapni namen – kot vmesna postaja pri pridobivanju poklicne jezikovne zmožnosti – in se avtonomizirala v prava literarna besedila (Slodnjak 1968: 89). Konkretni načrt za izdajanje pesniškega almanaha sicer ni imel v razvidu vsega rokopisnega gradiva vseh avtorjev, toda posredna zavest o bogatem gradivu je krepila uredniško samozavest. Tretji vzrok je bila tradicija pesniških publikacij, sicer po obsegu šibka, vendar uporabna kot precedens. Urednik Miha Kastelic se je v prvi pesmi prvega zvezka Čbelice, Prijatlam krajnſhine, neposredno navezal na izročilo, in sicer na Pisanice, ki so bile v javnosti iz omenjenih vzrokov že skoraj pozabljene, in na Vodnika, ki mu ga ni bilo treba omeniti z imenom, saj je edini že veljal za klasika.

Jezikovnonačrtovalno nalogo Čbelice potrjuje že Kastelčeva prošnja ljubljanskemu guberniju za dovoljenje in odobritev natisa prvega zvezka. V njej pravi, da bo novi almanah »*nova mogočna spodbuda vsem prijateljem kranjskega pesništva (kranjske Muze), da poskušajo v plemeniti in dobri tekmi izobraževati materin jezik in blagodejno delovati s širjenjem misli na izobrazbo srca*« (Slodnjak 1969: 9). Utemeljitev v prošnji je bila gotovo taktično prilagojena naslovniku in je zato zamolčala, kakšne namene ima 'izobraževanje maternega jezika', torej jezikovnopolitično plat načrta. Jezikovnonačrtovalno razsežnost pesništva v Čbelici potrjuje tudi Prešernova izjava v pismu Vrazu, 5. julija 1837, tri leta po izidu zadnjega, četrtega zvezka: »*Čbelica po mojem ne bo nikoli več izletela. Tendenca naših* carmina *in druge literarne dejavnosti je samo ta, da bi kultivirali naš materni jezik*« (prevod v Slodnjak 1960: 223).

Kultiviranje maternega jezika je gotovo tudi metafora za kultiviranje nacionalne misli oziroma bivanja, vendar besedne zveze ne gre pojmovati samo metaforično.[23] Polna funkcionalna razslojenost jezika, ki utrjuje njegovo potencialno statusno moč, se lahko namreč razvije samo v ustrezno raznolikem besedilnem korpusu. Ker se ta zaradi zelo omejenih priložnosti javne ali celo uradne rabe jezika tedaj ni mogel razvijati, je bilo mogoče začarani krog – razen tedaj utopične možnosti neposredne politične dejavnosti – razplesti samo v tistem korpusu, ki ni bil neposredno povezan z zunanjimi priložnostmi za rabo jezika, ampak je lahko te priložnosti v svojem besedilnem svetu ustvaril, torej v literaturi. Raznolikost teh virtualnih govornih položajev, ki se na globalni ravni kažejo kot različne literarne zvrsti in vrste, naj bi torej nadomeščala prave govorne položaje, hkrati pa pripravljala jezik za čas, ko bo mogoče status jezika načrtovati s političnimi dejanji.[24] Vendar so bili Čbelica in druga pesniška dejanja v tridesetih letih 19. stoletja s tega stališča manj uspešni;

---

[23] Prim. Paternu (1976: 99 i. n.).

[24] Prim. Paternu (1976: 34): »*Končno je tu še najbolj preprosto in temeljno dejstvo Prešernove politične zavesti. Dodobra se je zavedal, da je pripadnik, in sicer viden, odgovoren pripadnik malega, zatrtega naroda, ki šele nastaja. Bolj točno, ki se v razmerah Metternichovega absolutizma lahko konstituira samo na področju jezikovne kulture, v poeziji.*«

pesniški jezik je namreč zaznamovan s svojo znakovno posebnostjo, in čeprav je bilo zlasti Prešernovo pesništvo zvrstno in jezikovno zelo raznoliko, vendarle ni moglo neposredno opravljati vloge nevtralnega korpusa, zgleda ali zaloge jezikovnih rab, splošno uporabnih tudi zunaj pesništva. Poskusi take uporabe korpusa so sicer znani: Anton Murko je l. 1832 v svoji slovnici[25] v dodatku med vajami za prevajanje v nemščino natisnil tudi dve Prešernovi pesmi, Slovo od mladosti in Povodnjega moža, toda najbrž je šlo bolj za propagandno dejanje z drugačnim namenom kot pa za uresničljivo prevajalsko nalogo.[26] Za omenjeno jezikovno načrtovanje bi bila veliko bolj uporabna literatura v prozi, česar sta se najbrž vsaj Prešeren in Kastelic zavedala, saj je načrt Čbelice obsegal v bolj oddaljeni fazi tudi prozo (Slodnjak 1969), Prešeren pa je prozna dela načrtoval,[27] toda načrti so ostali neuresničeni.

Posvetno, literarno pesništvo v tridesetih letih, zlasti Prešernovo, je imelo torej v sodobnem slovenskem jezikovnem načrtovanju značaj sinekdohe: bilo je pars pro toto za tisti korpus in govorne položaje, ki so se v polni meri lahko začenjali razvijati šele po političnih spremembah l. 1848 v habsburški monarhiji. Le navidez je paradoksalno, da je v tej svoji vlogi sorodno petdeset let starejši pisaniški pesniški dejavnosti: krepilo je predvsem načelni enakovredni status slovenščine z drugimi jeziki in pri izbranih naslovnikih zato omogočalo zametke jezikovne lojalnosti. Toda med obema pesniškima korpusoma je bistvena razlika, in sicer v pojmovanju književnosti in v kvaliteti besedil.[28] V okviru Kranjske čbelice je sodelovanje med izjemnim ustvarjalcem Prešernom in literarnoteoretično in zgodovinsko široko razgledanim Čopom obrodilo pesniška besedila, primerljiva s sodobno in klasično evropsko produkcijo visoke književnosti, s katero so imela tudi skupno formo. Njihova avtonomna literarna vrednost, ki je bila ena od uresničenih programskih postavk (Paternu 1976: 90), je relativizirala njihovo vlogo neposrednega kultiviranja deželnega jezika, torej drugo programsko točko. V slovenščini je nastal kvalitetni umetnostni besedilni korpus, primeren za nekoliko kasnejše literarnokanonizacijske procese kot del vzpostavljanja sodobne kulturne identitete naroda (Juvan 1994: 304). Tako pesništvo je – tudi z mednarodnim priznanjem – krepilo status slovenskega jezika, na samo jezikovno zmožnost sodobnih naslovnikov pa je neposredno vplivalo manj, kot je predvideval načrt. Prešernov opus je – kratkoročno – v manjši meri kultiviral slovenski jezik v celoti; veliko bolj je kultivi-

---

[25] Anton Murko, *Teoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre*, Grätz 1832.

[26] Obe besedili sta bili objavljeni v prvem zvezku Kranjske čbelice.

[27] Pismo F. L. Čelakovskemu, PZD II, 181.

[28] Zanimiva prispodoba oblikovne moči treh pesniških podjetij, pisaniškega, Zoisovega in Prešernovega, je njihovo razmerje do znamenitega predromantičnega besedila, Bürgerjeve balade Lenora. Dev se ni lotil prevajanja besedila, ampak je medbesedilno upesnil svoje bralno doživetje v pesmi Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore, objavljeni v tretjem zvezku Pisanic 1781; grenko končno spoznanje, da ga je ob Lenori sram svojega petja, gre prej na račun avtorjeve samokritike kot na račun nerazvitosti slovenskega jezika. Zois (prim. zgoraj) se je desetletje pozneje lotil prevajanja, toda bil nezadovoljen in slab rezultat pripisal 'revščini jezika'; Prešeren, seznanjen z Zoisovim komentarjem, je balado že pred letom 1825 uspešno prevedel in tako slovenski pesniški jezik rešil Lenorinega kompleksa (Paternu 1976: 72).

ral slovenski pesniški jezik, postavil njegove standarde, storil v njem tisto, čemur bi v drugih jezikovnih (in besedilnih) zvrsteh rekli kodifikacija.[29] Toda v umetnostnem jeziku je pojem kodifikacije skoraj neraben, saj gre za bolj zapletena razmerja med tvorbo besedil in rabo jezika: umetnostna zahteva po jezikovni in besedilotvorni izvirnosti, ki jo je dosledno uveljavila evropska romantika, onemogoča pesnjenje po neposrednih vzorcih, oziroma tako pesnjenje označuje za nekvalitetno.[30] Zato vitalnost[31] pesniškega jezika ni zagotovljena z njegovo neposredno uporabo v besedilih, ampak z nenehnim nastajanjem drugačnega pesniškega jezika, ki je do prejšnje stopnje v konstruktivni opoziciji. Ob doslednem izpolnjevanju vseh teh zahtev pesniški jezik ne more biti več del splošne aktivne tvorne jezikovne zmožnosti izobražencev, ampak stvar redkih genialnih posameznikov. Pogojna umetnostna kodifikacijska vrednost Prešernovega korpusa se je začela zaradi posebnih družbenih in zgodovinskih okoliščin pri Slovencih uveljavljati šele pozneje.

Po četrtem zvezku Čbelice l. 1834 je v slovenskem meščanskem kulturnem življenju nastopilo publikacijsko zatišje. Čbelica sicer ni popolnoma zamrla, k uredniku Kastelicu so se še stekali prispevki, toda izid petega zvezka se je za nedoločen čas zavlekel. Zatišje je bilo sicer občasno prekinjeno, tudi z najkvalitetnejšimi besedili, toda objavljena so bila kot del ali priloga nemškega ljubljanskega časopisja: l. 1834 je izšel Prešernov Sonetni venec v prilogi tednika Illyrisches Blatt, podobno tudi drugi posamezni Prešernovi soneti; izjema je samostojna knjižna izdaja Prešernovega Krsta pri Savici l. 1836. Objavljanje v nemškem časopisju je pomenilo stagnacijo oziroma korak nazaj, čeprav so bila objavljena besedila nadaljevanje načrta za kultiviranje slovenskega jezika. Take objave so bile v navadi že pred Čbelico; diglosijo so sicer presegale, vendar so utrjevale videz posebne dvojezičnosti osrednjega kulturnega prizorišča, kjer sicer korpus v slovenščini ni bil več kvalitativno manjvreden, kvantitativno pa je ostajal obroben.[32]

---

[29] Vprašanje o deležu Prešernovega korpusa pri kultiviranju oziroma slovničnem in stilnem normiranju slovenskega knjižnega jezika je zapleteno in ostaja pretežno odprto. Predstavljena teza je samo domneva, ni pa utemeljena s konkretnim jezikovnim gradivom; odgovore lahko ponudi le posebna raziskava. Na hierarhično nižjih opisnih jezikovnih ravninah je Prešernovo 'kultiviranje' možno in verjetno; najbrž ima delež tudi pri oblikovanju stilne vrednosti leksike in pomenske družljivosti. Stavčna, zlasti pa besedilna skladnja te splošne normativne moči zaradi slogovne in zvrstne specifičnosti najbrž ne moreta imeti. Pogled na tedanji Prešernov vpliv na knjižni jezik je nekoliko zabrisan tudi zaradi poznejših sredotežnih posegov v zgodovini slovenskega knjižnega jezika, npr. t. i. novih oblik, ki so Prešernu jezikovno pripisovale neknjižnost, prim. kasneje.

[30] Tu ne gre za verzne, kitične in pesemske vzorce, ampak za konkretne jezikovne uresničitve. Pesništvo sicer izkorišča besedilne in jezikovne vzorce, vendar ne več v smislu normativne instance, temveč prilagojeno ustvarjalčevim potrebam; v takem primeru gre za t. i. historizem (prim. Sajovic 1992/3: 15).

[31] O vitalnosti jezikovnega koda prim. Fishman (1978: 41).

[32] Da se načrt avtonomizacije in kvalitetnega dviga književnosti ni zmeraj neposredno ujemal z jezikovnokulturnim oziroma jezikovnopolitičnim ciljem tega načrta, kaže nenazadnje tudi Prešernovo pesnjenje v nemščini. Zanj je mogoče domnevati več med seboj prepletenih vzrokov. Verjetna je domneva, da je z nekaterimi nemškimi besedili poskušal doseči večji krog bralcev, torej tudi tiste iz samo nemško govorečega kranjskega izobraženstva, ki je bilo v večini. Pri tem ni šlo samo za širši trg – s kvalitetnimi nemškimi besedili se je posredno krepila tudi veljava slovenskega korpusa istega avtorja. Bolj vprašljiva je teza, da je Prešeren nekatere teme ubesedoval v nemščini, ker slovenščina

2.4 Polifunkcionalnost pesniškega jezika in povečevanje besedilnega korpusa

2.4.1 Sredotežnost in sredobežnost v jezikovnem načrtovanju

Za izpolnjevanje jezikovnopolitičnega načrta je bilo torej nujno obnoviti redno izdajateljsko dejavnost v slovenskem jeziku, obenem pa tudi prilagoditi oblikovanje besedilnega korpusa. Kulturnopolitični boj med dvema konceptoma jezikovnega načrtovanja, ki je v abecedni vojni l. 1833 navidez jasno dal zmagovalca in poraženca, je hkrati naznanjal tudi potrebnost kompromisnega delovanja. Po eni strani se je potrdilo mnenje, da samo kodifikacijska dejanja in funkcionalno omejeni besedilni korpus za nemeščanskega naslovnika ne zadoščajo za kultiviranje, rast in sredotežnost knjižnojezikovnih procesov, po drugi strani pa je postalo jasno, da kvalitetni pesniški korpus kljub svoji potencialni statusni učinkovitosti ne more sam v celoti in neposredno opravljati naloge kultiviranja slovenskega jezika. Razvoja slovenskega jezika in pojmovanja enotnosti slovenskega naroda ni več preprečevala samo slovensko-nemška diglosija oziroma dvojezičnost; v drugi polovici 30-ih let se je zlasti na slovenskem vzhodu začela uveljavljati ideja ilirizma, ki je opuščala idejo slovenske sredotežnosti in jo nadomeščala z različnimi stopnjami slovanske. To je bila misel, ki je politično rešitev za obstoj in razvoj Slovencev iskala z argumentom slovanske množičnosti, toda načrt naj bi se uresničeval z novo diglosijsko situacijo, in sicer slovensko-slovansko. Prvi odločni slovenski zagovornik ilirizma, Stanko Vraz, je začel načrt uresničevati z enakim korpusom kot Čbelica, s pesništvom. Toda zaradi že omenjenih lastnosti korpusa, ki se jim je pridružila še geografska obrobnost, ni Vrazova smer v slovenskih deželah učinkovala niti kot pomožna uresničljiva možnost, temveč se je priključila sredotežnim jezikovnim silnicam na Hrvaškem.

Obe jezikovnonačrtovalni smeri slovenskega osredja sta se zavedali nevarnosti ilirizma, bodisi zaradi neposredne bojazni pred njegovo politično vsebino bodisi zaradi spoznanja, da je romantično neuresničljiv, v nasprotju z naravnim razvojem jezika in zato kontraproduktiven. Slovensko osredje je moralo v takih okoliščinah okrepiti sredotežno jezikovno načrtovanje, in sicer z razširjenim korpusom, ki bi bil učinkovitejši od samega pesništva. Ponovno so oživeli načrti za periodiko v slovenščini (Grafenauer 1974: 310); Andrej Smole je l. 1840 v Ljubljani najbrž s Prešernovim sodelovanjem snoval politični časopis Ilirske novice s tedensko literarno prilogo Ilirski Merkur (SBL III: 386; Slodnjak 1968: 130), toda zaradi nespremenjenih političnih okoliščin izdaja časopisa ni bila dovoljena.

---

zanje še ni bila zrela. Slodnjak (1968: 119) npr. domneva, da je Prešeren žalostinko Dem Andenken des Matthias Čop v nemščini »*zložil najbrž zato, da bi ljubljanskemu nemštvu in nemškutarstvu ter širokemu kulturnemu svetu izpričal pokojnikovo veliko slovstveno omiko, pokazal njegovo težko življenje in opozoril na njegov svetovni nazor. Zlasti za poslednje bi takrat težko našel v domačem jeziku ustrezne izraze in podobe.*« Taka teza Prešernovo pesniško jezikovno kompetenco iz območja dvojezičnosti vrača v diglosijo, in sicer v obdobju Prešernove zrele ustvarjalnosti, zato je manj verjetna.

2.4.2 Kmetijske in rokodelske novice

Uspešnejši je bil načrt z drugačnim zaledjem in drugačnim programom. Julija 1843 je v Ljubljani izšla prva številka Kmetijskih in rokodelskih novic. Izdajala jih je Kmetijska družba, urejal pa njen tajnik dr. Janez Bleiweis. Program časopisa je na prvi pogled samo neposredno nadaljeval najosnovnejše prerodno prizadevanje: razsvetljevanje ljudstva, brez misli na kulturno ali celo politično poslanstvo; le tako si je lahko uredništvo izborilo dovoljenje za izhajanje. Deklarativni program je bil objavljen v Oznanilu na prvi strani prve številke: »*Učenosti, umetnosti in znajdenja so se v kratkih letah tako razširile, de kdorkoli z njimi naprej ne hiti, ne posnema, kar so drugi koristniga znajdli, ampak se trdovratno stariga derži, gre rakovo pot, vsaki dan mejn zna, se v zdanjim obrazenji sveta ne znajde, v sredi svojih rojakov, znancov in prijatlov si neznan ptuj deželec zdi, in si nikakor ne mora pomagati. Zlasti krajnskim kmetam ino rokodelcam, kteri se ptujih jezikov niso učili, se tako godi. Kar vidijo, slišijo ali berejo, znajo posnemati, tode malo, kir li po redkim zvunaj dežele grejo, kir ptujih jezikov ne razumijo, in v krajnskim jeziku zvunaj molitvic nič pisaniga ni. /.../ Iz tega zapopadka je lahko spoznati namen, namreč poduk in napeljevanje kmetovavcov in obertnikov ali rokodelcov si svoj stan kolikor je mogoče zboljšati; ne pa dobičke z njimi iskati, pa tudi ne samo krajnšine učiti, ali krajnski jezik čistiti.*« Program je torej deklarativno prezrl vso tradicijo; najprej pesniški korpus, ki po Vodnikovih Pesmih za pokušino in štirih letnikih Kranjske čbelice vendarle ni bil lahko spregledljiv; spregledal je tudi druga besedila, šolska in poučna, poljudnostrokovna, ki se mu jih najbrž ni zdelo vredno omenjati zaradi zastarelosti. Program se je naravnost odrekel tudi tisti razsežnosti, ki sta si jo vsaka po svoje kot cilj jasno zastavili obe jezikovnonačrtovalni smeri: učenju in čiščenju jezika. Navidez program Novic ni hotel odpravljati diglosije, temveč jo je samo izkoriščal – časopis naj bi bil namenjen tistim, ki niso znali oziroma se niso mogli naučili nemščine, torej tistim, ki so se šolali premalo časa, da bi nanje utrakvizem uspešno deloval.

2.4.2.1 Razlika med programskim in dejanskim naslovnikom Novic

Toda če so oznanilo v prvi številki in najbrž tudi ustrezne prošnje za izdajo, naslovljene na oblasti, vsebovale de iure program, so Novice de facto delovale bistveno drugače, celo v popolnem nasprotju s programom; gotovo je bil to deloma že njihov osnovni namen. To dokazuje vrsta dejstev; najprej razmerje med programskim ciljnim naslovnikom in dejanskimi naročniki. Grafenauer (1974: 314) med prvimi tisočimi naročniki navaja 569 duhovnikov, 24 graščakov, 15 graščinskih oskrbnikov, 85 obrtnikov, 7 tovarnarjev, 39 deželnih in državnih uradnikov, 58 izobražencev in študentov, 25 učiteljev in cerkovnikov in 111 kmetov. 'Kmetovavcov in obertnikov ali rokodelcov' je bila torej le dobra petina, štiri petine pa je bilo bolj ali manj izobraženih naročnikov, ki najbrž niso imeli težav z razumevanjem nemščine, vendar se jim je zdel časopis v slovenščini dobrodošel in na tak ali drugačen način koristen.[33] Tako sestavo naročnikov je bilo treba upoštevati tudi pri

---

[33] Urednik Bleiweis se je s tem, da je za ciljno publiko izbral kmete in rokodelce, izognil očitkom, s katerimi je režim zavračal prejšnje poskuse časopisne dejavnosti v slovenščini, ki so naslovnika iskali

uredniškem delu, ne glede na dejansko prevladujočo poučno vsebino, ki je bila do 1848 najdosledneje uresničevana programska točka. Prvič po renesansi je v slovenščini nastajal razmeroma obsežen besedilni korpus s širšim krogom naslovnikov, ne več kategorično ločenim na preprosto ljudstvo oziroma kmeta in na izobraženca. Zato so Novice skoraj idealno opravljale jezikovno načrtovanje, čeprav so se mu v programu neposredno odrekle. Z branjem Novic so se naročniki dejansko učili slovenskega jezika; zaradi periodičnosti so potrebovale veliko besedil in torej spodbujale njihovo produkcijo, s tem pa dotlej najbolj množično krepile aktivno jezikovno zmožnost v slovenščini.[34] Vzpostavljal se je uzus v slovenskem knjižnem jeziku, kar je posredno pomenilo možnost tudi za nove, drugačne kodifikacijske postopke. Besedilni korpus in posledično jezik sta se začela postopno zvrstno razslojevati v širšem spektru, ne več izrazito in apriorno dvopolno glede na naslovnika, kot je bilo to v navadi prej. Hkrati so bile Novice tudi jezikovno sredotežne, saj so imele naročnike v vseh slovenskih deželah. Drugi letnik je sklenila Zahvala in prošnja urednika, kjer je Bleiweis poudaril pravo dvojno razsežnost svojega časopisa: »/.../ *Brez da bi se bahali, zamoremo reči, de so 'Novice' v bližnih in daljnih krajih med prostimi kmeti in velkimi gospodi prav veliko in prav gorkih prijatlov našle.* Clo vsim dopasti, pa bi hudo bilo – *pravi neki nemški pregovor – zato nas ne žali, če morebiti* nekterim *po volji niso. Dve velikopomenljive namenbe je c. k. kmetijska družba z Novicami gotovo že dosegla:* veliko koristnih podukov je namreč razglasila – in pri Slovencih ljubezen do materniga jezika močno zbudila in vnovič oživila. */.../ in z veseljem z neumerjočim* Vodnikam *zapoje*: Veselo se kaže / Nov' letašni dan, / Mi serce ne laže / Ne létas ne lan'.«

Zamolčevanje tradicije slovenskih besedil v uvodnem oznanilu – »*in v krajnskim jeziku zvunaj molitvic nič pisaniga ni*« – je bilo najbrž prav tako taktično. Ko so se Novice med naročniki utrdile, so namreč kmalu začela občasno ponatiskovati starejša slovenska besedila, tudi iz Kranjske čbelice, l. 1844 pa npr. v sedmih nadaljevanjih Prešernov Krst pri Savici.

2.4.2.2 Pesniški jezik v Novicah

Za našo temo je najpomembnejše vprašanje, kakšno mesto in vlogo je v Novicah imel pesniški jezik. V njihovem programu seveda o njem ni bilo sledu in v prvi številki res ni bilo nobenega pesniškega besedila. Toda že druga številka je na prvem

---

med izobraženci, npr. že omenjeno Slavinjo (Grafenauer 1974: 310), češ, zakaj časopis v slovenskem jeziku, če so že v nemščini; nemščino znajo vsi izobraženci, slovenščine pa ne. Tudi odbor Kmetijske družbe je l. 1835 interni predlog za izdajanje kmetijskega tednika v slovenščini zavrnil s podobnim argumentom: mali kmetje v glavnem ne znajo brati, kdor pa kmetuje na veliko, se lahko izobražuje iz tujih del (Grafenauer 1974: 311). Bleiweis se je tako izognil začetnim čerem; ko so Novice začele izhajati in dobile dovolj naročnikov, je postal omenjeni očitek neraben in bil z dejstvi tudi neposredno zavrnjen.

[34] Glede tega je najbolj nazoren primer urednika Bleiweisa, ki se na začetku izhajanja Novic ni počutil dovolj izurjenega v slovenskem pisanju, da bi lahko pisal članke in urejal časopis brez izdatne jezikovne pomoči (Grafenauer 1974: 312); ne drži pa, da slovenščine skoraj ni znal, saj je bil l. 1841 priporočen za profesorja na liceju v Ljubljani prav zaradi znanja »kranjskega jezika« (Grdina 1996: 96).

mestu prinašala pesem Kako se pride iz valjšnic na slamo, prevod iz nemščine, pod katero se je podpisal Franc Malavašič. V prvem letniku je bilo po kazalu sodeč objavljenih 12 pesmi, v drugem ob Prešernovem Krstu pri Savici še 33 drugih pesmi, med njimi v prilogi 36. številke znamenita Slovenija cesarju Ferdinandu I. Jovana Vesela Koseskega. V tretjem letniku so pesmi dobile praviloma stalno mesto na začetku vsake številke in ga obdržale do l. 1848.

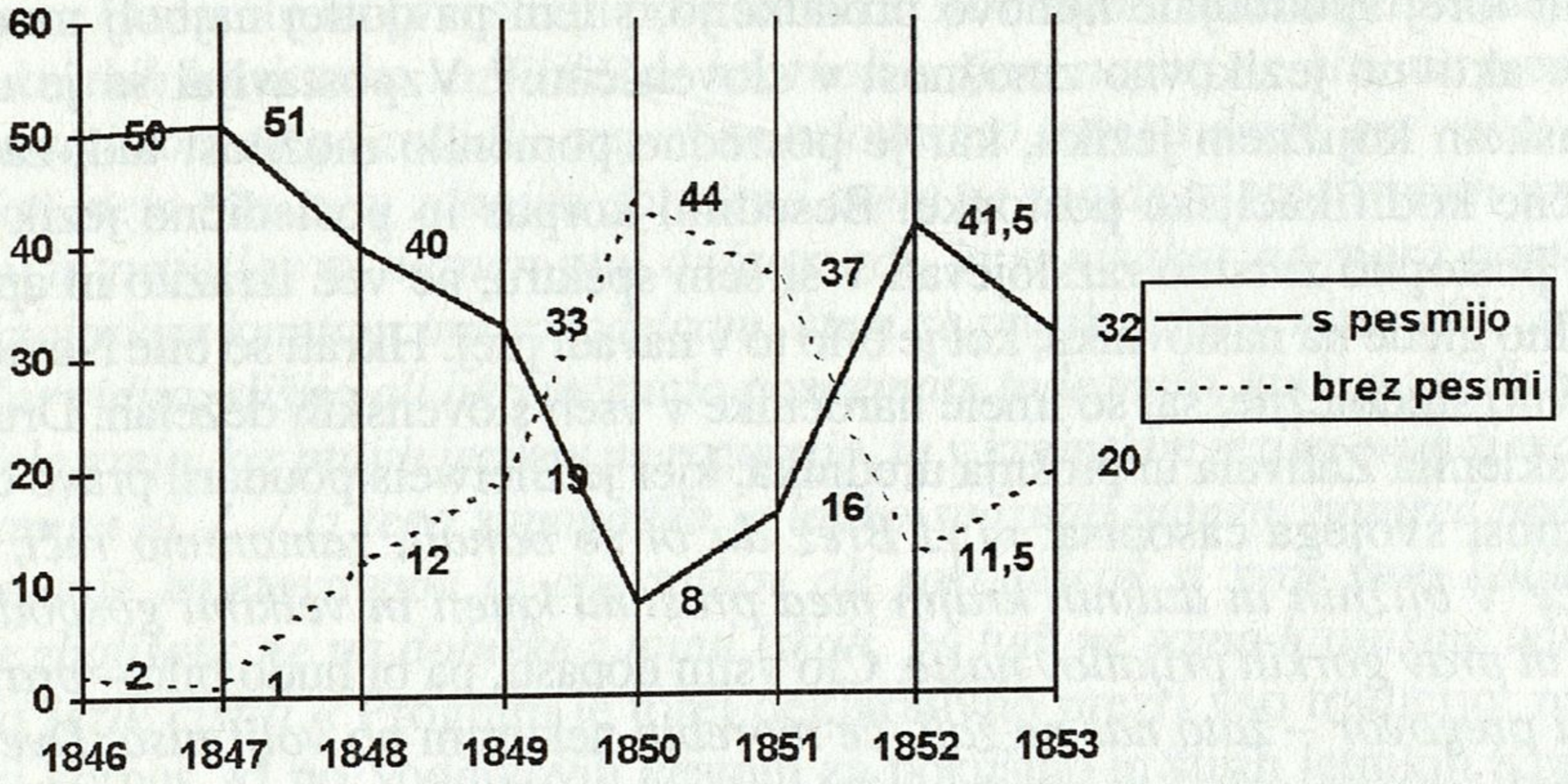

Slika 1: Razmerje med številkami Novic s pesmijo na naslovnici in brez, po letnikih od 1846–1853.[35]

Pregled pesniških besedil v prvih petih letnikih Novic razkriva posebno uredniško politiko, ki je imela zaradi ekskluzivnosti in pozneje osrednjosti časopisa tudi odločilno vlogo pri oblikovanju statusa pesniškega jezika. To, da so pesmi kmalu po začetku izhajanja dobile praviloma častno mesto prvega besedila vsake številke, je pravzaprav dokaz, da je Bleiweis v svojem časopisu načeloma privzel tradicionalno visoko statusno vrednost pesniškega jezika. Njegov literarni okus je bil sicer bistveno manj izbrušen od literarnih nosilcev tridesetih let, Prešerna in Čopa, hkrati pa je tedenska periodičnost publikacije zahtevala drugačna uredniška načela pri izbiri besedil; tudi če bi bil Bleiweis večji literarni sladokusec, na začetku izhajanja Novic ne bi mogel sproti dobivati zadostnega števila kvalitetnih pesniških besedil. Nič čudnega torej ni, da se je tudi pri tem delu uredništva ravnal po svojih siceršnjih pragmatičnih načelih, ki so v okviru trdnega skupnega namena Novic dopuščala različnost mnenj in pisav. Res je, da pri snovanju Novic Bleiweis k sodelovanju ni neposredno povabil Prešerna,[36] kar pa je po več plateh popolnoma razumljivo: Novice so nastajale v popolnoma drugačnem krogu ljudi, Bleiweis in Prešeren se tedaj nista poznala, poleg tega pa Prešernovo ime pri pridobivanju dovoljenj za izdajo nikakor ne bi bilo priporočilo, prej nasprotno. Prešernovega sodelovanja pa

---

[35] Leta 1852 so Novice začele izhajati dvakrat tedensko, zato so v diagramu podatki iz letnikov 1852 in 1853 zaradi nazorne primerljivosti deljeni z 2. Pravi podatek številk s pesmimi in brez je za l. 1852 torej 83 : 21 in za l. 1853 64 : 40.

[36] Prešernovo pismo Vrazu, 29. 7. 1843 (PZD II: 204).

se Bleiweis ni branil, kar dokazuje že omenjeni ponatis Krsta pri Savici l. 1844 in objava drugih Prešernovih besedil.[37]

Tradicionalna visoka statusna vrednost pesniških besedil je bila sicer privzeta, toda prilagojena splošni sinkretični naravi Novic. Za omiko jezika je bilo primerno vse, kar je vsaj približno dajalo videz jezikovne odličnosti in kar ni bilo v neposrednem vsebinskem nasprotju z upravičeno previdno uredniško politiko. Zaradi raznolikosti naslovnikov je bilo treba streči mnogim okusom, kar je Bleiweis reševal tako, da je Novice odpiral najrazličnejšim pesniškim žanrom, besedilom pa marsikdaj dodajal metajezikovne in metaliterarne opombe. Tako je v slovenskem prostoru začel kontinuirano izhajati raznolik korpus pesniških besedil, ki mu sicer literarna zgodovina večinoma ne pripisuje nobene literarne vrednosti, gotovo pa ima pomembno vlogo pri razvoju statusa slovenskega knjižnega jezika, deloma pa tudi pesniškega jezika in literature nasploh. Čeprav ima več dimenzij, razkriva navidez paradoksalno dvojnost.

2.4.2.2.1 Pesniški jezik kot del izobraženčeve dejavne jezikovne zmožnosti

Pesništvo v okviru Novic ni imelo ekskluzivne jezikovnonačrtovalne vloge, ampak je bilo samo eno od besedilnih področij; prvo med enakimi je bilo le zaradi tradicije. Bleiweis je bil sprva vesel vsakega dopisnika in si celo želel prispevkov ljudi vseh stanov iz vseh slovenskih dežel;[38] to je veljalo tudi za avtorje, prevajalce in prirejevalce pesniških besedil. S stališča avtonomnega vrednotenja literature taka ohlapna uredniška merila ne pomenijo nič dobrega, s stališča načrtovanja jezikovnega statusa pa so bila vsaj prvo petletje produktivna.[39] Pesniški jezik se je s tem namreč potrjeval kot aktivni del jezikovne zmožnosti sicer še maloštevilne, toda naraščajoče skupine slovensko čutečih izobražencev. Njihova šolska oziroma licejska izurjenost v poetiki in retoriki, ki so je bili nekateri deloma deležni tudi v slovenskem jeziku,[40] se je zdaj izkazovala za neposredno uporabno in cenjeno: ob-

---

[37] L. 1845 v 3. številki (ob obletnici Vodnikove smrti), v 16. Pesem od železne ceste, v 22. Kaj se sme in more peti (poznejši Orglar), v 27. Janezu N. Hradeckitu; l. 1847 v 3. številki Pevcu, l. 1848 v 17. številki Zdravljica, po smrti pa v 10. številki l. 1849 kratka pesem Ljubljančanam. Ponatis Krsta je v opombi spremljalo opozorilo, da se pripravlja Prešernova knjiga poezij, opomba pri pesmi Ljubljančanam pa je oznanjala, da je neobjavljene zapuščine po Prešernu zelo malo (prim. Orožen 1996: 166).

[38] L. 1845 v 3. številki (str. 10) uredništvo Novic vabi k sodelovanju vsakogar, »*naj bo prosti kmet ali rokodelec ali pa žlahten gospod,*« da piše v Novice, in sicer o različnih stvareh, saj se le tako lahko pride do bogatega jezika.

[39] Nenazadnje je imel pred dobrim desetletjem podobno široka merila tudi urednik Kranjske čbelice Kastelic; celo literarni mentor Čop se je zavedal potrebnosti ne samo kvalitete, temveč tudi kvantitete pesniškega korpusa, kar dokazuje njegovo milo ocenjevanje Čbelice ali Vodnikovih pesmi v korespondenci (Slodnjak-Kos 1986: 170, 173, 184).

[40] Novice (1845, št. 5) so na prvi strani prinašale pesem s posvetilom *Blagorodnimu gospodu L. Martinaku, učeniku pesmeništva in govorništva na c. k. Ljubljanskim učelišu po srečno prestani bolezni hvaležni učenci.* V opombi je uredništvo pojasnjevalo, da so radi objavili ta prispevek, ker je lepo, da učenci ljubijo učitelja, pa tudi zato, »*kér nas prav zlo veseli, de so se tudi učenci pete in šeste šole slovenskiga pismenstva poprijemati začeli in de jim, razun ptujih jezikov, tudi nar lepši materni jezik kaj velja. Ravno v teh dveh šolah, kjer se učenci pesmeništva (poezije) in govorništva (retorike) učijo, imajo*

java besedil v Novicah je pomenila prispevek k utrjevanju slovenstva, kot javni nastop je pomenila družbeno priznanje in hkrati osebno potrditev avtorja. Kako univerzalno vlogo so lahko opravljala pesniška besedila in kako občutljiva je bila identiteta dopisovalcev v Novicah, dokazuje naslednji primer: v 3. številki letnika 1844 je bil na zadnji strani objavljen tale sonet:

Sakaj ſte mi, le **u** 's imena vseli,
In me 's kaplana fajmoſhtra ſtorili, –
V podfaro moj Shent-Jakob ſprebernili, –
Kako **B.** nameſt **J.** poſtavit ſmeli?!

Ste prav'li, kako ſo ſe Nemzi brili,
K' ſo savolj Gratz al Graetz ſe k vojſki vneli!
Tud' mi savolj imen b'mo vojſsko 'meli,
Zhe bote vezh tako jih prekerſtili. –

Kar niſim, ja neſmem, v novizah biti;
Bi snalo – kdo ve, kaj? – ſe mi ſgoditi!
Oh! najte le reſnizo prit' na dan. –

Odvseto zhast Shent-Jakopu vernite,
Men' dano pa lepo nasaj vsemite,
K' ſte fajmoſter mi djal' nameſt kaplan.

Gre torej za neke vrste sonetno pismo bralcev, v katerem kaplan Jernej Maroušnik protestira proti napačnemu navajanju svojega imena, stanu in svoje fare v eni prejšnjih številk Novic, čeprav se o morebitnih posledicah sprašuje samo retorično v prvi tercini. Maroušnikov sonet je vznemirljiv kot zgled za tedanji status pesniškega jezika; beremo ga lahko kot dokaz uspešnosti pesniške jezikovne akcije tridesetih let in hkrati kot dokaz njene nezadostnosti. Izrazito pragmatično sporočilo je avtor oblikoval v pesniškem jeziku.[41] To sicer lahko razumemo kot posebno igro in avtorjevo spretnost, hkrati pa tudi kot avtorjevo zadrego, nesamozavest njegove jezikovne zmožnosti za oblikovanje pragmatično uspešnega sporočila v drugačni obliki. Z drugimi besedami: za javno sporočanje v omikanem, izobraženskem krogu je primanjkovalo uporabnih besedilnih vzorcev, saj so se šele oblikovali, v zadostnem številu pa so bili na voljo le pesniški besedilni vzorci, ki so imeli tudi razmeroma visoko statusno vrednost. Pesniških besedil s tako izrazito pragmatičnim namenom v Novicah sicer ni veliko, saj so se skoraj iz meseca v mesec oblikovali novi besedilni vzorci, v katerih so se uresničevale nove komunikacijske potrebe. Toda Maroušnikov sonet je povezan še z nekim drugim, za pesniški jezik in besedila v Novicah zelo značilnim pojavom: s posebno pomensko referenčnostjo.

2.4.2.2.1.1 Nefiktivna referenčnost pesniških besedil

Literarna veda, ki obravnava pesniška besedila s stališča njihove avtonomne vrednosti in literaturo vrednoti kot avtonomno umetnostno zvrst, pesniške izdelke v

---

učeniki priložnosti dovelj, svojim učencam ljubezin do materniga jezika in domovine globoko v serce vtisniti in jih, razun nemškiga in latinskiga jezika, tudi slovenskiga vaditi.«

[41] Pragmatičnost tu pojmujem v smislu razvidnega ilokucijskega namena jezikovnega sporočila.

Novicah upravičeno označuje za priložnostna besedila, če že ne utilitarna, kar tradicionalno sodi kvečjemu v mejno področje literature ali pa ne zasluži oznake literarnosti. Velika večina pesniških besedil v Novicah je namreč pomensko povezana s trenutnim družbenim, družabnim in siceršnjim dogajanjem; aktualna referenčnost jih dela za nekakšen pesniški časopisni komentar. Neredko je dogodek v Novicah ubesediljen dvakrat: na naslovni strani kot pesniško besedilo, v notranjosti pa kot časopisno poročilo. Tudi če besedila morebiti niso nastala ob neposredni zunanji priložnosti, je urednik njihovo objavo prihranil za čas, ko so bila lahko ustrezno osmišljena. Razpon takih besedil je širok: od tistih, posvečenih cesarskim obiskom in godovom, obletničnih, novoletnih poslanic do besedil ob drugih pomembnih, vznemirljivih in nenavadnih dogodkih, npr. ob dokončanih etapah železniške proge Dunaj–Trst.[42]

2.4.2.2.1.2 Učinkovitost pesniškega jezika v sporazumevalnih potrebah zgodnjega slovenskega meščanskega narodnega gibanja

Literarnost in z njo povezana avtonomnost pesniških besedil v Novicah sta tako v glavnem ostajali samo kot dopuščena možnost. Pesniški jezik je kot tedaj razmeroma najbolj razviti in razvidni slovenski jezikovni kod, s katerim so se identificirali izobraženci, še opravljal pragmatične komunikacijske naloge, hkrati pa slovenskemu jeziku še naprej nadomestno zagotavljal status, saj še ni bilo mogoče misliti na pravo, politično jezikovno politiko. Razlika med predmarčnimi Novicami in Čbeličino akcijo je s tega stališča v glavnem ta, da je bil pri Čbelici pesniški jezik edina ponujena možnost, pri Novicah pa le ena od mnogih, glede neposredne jezikovnostatusne vrednosti prva med enakimi. Pesniška besedila so podobno kot vsa druga nosila sporočilo, le da z neke vrste oblikovnim in motivacijskim presežkom. Zato so bila primerna za poročanje o posebno svečanih javnih dogodkih (oziroma se je pomembnost dogodkov merila po tem, ali so bili ubesediljeni v pesniškem jeziku), zato so bila primerna za jezikovno in narodnostno motivacijo diglosijskih izobraženih Slovencev, bodisi pri licejski (in kasneje gimnazijski) mladini bodisi pri odraslih. Pesniška besedila pa so bila primerna še za nekaj drugega, kar je v okviru deklarativnega namena Novic sicer paradoksalno, toda samo na prvi pogled – kot že rečeno, je bilo marsikaj deklarativnega samo posvečeno sredstvo za doseganje širših ciljev. Če je množica drugih besedil v Novicah skušala predvsem združevati po socialni in geografski provenienci raznolike naslovnike, je korpus pesniških besedil pravzaprav naslovnike razločeval po stari shemi: na izobražence in preprosto ljudstvo. Stara shema je bila prilagojena novim potrebam: nastajajoči slovenski meščanski oziroma srednji razred si je v imenu lastne promocije sicer prizadeval za

---

[42] Težnja po referenčni aktualizaciji je včasih za današnjega opazovalca že skoraj komična: v 14. številki letnika 1845 je uvodna Dežmanova pesem Zvonček pospremljena z uredniško opombo: »*v Ljubljani na gradu smo jo /rožo/ že konec Svečana pod germovjem našli, kjer je sneg kopnel.*« V naslednji, 15. številki istega letnika je objavljena Hašnikova pesem Božje varstvo; gre za upesnjen dogodek, ki bi brez srečnega konca (ta je pripisan božji volji) sodil v črno kroniko. Aktualna referenčnost besedila je zagotovljena najprej s podnaslovom *resnična prigodba* in še z podčrtno opombo: »*3. dan Svečana 1843 se je ta zgodba pod Donačko goró na Štajerskim perpetíla.*«

načelno narodno enotnost, ki se je najbolje utrjevala z enotnim knjižnim jezikom; razsvetljensko načelo poučevanja preprostega človeka se je postopoma preslikavalo v utrjevanje narodne gospodarske moči. Toda hkrati je meščanstvo potrebovalo v jeziku tudi statusno razločevalnost, ki bi potrjevala njihov posebni, višji socialni položaj.[43] Tudi za to so bila razumljivo v tem času najprimernejša ravno pesniška besedila, avtor, ki je to vlogo najbolj uspešno opravljal, pa je bil Jovan Vesel Koseski (Grdina 1991, 1996).

2.4.2.2.2 Socialnostatusna razločevalnost pesniškega jezika: Jovan Vesel Koseski

Koseski je v korespondenci z urednikom Bleiweisom l. 1845 izjavil (Lokar 1909: 88), da pesni zato, da bi ovrgel zaničevanje slovenskega oziroma kranjskega jezika; torej zaradi izrazito jezikovnopolitičnega načrta. Z zmesjo starejših evropskih literarnih vzorcev, s posebnim jezikom in z dinastično-nacionalnimi temami je zadel v črno. Problem zaničevanja jezika je bil namreč precej bolj notranji kot zunanji problem; zaničevanje ali spoštovanje jezika je bila predvsem predstopnja izbire jezika v posameznih govornih položajih, kasneje pa tudi izbire globalnega koda. Z drugimi besedami: kmetje in neizobraženo ljudstvo tedaj v glavnem izbire sploh niso imeli, saj naj ne bi znali nobenega drugega jezika kot maternega. Za izobražence pa je nemščina še vedno pomenila edino realno izbiro, saj je bila edini razviti kod, ki je lahko pokrival vse višje sporazumevalne potrebe. To je bilo seveda v nasprotju z nacionalno idejo, ki se je na modernejši način pojavljala šele v prvih obrisih; toda zavest o nerazvitosti slovenskega jezika je motila predvsem potencialne slovenske govorce v njihovih internih socializacijskih procesih, v potrjevanju smiselnosti načelne odločitve za slovenski jezik. Že iz prejšnjih desetletij je bilo jasno, da eksplicitna kodifikacijska dejanja, slovnice in slovarji, ne premorejo zadostne motivacijske oziroma argumentativne moči. Tudi čbeličarska oziroma Prešernova pesniška dejavnost po tej plati ni bila neposredno uspešna; uspeh desetletje kasnejše Veselove pesniške govorice je torej na prvi pogled paradoksalen ali vsaj nepričakovan. Toda razlogi zanj se zdijo vendarle precej očitni. Zaledje tistih, ki so se spraševali o smiselnosti izbire slovenskega jezika ne le v sporazumevanju z ljudstvom, ampak tudi med sabo, je bilo kljub načelni nespremenjenosti družbenopolitičnih okoliščin bistveno večje, kar med drugim kaže že omenjena bilanca naročnikov prvega letnika Novic. Veselovo pesništvo je bilo jezikovno in tematsko mnogo primernejše za jezikovnostatusni namen kot Prešernovo, Koseski pa je bil posledično deležen še nečesa, kar je Prešernu skoraj povsem manjkalo: dobrega marketinga.

---

[43] Prešeren v pismu Vrazu 12. 12. 1843: »*Naše Kmetijske in Rokodelske novíce najbrž poznaš. Tu so našle malo odmeva. Mnogim je preskopa vsebina, mnogim tudi jezik ni dovolj eleganten*« (PZD II: 206). Gotovo gre že v tem času za podobno potrebo po socialnem jezikovnem razločevanju, kot ga za nekoliko poznejše obdobje opisuje Kmecl (1981: 32): »*Prva slovenska meščanska garnitura je namreč zaznala potrebo po lastni jezikovni etiketi, po socialno posebni, ločevalni jezikovni zvrsti, izrazno prilagojeni njenim posebnim potrebam; obenem pa ni bila dovolj jezikovno ustvarjalna, tako da je za svoj diferenciacijski jezik uvozila hrvaščino/ilirščino ali pa gospodila slovenščino z dobesednim prevajanjem ustreznih nemških jezikovnih obrazcev in s podobnimi rečmi.*«

Janez Trdina opisuje značilno bralno reakcijo tedanje publike: »*Koj ko smo prvo prebrali, smo v njih nekaj čudno novega zapazili. Obstrmeli smo in se popraševali, kakšen jezik bi to bil. Radovedni smo jo brali drugič in tretjič, dokler smo se prepričali, da je pesem v pravem slovenskem jeziku pisana. Videli smo tu prekrasen razcvet svoje materinščine, videli neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika in smo bili nanj prvikrat v popolnem pomenu besede ponosni. Z navdušenjem smo sprejemali vsako novo pesem, ki so nam jo »Novice« v svojih listih prinesle, in že mi jih mnogo vemo, ki so le po poezijah Koseskega, ki jih še popolnoma razumeli niso, iskreni rodoljubi postali.*«[44]

2.4.2.2.2.1 Pesniški jezik kot nadomestilo za enotno normo slovenskega knjižnega jezika

Jezikovne lastnosti Veselove poezije, ki so videti s stališča poznejšega razvoja slovenske poezije in knjižnega jezika nasploh nedvoumno čudaške in se jih razumljivo razlaga kot korak vstran (npr. Toporišič 1983: 450), so tedaj dobro opravljale svojo nalogo. Naslovniki so namreč lahko v Veselovem jeziku videli tisto, kar so hoteli videti, torej tisto, kar so potrebovali. Koseski se je v pesništvu ravnal po tradicionalnem klasicističnem pojmovanju pesniške svoboščine (Grdina 1996: 100), ki je ne le dopuščalo, temveč celo priporočalo visoko stopnjo skonstruiranosti, nestandardnosti besedotvorja in skladnje. Publika pa jezika tako oblikovanih besedil ni pojmovala samo kot individualni ustvarjalni jezikovni izraz ali stilistično zaznamovan jezik posebnega literarnega žanra, ampak je v njem videla splošno kvaliteto slovenskega jezika.[45] V času, ko se je zavest o enotni normi slovenskega knjižnega jezika šele začela sramežljivo vračati in uveljavljati v širših izobraženskih plasteh slovenskih dežel in so jo Novice utrjevale s svojo previdno jezikovno politiko majhnih korakov (Orožen 1996: 157), so Veselova besedila učinkovala kot nadomestek za enotni knjižnojezikovni korpus, kot virtualni enotni knjižni jezik. Njihova jezikovna podoba je bila namreč enako tuja potencialnim izobraženim govorcem slovenščine iz vseh slovenskih dežel. Tu se pesništvo Koseskega bistveno razlikuje od Prešernovega. Prešernov jezik je sicer izhajal iz osrednje jezikovnoknjižne tradicije in bil prav tako zvrstno zaznamovan v metaforiki in skladnji, toda hkrati je bil vendarle bliže realnemu govorjenemu jeziku in je zaradi nekaterih lastnosti sodobno zvenel predvsem kot regionalni, kranjski jezik.[46] Identifikacijski

---

[44] Janez Trdina, Pretres slovenskih pesnikov (Ljubljanski časnik 1850) TZD IV, 203. Prim. Trdinovo Moje življenje (TZD III: 502): »*Od konca mi Koseski ni ugajal, kajti je rabil baš on največ meni neznanih besed in tak čuden jezik, da ga večkrat nisem mogel razumeti, če so mi bile tudi vse besede znane/.../ /N/jegov jezik smo smatrali takrat za vzor prave slovenščine, za sijajen zgled, katerega bi morali vsi naši pisatelji posnemati.*«

[45] Prim. Legiša (1959: 172): »*Pogrevala jih je* /bralce Veselove poezije/ *samoljubna hvala, zanesena zvišenost in celo čudna in nerazumljiva beseda, ki jim je bila še potrdilo njegove vrednosti, kakor da je naš jezik z njim dosegel tako stopnjo, da je bravci še ne morejo ujeti.*«

[46] Zavest o neosrednji knjižnosti Prešernovih besedil v pesnikovi samoredakciji lahko posredno zasledimo v poznejših objavah. Že pri mladoslovenski (re)piedestalizaciji Prešerna z izdajo v Klasju l. 1866, še bolj pa pri kasnejših redakcijah so v Prešernovem korpusu spreminjali jezikovne oblike, ki so v času izdaje veljale za neknjižne. Občutek Prešernove neknjižnosti so po drugi strani povzročala tudi

naboj jezikovno odtujene Veselove poezije je bil zato pri izobraženem naslovniku bistveno močnejši, kot ga je lahko nekaj prej in tudi sočasno imela Prešernova poezija. Seveda ni razlog samo jezik, toda o tem nekoliko pozneje. Veselov jezik je zanimiv tudi zato, ker se njegovega opisanega sociolingvističnega učinka sam avtor in deloma tudi urednik nista neposredno zavedala. Na ravni metajezikovnega razmišljanja je Koseski posamezna jezikovna sredstva vrednotil glede njihove splošne sprejemljivosti v svojem pojmovanju enotnega knjižnega jezika.[47] Zlasti urednik Bleiweis je v zasebnem dopisovanju pesmi Koseskega pravzaprav prišteval politiki majhnih korakov ustvarjanja enotne norme, čeprav je gotovo zaslutil njihovo omenjeno nadomestno združevalno moč in pesnika zato v svojem časopisu ustrezno promoviral. Tisto, kar se je Bleiweisu pri Koseskem zdelo v nasprotju s splošno sprejetimi jezikovnimi oblikami, je hotel v pesnikovih besedilih spremeniti. Pesnik je na urednikove tozadevne podrobne očitke marsikdaj odgovarjal z argumentom zvrstne razločevalnosti, toda večkrat je obveljala urednikova zahteva, ki je jezikovnopolitične zahteve postavljal nad literarne (Grdina 1996: 101).[48] Koseski je pri tovrstnem utemeljevanju upošteval tudi tradicijo (npr. pri utemeljevanju izbire besede *tragedija* proti *žalna igra*, češ da besedo uporablja tudi Prešeren v Novi pisariji), pri vrednotenju tujega in svojega pesništva pa je imel v skladu s svojim tradicionalnim literarnim nazorom še neko načelo, ki je bilo za uspeh njegove poezije odločilno: 25. 1. 1847 je v pismu Bleiweisu izrazil mnenje, da se v slovenskem

---

sinhrono zvrstno nezaznamovana jezikovna sredstva, ki so kasneje ob podrobnejšem razslojevanju slovenskega jezika prešla v nižje stilne plasti; ilustrativen primer je stavek v četrtem verzu dvanajste oktave Krsta pri Savici »*spustiti žnabel žnabla noče*« (Poezije 1847), ki se je v poznejših redakcijah glasil *spustiti ustna ustne noče*. Še neposredneje priča o občutku Prešernove regionalne zaznamovanosti Levstikov neobjavljeni zapis Nekaj težjih reči v Prešernu, nastal verjetno okoli 1859 (LZD VI: 200–234), kjer pri oceni jezikovnih oblik pogosto govori o Prešernovem *gorenjčevanju*. Da so Prešerna podobni očitki zadevali že ob izidu Poezij in da tudi Veselov jezik že zgodaj ni bil sprejet brez zadržkov, razkriva Malavašič v svojem članku o Prešernu in Koseskem (Slovensko pesništvo N1847, št. 9), ko zavrača tiste, ki se sprašujejo o prvenstvu med obema slovenskima klasikoma in ju kritizirajo: »*Samo tak more enimu* /Prešernu/ *očitati, de je preveč Krajnc in premalo Slovenec nasploh, drugimu* /Koseskemu/ *pa, de je od čiste slovenšine med ptuje slovanske naréčja preveč zašell.../*« Prim. Pogorelec (1981: 115).

[47] Prim. odlomke iz korespondence Koseski-Bleiweis (Lokar 1909: 88–112); v pismu 25. 1. 1847 npr. Koseski piše: »*Eben so kann ich die überhäufte Betonung der letzten Sylbe morjá, sercá, takó, svitlé etc. nicht durchaus billigen. Das ist nur krainerisch, aber nicht slavisch; eine Unform, keine Tugend unseres Dialektes – Kopitar und Konsorten mögen reden, was sie wollen.*« (Tudi prepogostega naglaševanja zadnjega zloga morjá, sercá, takó, svitlé ne morem popolnoma ceniti. To je samo kranjsko, ne pa slovansko; pokveka, ne odlika našega dialekta – naj Kopitar in pajdaši govorijo, kar hočejo.)

[48] Koseski je bil včasih kljub svoji vljudnosti proti Bleiweisu precej kljubovalen. Dokaz za to je citat, ki hkrati tudi duhovito izraža jasno predstavo Koseskega o svojem potencialnem bralcu: »*Sir! für kralj oder auch sonst für was immer, kann ich nicht fahren lassen. Es hats auch der deutsche Dichter, weil er die französische Majestät mit keinem andern gleich bedeutenden pregnanten Ausdrucke anreden konnte. Was soll denn an Sir! anstössig seyn? Vielleicht, weil es im slovenischen 'Käse' bedeutet? Wer sich bey der Lesung meiner Jungfrau darüber des Ärgernisses nicht erwehren kann, der soll 'sir' essen, und nicht die Tragödie lesen*« (pismo Bleiweisu 13. 2. 1848, Lokar 1909: 94). (Sir! za kralja ali za karkoli drugega ne morem opustiti. Tako ima tudi nemški pesnik, ker francoskega veličanstva ne more nagovoriti z nobenim drugim pregnantnim izrazom, ki bi imel enak pomen. Kaj naj bi bilo pri Sir! spotikljivega? Mogoče to, da pomeni po slovensko 'sir'? Kdor se pri branju moje Device pri tem ne more obvarovati težav, ta naj jé sir, ne pa bere tragedije.)

pesništvu »*mnogo premalo gleda na lepoto, polni ton in mogočen tok dikcije, na umetnost – smisel in obliko, na stavo besed, ki se prilega deklamatorjevim ustom.*«

2.4.2.2.2.2 Deklamatoričnost

Koseski se je sicer tega načela pri svojem pesnjenju držal, kolikor se je dalo, in dejstvo je, da je bila njegova poezija sprejeta kot izredno primerna za deklamacijo. Toda vprašanje je, ali je bila deklamatoričnost Koseskega posledica teh načel, ki so zelo relativna in so oceni današnjega opazovalca skoraj nedostopna. Veliko bolj se zdi, da je govorljivost Veselovih verzov povzročal splet različnih drugih lastnosti njegove poezije. Na prvem mestu gotovo že omenjena jezikovna nenavadnost; najbrž tudi ustrezne metrične oblike, zlasti pogosti heksameter,[49] z dolgim verzom in možnostjo bogatega retoričnega izkoriščanja cezur. Poetičnost in retoričnost Koseskega lahko v tem smislu interpretiramo kot izpolnjevanje poetične jezikovne funkcije v Jakobsonovem smislu, kot usmerjenost na sporočilo, predvsem na jezikovni oziroma besedilni označevalec. Drugačnost jezika in sporočila je bila torej sprejeta kot lepota zaradi posebnih recepcijskih okoliščin.

2.4.2.2.2.3 Tema pesniških besedil kot konverzacijski topos

Retorična okrašenost in jezikovna nenavadnost kot spodbujevalki estetske funkcije pa najbrž za sodobno recepcijsko uspešnost Koseskega ne bi zadostovali, če se jima ne bi pridružil še ustrezen izbor besedilne tematike. Prvotno nerazumljivost in poznejše navduševanje kot tipični proces sprejemanja Veselove poezije, o čemer govori Trdina, lahko namreč pojasnimo z naslednjo domnevo: kriterij razumljivosti ni le stvar jezika in besedilotvornih postopkov, ampak je odvisen predvsem od tega, kako se ujemata besedilna svetova tvorca in naslovnika.[50] Z domoljubnimi, a legitimističnimi, politično nenevarnimi temami, torej družbeno sprejemljivimi, predvsem pa neškandaloznimi, neljubezenskimi temami, skratka s t. i. objektivno, neizpovedno tematiko so lahko bila Veselova besedila v svojih posameznih delih tudi nerazumljiva; kljub temu so uspešno opravljala svojo poetično in statusno vlogo.

Zgodnejše slovensko meščansko narodno gibanje je bilo namreč močno zaznamovano z 'navduševanjem' (Grdina 1996: 102). Nacionalna ideja je potrebovala trden motivacijski okvir, kar na Slovenskem ni bila lahka naloga: zgodovinska argumentacija je bila uporabna le zelo pogojno, zato je bila bolj aktualna druga možnost, čeprav je imela načeloma manjšo težo: posebnost jezika in odlika jezikovne kulture. Motivacijski okvir pa ne pomeni le abstraktnega duhovnega ozadja

---

[49] Heksameter kot klasični antični metrični vzorec, pogost zlasti v epiki in poučni literaturi (Ocvirk 1980: 45), je po svojem izvoru bliže govorjenemu kot pisnemu oziroma bralnemu besedilu. Koseski je v heksametru in pentametru veljal za mojstra (TZD III: 502); metrični vzorec je populariziral do te mere, da je bil relevantno izhodišče za kulturno-literarni spor v sedemdesetih letih med Levstikom in Levcem na eni in Jankom Pajkom na drugi strani (Kmecl 1983: 70).

[50] Tako razumevanje pojasnjuje Beaugrande-Dresslerjeva definicija *sprejemljivosti* kot besedilnega kriterija: »*Gre za pripravljenost sprejemnika besedila, da v danem nizu pojavitev vidi kohezivno in koherentno besedilo, ki je zanj koristno ali relevantno, npr. za pridobivanje védenja ali za zagotavljanje sodelovanja v okviru kakega načrta*« (Beaugrande/Dressler 1992: 16).

nacionalnega gibanja; za nacionalno gibanje je namreč značilno, da je nastajalo in se krepilo v družabnih stikih, sprva pretežno zasebnih, nato vse pogosteje javnih, ob posebnih organiziranih priložnostih in v najrazličnejših društvih. Ti stiki so sprožali potrebo po konverzaciji, torej komunikaciji brez neposrednega pragmatičnega namena, ki ga zato nadomešča topos, skupna sprejemljiva tema. V dramaturgiji javnih prireditev z narodnim značajem, ki so se začele pojavljati po marcu 1848, pa je imelo pomembno mesto reprezentativno enosmerno sporočanje: govori, deklamacije in petje. Poezija Koseskega je bila primerna za vse te naloge, kakor opisuje Trdina (TZD III, 502): »*Nemogoče mi je dopovedati, kakov entuziazem so vzbudile Veselove pesmi v vsej narodni inteligenciji naši, sosebno v duhovščini. Kjer koli sta se sešla dva duhovnika, pogovarjala sta se gotovo o Koseskem. Pri obedu je tekla v vseh župniščih beseda o Koseskem. Pri vinu v gostilnicah, na šetnjah, na vseh shodih in zabaviščih čul si hvalo Koseskega. Ako so se zbrali narodnjaki po kakem nujnem opravku, niso se ločili prej, dokler niso rekli katere tudi o Veselu. /.../ Kaka nova Veselova pesem se ni brala samo enkrat, ampak po petkrat, po desetkrat zaporedoma. Citati iz njegovih poezij so se čuli ob vsaki priliki.*« Znamenita Malavašičeva primera (Slovensko pesništvo. Prešerin in Koseski. N/ovice/ 1847, št. 8) o Prešernu kot preganjanem labodu in Koseskem kot bistrovidnem orlu je v tem okviru popolnoma razumljiva; Malavašičevega nasveta, »*de bi si gosp. dohtar /.../večkrat si tudi kak resni predmet izvolili, za kateriga jim – po spričevanju slovečiga 'Kersta pri Savici' – pesniškega duha gotovo ne manjka,*« pa ne gre razumeti toliko kot »*višek predrznosti,*« kakor ga označuje Kidrič (SBL II, 33), ampak bolj kot željo, da bi bil tudi Prešeren z večjim besedilnim korpusom primeren za 'navduševanje'.[51]

2.4.2.2.2.4 Jezik pesniških besedil kot konverzacijski jezikovni vzorci

S takimi okoliščinami je neposredno povezana še ena oblika bivanja pesniškega jezika. Predvsem Veselovo, pa tudi drugo sodobno pesništvo ni delovalo samo kot konverzacijski topos, ampak je tej konverzaciji, ki se je vsaj še tri desetletja dogajala pretežno v nemščini, ponujalo možnost neposredne uporabe svojih verzov. Citati posameznih verzov ali večjih enot so v pogovoru delovali kot neke vrste frazemi, dobro oblikovani stavki, tako rekoč izjave z garancijo kakovosti, ki so 'slovenili' pogovor, dokazovali načitanost v narodnih stvareh, zagotavljali visoko raven pogovora in hkrati s svojo fiksiranostjo razbremenjevali morebitno govorčevo zadrego, občutek nezadostnega tvornega obvladovanja maternega jezika. Podobno vlogo je ohranil pesniški jezik tudi pozneje, ne le v konverzaciji, ampak tudi v drugih besedilnih zvrsteh, stilizirano tudi v slovenski prozi druge polovice 19. stoletja.

2.4.2.2.3 Dvojnost pesniškega jezika: sporazumevalni in umetnostni kod

Predmarčni noviški pesniški korpus se torej pretežno oddaljuje od novega, programsko združenega naslovnika in prevzame vlogo statusne razločevalnosti recep-

---

[51] Prešeren ni bil manj primeren za navduševanje samo zaradi teme svojih besedil, ampak tudi zaradi svoje javne podobe (Kmecl 1992, Grdina 1996, Kos 1996).

cijskih potreb nastajajočega slovenskega meščanskega oziroma izobraženskega sloja.[52] Po eni strani gre za pesniški jezik kot del splošne jezikovne zmožnosti izobražencev, kar se je uresničevalo v priložnostnih besedilih, po drugi strani pa za pesniški jezik kot izjemen dosežek, kot dokaz za zrelost in sposobnost slovenske poezije, slovenskega knjižnega jezika in s tem slovenske narodne ideje nasploh. Razmerje med tema dvema vlogama pesniškega jezika dobro ponazarja pogled na drugi letnik Novic: od 29. do 35. številke je izhajal v nadaljevanjih Prešernov Krst pri Savici. V prilogi naslednje, 36. številke je izšlo prvo noviško besedilo Koseskega, Slovenija presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano. Le osem številk kasneje je bila na prvi strani objavljena pesem Gospodu Koseskitu, pesniku 'Slovenje', v kateri se je neimenovani avtor navduševal nad Koseskim in ga povzdigoval; s pesniškim besedilom je hvalil pesniško besedilo. To seveda spominja na že omenjeno Devovo pesem Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore, vendar z bistveno razliko. Razsvetljenski primer neposredne medbesedilnosti pomeni posredno primerjavo med dvema kulturama in ima bridek zaključek: Deva je pred Bürgerjevim vzorom sram lastnega pesništva; ne le lastnega, ampak pisaniškega nasploh, in najbrž ne le pesništva, ampak tudi nerazvite kulture. Spoznanje, ki je za nekaj časa temeljito spremenilo pogled na pesniški jezik, je leta 1844 sicer podobno, ampak z nasprotnim predznakom: primerjava med dvema pesniškima jezikoma, sicer implicitna, se dogaja znotraj enega jezika, znotraj ene kulture, navadnost enega jezika dokazuje veličastnost drugega in s tem zrelost kulture.

Dejanska razlika med obema pesniškima jezikoma, pogojno rečeno med splošnim in visokim, se sicer zdi današnjemu opazovalcu večinoma zanemarljiva, toda razlika med njunima vlogama je očitna. Le višji pesniški jezik je bil lahko nosilec avtonomnejše literature, pa še tu je prišlo do pojava, ki je po eni strani tesno povezan s tradicijo statusne vloge pesniškega jezika, po drugi strani pa s tradicionalnim manjvredostnim občutkom glede lastnega ustvarjanja, ki se ga je dotlej znebil pravzaprav samo Prešeren. Pesniškim besedilom brez vsaj okvirne preverljive referenčnosti in takšnega ali drugačnega namena je Bleiweis nerad odpiral strani Novic; toda ta besedila niso bila literarna v pravem pomenu besede. Možnosti za avtonomizacijo literature sta bili dve: literarizacija izhodiščno pragmatičnih besedil, kar npr. velja za omenjeno Veselovo prvo besedilo, ki je prigodniško, in prevajanje evropskih pesnikov v slovenščino. To je bilo tedaj že uveljavljena taktika za doseganje jezikovnega statusa,[53] s to razliko, da je prevodni korpus v Novicah dosegal večjo publiko. Ob jezikovnostatusnem učinku pa je imelo prevajanje tudi literarni učinek: o kvaliteti te literature se ni bilo treba spraševati in jo dokazovati, saj je že imela evropsko spričevalo odličnosti. Kljub temu je bil urednik tudi pri

---

[52] Prim. Stabej 1998.

[53] Prim. v op. omenjene zaplete ob Bürgerjevi Lenori. Pri Veselovem prevodu Deržavinove ode Bog (N1846, št. 46) je v obširni opombi sicer omenjeno, kako težavno je bilo prevajanje iz ruščine v '*naše okorno narečje*'. Toda to je glede na okoliščine najbrž bolj vljudna, a lažna skromnost, bolj zakrita samohvala kot pa iskreno mnenje o nerazvitosti slovenščine. O statusni vrednosti prevajanja visoke literature iz nemščine v slovenščino prim. Hladnik (1992: 114).

takih literarnih besedilih sprva zelo oprezen, jih izbiral po tematiki, ki je bila vsaj okvirno primerna deklariranemu namenu Novic, in jih opremljal s pojasnjujočimi opombami. Ob prvem objavljenem Veselovem prevodu Orjaška jigrača (N 1844, št. 41) nemške pesmi Riesenspielzeug Adalberta von Chamissa je Bleiweis dodal pod črto pojasnilo: »*zakaj namemba te pesmice je pokazati, de je kmetovavski stan velike časti vreden.*« Nekaj številk za tem (N1844, št. 46) je bil objavljen Veselov prevod Bürgerjeve Das Lied vom braven Manne, z opombo uredništva: »*Kjer mislimo, ž njo našim ljubim bravcam nekoliko vstreči, smo jo posloveniti dali. Če vam bodo, dragi bravci! te sorte pesmi všeč, smo sklenili, prihodnjič več tacih oznaniti.* Prazne ne bodo. Nekoliko zernja resnice in podučenja bo vsaka prinesla.« Podobnih opomb ob prevodnih besedilih je v prvih letnikih Novic veliko; tudi evropska literarna besedila so bila torej podvržena že omenjeni posebni referenčnosti, morala so biti vsaj okvirno 'resnična', bodisi po svoji tematiki bodisi po svojem smislu: 'resničnost' je pomenila tudi to, da se poanta besedila ujema z ideologijo in miselno shemo uredništva. Pesniška besedila v Novicah so tako skoraj v celoti učinkovala kot nefiktivna; njihova pesniškost se je omejevala na predvidljivost verzne oblike in na nenavadnost, s tem pa lepoto jezikovne oblike.[54]

3 Sklep

Tudi nadaljevanje zgodovine slovenskega knjižnega jezika je tesno povezano s slovenskim pesniškim jezikom, toda smer procesa se zdi jasna: slovenski pesniški jezik je po l. 1848 izgubljal svojo neposredno jezikovnonačrtovalno vlogo, saj so se v marsičem temeljno spremenile politične in družbene okoliščine. Vprašanje jezikovnega načrtovanja se je l. 1848 prvič neposredno postavljalo tudi v okviru političnega delovanja, obenem pa se je nenehno nadaljeval proces širitve obsega korpusa slovenskih besedil v knjižnem jeziku.

Pesniški jezik je po eni strani še naprej obstajal predvsem kot prestižni kod za ubesediljenje posebnih tem ob posebnih priložnostih, njegova dejanska vloga pa je v družbi postala marginalnejša (kar se npr. kaže v vse manjšem obsegu pesniških besedil v Novicah po l. 1848, prim. sliko 1). Pesniški jezik je bil po takem pojmovanju predvsem v službi javnosti, kar se je potrjevalo npr. tudi pozneje ob množičnih prireditvah, povezanih s slovenskim narodnim gibanjem.

Po drugi strani pa je sociolingvistična razbremenitev pesniškega jezika sprožila drug dolgotrajni proces. Brez neposrednih pragmatičnih in jezikovnonačrtovalnih

---

[54] To odkriva tudi sodobno razlikovanje med dvema tipoma prevajanja, med povzemanjem motiva in slovenitvijo verznega besedila (Pretnar 1992: 509); kvalitetnejše je tisto, ki ohranja oblikovne lastnosti izvirnika. Primer za to v Novicah sta dva prevoda Schillerjeve Pesmi o Zvonu. Koseski je svoj prevod objavil v 10. številki Novic 1846; v 46. številki naslednjega letnika je v Novicah pod naslovom Slovensko slovstvo objavljeno književno poročilo o Drobtinicah za novo leto 1847. Poročevalec ugotavlja, da vključujejo tudi 20 let star Slomškov prevod istega Schillerjevega besedila, ki da zaradi umevnosti sem in tja tudi odstopa od izvirnika »*Oni sami* /t. j. gospod škof/ *pravijo, de nočejo, de bi se Njih pesem s pesmijo gosp. Koseskiga primerjala, ki, natanjko po Šillerji zložena, slovi s svojim visokim pesniškim duham in umetno izvoljeno obleko.*« Namesto poetična so bila zato ta besedila predvsem retorična, in tako tudi družbeno komunikacijsko učinkovita.

nalog se je slovenski pesniški jezik počasi preoblikoval v avtonomiziran umetnostni kod. To preoblikovanje ni potekalo brez težav, nasprotno, kar lahko sklepamo že iz usode slovenskih pesniških zbirk v drugi polovici 19. stoletja.

Literatura

Beaugrande, R. A. de, Dressler, W. U., 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana.

Fishman, J. A., 1978: *Sociologija jezika*. Sarajevo.

Grafenauer, B., 1974: *Zgodovina slovenskega naroda*. V. zvezek. Ljubljana.

Grdina, I., 1991: Jovan Vesel Koseski, poet in glasnik slovenske meščanske dobe. *Obdobja 11. Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana. 271–284.

– – 1996: Oče naroda na literarni sceni in jezikovni fronti. *Dr. Janez Bleiweis in njegov čas*. Kranj. 89–107.

Hladnik, M., 1992: Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi. *XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 109–119.

Juvan, M., 1994: Slovenski Parnasi in Eliziji: Literarni kanon in njegove uprizoritve. *Obdobja 14. Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana. 277–315.

Kalenić, V., 1979/80: Iz sociolingvistične problematike jezika hrvatske književnosti 19. stoletja. *Jezik in slovstvo XXV*. 72–80.

Kidrič, F., 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana.

Kmecl, M., 1981: *Rojstvo slovenskega romana*. Ljubljana.

– – 1983: *Mala literarna teorija*. Tretja izdaja. Ljubljana.

– – 1992: Kako so Slovenci v 19. stol. pojmovali pomen literature za narod. *XVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 83–90.

Kopitar, Čop, 1973: *Jernej Kopitar, Matija Čop. Izbrano delo*. Izbral in uredil Janko Kos. Prevedel Janko Moder. Ljubljana.

Koruza, J., 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana.

Koruza, J., 1993: *Značaj pesniškega zbornika 'Pisanice od lepeh umetnost'*. Ljubljana.

Kos, J., 1979: *Matija Čop*. Ljubljana.

– – 1993: *Lirika*. Literarni leksikon 39. Ljubljana.

– – 1996: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana.

Legiša, L., 1959: Romantika. *Zgodovina slovenskega slovstva II.* Romantika in realizem I. Ljubljana.

Lokar, J., 1909: Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo. *Bleiweisov zbornik*. Ur. Josip Tominšek. Ljubljana. 1–140.

LZD – Fran Levstik. *Zbrano delo*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana.

Ocvirk, A., 1980: *Evropski verzni sistemi in slovenski verz*. Literarni leksikon, 9. in 10. zvezek. Ljubljana.

Orožen, M., 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana.

Paternu, B., 1976: *France Prešeren in njegovo pesniško delo 1*. Ljubljana.

Petre, F., 1939: *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–1849)*. Ljubljana.

Pogorelec, B., 1967: Nastajanje slovenskega knjižnega jezika. *Jezikovni pogovori II*. Ljubljana. 75–105.

– – 1981: Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. *XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 113–116.

– – 1984: K vprašanju bilingvizma in diglosije iz slovenske izkušnje. *Dvojezičnost. Individualne in družbene razsežnosti.*

– – 1993: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih: zgodovina in sodobni vidiki. *Jezik tako in drugače*. Ljubljana. 1–17.

– – 1995: Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 279–295.

– – 1996: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana. 41–61.

PRETNAR, T., 1990:. (Visoko)šolska aplikacija Kumerdejeve metrike. *Obdobja 11. Obdobje slovenskega narodnega preporoda*. Ljubljana. 233–249.

– – 1992: O Miklošičevih prevodih iz poljske poezije. *Obdobja 13. Miklošičev zbornik*. Ljubljana. 503–510.

PZD – *France Prešeren. Zbrano delo.* Ur. Janko Kos. Ljubljana.

SBL – *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana.

SLODNJAK, A., 1955: Dvoje neznanih metrik iz dobe naše romantike. *Slavistična revija* 8. 24–38.

– – 1960: *France Prešeren. Pesmi in pisma*. Ljubljana.

– – 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana.

– – 1969: Krajnska čbelica. Spremna beseda. *Krajnska zhbeliza I–V. 1830–1848*. Faksimile prve izdaje. Ljubljana.

SLODNJAK, A., KOS, J., 1986: *Pisma Matija Čopa*. Prva knjiga. Ljubljana.

SAJOVIC, T., 1992/93: Kersnikova Kmetska smrt: med historizmom in nastavki secesije. *Jezik in slovstvo XXXVIII*. 5–17.

STABEJ, J., 1972: M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov. – M. Pohlin, *Tu malu besedishe treh jesikov, das ist Das Kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen*. München: Trofenik.

– – 1973: Mihael Zagajšek in njegova dela. *Slavistična revija* 21. 43–75.

– – 1998: Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo. *XXXIV seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 19–33.

TOPORIŠIČ, J., 1983: Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja. *Slavistična revija* 31. 437–456.

TZD – *Janez Trdina. Zbrano delo.* Ur. Janez Logar.

VZD – *Valentin Vodnik. Zbrano delo.* Ur. Janko Kos.

ZWITTER, F., 1962: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana.

SUMMARY

Slovene poetic language has an important sociolinguistic role in the history of the Slovene literary language. Even the first collective work of Slovene artistic poetry, the almanac *Pisanice*, had in the framework of the Enlightening era linguistic endeavors a special motivational function, i.e., to elevate the value of Slovene language with artistic writing and by doing so, to encourage other language activities in the circle of peers. After *Pisanice*, poetic language temporarily assumed a role of greater communicativeness with the intention of reaching wider audience, which resulted in the fact that its motivational role became more marginal.

However, in the third decade of the 19th c. the idea that the fundamental problem of language planning is overcoming the Slovene-German diglossia was coming ever more to the forefront. Since any kind of political action in this direction was impossible – this would also include the planning of Slovene as a language of formal communicative situations – the only logical solution was poetic activity with motivational power for intellectuals. In this framework, poetic language would, as a substitute, realize various communicative situations, offer model texts and in doing so, influence the linguistic loyalty (and even linguistic capability) of educated addressees. The plan was put into force in *Kranjska čbelica*, particularly with Prešeren's opus, however, in the short run it was not very successful from the standpoint of language planning, since its high artistic value in the given sociolinguistic circumstances did not have enough motivational power; at the same time such poetic language was not appropriate to help addresses acquire active language competence in Slovene.

For more successful language planning it was necessary to create the framework for the development of a larger textual corpus in various functional styles. This was realized with the beginning of publication of the newspaper *Kmetijske in rokodelske novice*. Although the newspaper was (at least declaratively) intended for the education and pedagogy of lower-class population, the data about its readership paint a different picture. *Novice* was able to realize what *Kranjska čbelica* was not: it became an exercise book for language competence in Slovene and it linguistically united the regionally and socially divided readership. In this framework there was also place for poetic language as traditionally the most prestigious code – it was given limited, but prominent space. However, its function was somewhat adjusted: it served social differentiation (and as a result, identification) of addressees. This effect can be observed in the early opus of Jovan Vesel Koseski, whose poetic language from the pre-March era worked as a strong motivational factor for language loyalty and even as some kind of a substitute for a uniform literary language.

UDK 811.163.42(091)
Vanda Babič
Filozofska fakulteta v Ljubljani

TEMELJNI RAZLIKOVALNI ELEMENTI GRAFIČNIH SESTAVOV IN NJIHOV DELEŽ PRI OBLIKOVANJU RAZLIČNIH FONETIČNO-MORFOLOŠKIH SISTEMOV V LEVAKOVIĆEVIH IN PAŠTRIĆEVIH GLAGOLSKIH IZDAJAH

Avtorica v članku razmejuje različni grafični osnovi v rimskih izdajah hrvaških glagolskih liturgičnih knjig iz prve polovice 17. stoletja. Misal 1631 temelji na hrvaški glagolski tradiciji, grafični sistem Brevirja 1648 pa na cirilskem črkopisu in vzhodnoslovanski pravopisni normi, izoblikovani po drugem južnoslovanskem vplivu.

In the article author delineates two different graphic bases in the Roman editions of Croatian liturgical books from the first half of the 17th c. The 1631 missal is based on the Croatian Glagolitic tradition, while the graphic system of the 1648 breviary is based on the Cyrillic alphabet and the East Slavic orthographic norm, established after the second South-Slavic influence.

1 **Uvod.** Vzhodnoslovanizacija hrvaških liturgičnih tekstov[1] je v hrvaški jezikovni zgodovini nedvomno negativno zaznamovana. Pri odrejanju pozitivnosti ali negativnosti posameznega jezikovnega pojava je eden izmed pomembnejših kriterijev prav njegov delež pri nadaljnjem jezikovnem razvoju ali nasprotno, njegova "odgovornost" za postopno zamiranje določene jezikovne tradicije. Prav spoznanje, da je vzhodnoslovanizacija hrvaških liturgičnih knjig v veliki meri pripomogla k zatonu večstoletne hrvaške glagolske tradicije, je odločilno vplivalo na izoblikovanje stališča, da je bilo obdobje vzhodnoslovanizacije hrvaških glagolskih liturgičnih knjig v 17. in 18. stoletju *una triste pagina nella storia del glagolismo croato* (Japundžić 1961; navedeno po Hamm 1971: 219). Odklonilni odnos do tega četrt tisočletja trajajočega obdobja je omilil in realno ocenil Josip Hamm z ugotovitvijo, da je vzhodnoslovanizacija le odstranila glagolico iz javnega in kulturnega življenja Hrvatov in težišče prenesla na latinico in tako ni vplivala na oblikovanje hrvaškega knjižnega jezika. Na srečo je do vzhodnoslovanizacije prišlo prepozno: hrvaška glagolska književnost je že v 15. in 16. stoletju izpolnila svojo nacionalno misijo in ustvarila osnove, na katerih se je razvijala naprej književnost v latinici (Hamm 1971: 218–219). Dejstvo pa je, da je prav v obdobju vzhodnoslovanskih jezikovnih vplivov prišlo do dokončne odtujitve cerkvenoslovanskega jezika od kulturnega ustvarjanja Hrvatov (Hamm 1963: 50).

Kljub temu pa sodi obdobje vzhodnoslovanizacije med zanimivejša v hrvaški jezikovni zgodovini: nedvomno zaradi opaznega razkoraka med željami in težnjami samih izdajateljev liturgičnih knjig, da bi te pripomogle k

---

[1] O poimenovanju natančneje v avtoričinem članku Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih knjig v 17. in 18. stoletju, *JiS* 42/2–3 (1996/97).

nadaljnjemu razvoju hrvaškega glagolizma ter tako utrdile in povečale njegov ugled in položaj v katoliškem svetu in med dejanskim, nenadejanim rezultatom teh prizadevanj: glagoljaško duhovništvo izdaj, natisnjenih v tujem jeziku in v glagolici, ki so jo izdajatelji misalov in brevirjev uskladili s cirilskim črkopisom (prilagojenim grškemu alfabetu in vzhodnoslovanskim pravopisnim pravilom), ni moglo uporabljati. Zato so se glagoljaši vedno pogosteje zatekali k tekstom, natisnjenim v razumljivem hrvaškem jeziku in v latinici, k t. i. *šćavetu* – schiavetto (Ježić 1944: 31). Vzhodnoslovanizirane izdaje so torej opravile poslanstvo, nasprotno od pričakovanega.

Pomembnejša značilnost tega obdobja (od 1631 do 1893) je natančno in dosledno preoblikovanje hrvaške redakcije cerkvenoslovanskega jezika po fonetično-morfoloških zakonitostih vzhodnoslovanske različice cerkvene slovanščine, katero ustrezno dopolnjuje predelani glagolski črkopis. V spomenikih takorekoč ne najdemo značilnih elementov hrvaške redakcije cerkvene slovanščine, saj je vzhodnoslovanizacija na vseh jezikovnih ravninah do potankosti izpeljana (od te zakonitosti odstopata samo izdaji misala iz leta 1631 in 1706, kjer so na trdno grafično in jezikovno osnovo hrvaške redakcije pritikane le nekatere značilne vzhodnoslovanske fonetične prvine). Vendar pa vzhodnoslovanizirani teksti ne odražajo elementov posameznih vzhodnoslovanskih jezikov, saj v spomenikih ni, razen redkih izjem, jezikovnih prvin tedanjih vzhodnoslovanskih jezikov. Vzhodnoslovanizacija se je namreč pri Hrvatih osredotočila predvsem na preoblikovanje jezika po pravopisnih in slovničnih normah prvih vzhodnoslovanskih slovnic cerkvenoslovanskega jezika.

Najopaznejši element vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine je v vseh rimskih izdajah liturgičnih knjig prav gotovo svojevrstna preoblikovanost značilnih glagolskih grafemov, ki so do tega obdobja tako v hrvaških glagolskih rokopisnih kodeksih kot v tiskanih izdajah odražali razvojne zakonitosti glagolskega črkopisa od najstarejših glagolskih zapisov do posebne oblikovanosti in funkcionalnosti oglatoglagolskega črkopisa hrvaške redakcije.

Do prvih poskusov ustvarjanja natančnejših grafičnih ustreznic posameznim fonemom je pri Hrvatih prišlo sicer že v 16. stoletju, v protestantski tiskarni v Urachu, vendar je bilo v tistem obdobju izpopolnjevanje grafičnega sistema tesno povezano s stremljenjem po jasnejši grafični predstavitvi hrvaškega jezikovnega sistema in se je oprlo na hrvaško glagolsko in čakavsko jezikovno tradicijo. Rezultat teh prizadevanj je nastanek kopice novih oglatoglagolskih grafemov. Posameznim grafemom so dodali ustrezen diakritični znak (*signum superscriptum*), npr. ⰔⰔ = l → ⰔⰔ = l', ⰏⰏ = n → ⰏⰏ = n', ⰑⰑ = e → ⰑⰑ = je (sem lahko uvrstimo tudi poseben grafični znak ⰑⰑ, ki nastopa kot okrajšava oblike 3. os. ed. glagola *biti*: je /stcsl. ⱏⱏⰻⱅⰻ: ⱑⱄⱅⱏ/), ⰡⰡ = ć → ⰡⰡ = šć in ⰄⰄ = ě, ja → ⰄⰄ = ja (Hamm 1971: 221–222; Babič 1996: 59–71).

Vzhodnoslovanizirane izdaje to tradicijo ostro prekinjajo, saj so v glagolski grafični sistem projicirale značilno vzhodnoslovansko cirilsko grafijo, z njo

ustrezni pravopisni uzus ter zakonitosti vzhodnoslovanske jezikovne reforme, ki je z drugim južnoslovanskim vplivom (14.–17. stoletje) postavila v ospredje jezikovnih zanimanj in zgledovanj južnoslovansko (srbsko in bolgarsko) različico cerkvene slovanščine. Vzhodnoslovanskim reformatorjem je tako pri preoblikovanju cerkvenoslovanskega jezika kot prestižnostni vzorec poslužil grški jezik in še posebej grški pravopis, ki je obogaten z značilnimi grafičnimi posebnostmi južnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine oblikoval svojevrstno vzhodnoslovansko pravopisno normo, kakršno uzakonjata prvi originalni slovnici cerkvene slovanščine pri vzhodnih Slovanih: **Грамматїка словенска**, avtorja Lavrentija Zizanija iz leta 1596 in **Грамматїки славе́нскиѧ пра́вилное сѵ́нтагма** Meletija Smotrickega iz 1619.

Oblikovanost vzhodnoslovanske cirilske grafije po grško-južnoslovanskih pravopisnih zakonitostih je z dosledno transliteracijo cirilskih črk v glagolske odločilno vplivala na hrvaške izdaje bogoslužnih knjig, saj je v celoti spremenila prejšnji, v hrvaških rokopisnih in tiskanih spomenikih ustaljeni glagolski grafični in pravopisni sistem, obenem pa so bili s tem postavljeni temelji za vključevanje in ustrezen zapis vzhodnoslovanskih jezikovnih prvin.

2 **Levakovićeve izdaje liturgičnih knjig.** Začetno obdobje vzhodnoslovanskih jezikovnih vplivov prve polovice 17. stoletja so zaznamovale rimske izdaje Rafaela Levakovića: bukvar **Azbukividnjak slovinskiĭ, iže općennim načinom psalterić nazivaet se** (1629), **Missale romanum slavonico idiomate – Misal rimskiĭ va ezik slovenskiĭ** (1631) in **Breviarium romanum slavonico idiomate – Časoslovъ rimskii slavinskimъ jazikomъ** (1648). Naslednje, Paštrićevo izdajateljsko obdobje ni prineslo grafično-jezikovnih sprememb, saj sta njegova **Breviarium / romanum / slavonico idiomate – Časoslovъ rimskii / slavinskimъ jazikomъ** (1688) in **Missale romanum slavonico idiomate** (1706) le ponatis Levakovićevih del. Pomnožile so se samo tiskarske napake, ki jih je v izdajah iz leta 1688 in 1706 neprimerno več. Čeprav so Paštrićeve izdaje grafično in jezikovno ostale na stopnji Levakovićevih del, so vseeno kulturno in zgodovinsko utrdile odvisnost hrvaškega glagolizma od vzhodnoslovanskih grafičnih in jezikovnih vplivov in na eni strani poglobile prepad med perečim pomanjkanjem razumljivih liturgičnih knjig pri hrvaških glagoljaših in na drugi med ponujenim in predpisanim liturgičnim uzusom rimskih glagolskih izdaj.

2.1 V Levakovićevih glagolskih izdajah je opazen grafično-jezikovni razkorak med prvima izdajama (bukvarja in misala) in njegovo poslednjo izdajo (brevirja). Svoj grafični sistem je Levaković tako v bukvarju kot v misalu oprl na uraško glagolsko izdajateljsko tradicijo in v vseh svojih izdajah prevzel značilno Konzulovo tvorbo novih grafemov z nadvrstičnimi znaki (za tiskanje glagolskih knjig je bila v rimski tiskarni Kongregacije za širjenje vere /"Typographia polyglotta s. Congregationis de Propaganda Fide"/ že od leta

1626 namenjena ostalina protestantske tiskarne iz Uracha; Radonić 1949: 17). Posebni grafemi Levakovićevih prvih del so tako oblikovno kot funkcijsko identični Konzulovim (npr. ѣ = l', ѣ = n', ѣ in ѣ = je, ѣ = šć in ѣ = ja). Enak način tvorbe – *grafični znak + signum superscriptum* – je Rafael Levaković (in vsi nadaljnji izdajatelji rimskih vzhodnoslovaniziranih izdaj: Ivan Paštrić, Matej Karaman in njegov pomočnik Matej Sović) sicer obdržal tudi v svojem zadnjem tisku (v Brevirju 1648), vseeno pa je grafična podoba spomenika povsem spremenjena. Pod vplivom ukrajinskega škofa Metodija Terleckega[2] in trdnega prepričanja katoliškega vrha v Rimu, da je potrebno bogoslužne knjige natisniti v vzhodnoslovanski različici cerkvene slovanščine, je grafični sistem v brevirju popolnoma spremenil: prilagodil ga je vzhodnoslovanski cirilski grafiji in vzhodnoslovanskim pravopisnim pravilom, ki so po drugem južnoslovanskem vplivu temeljila na grški grafiji in grškem pravopisu. Značilni "vzhodnoslovanizirani" grafemi Levakovićevega brevirja so: ѣ [y] = cir. ѣ, ѣ [ĵ] = cir. ѣ, ѣ [ō] = cir. ѣ, ѣ [ě] = cir. ѣ (medtem ko običajni znak ѣ označuje ja), ѣ [e] = cir. ѣ in posebni znaki ѣ [Ĺ], ѣ [ń], ѣ [è] in ѣ [ì]. Edini "zadržani" značilni znak iz Bukvarja 1629 in Misala 1631 je ѣ [š^{c}].

2.2 Različno preoblikovana sestava glagolskih grafičnih znakov sta avtorju poslužila kot osnovno ogrodje in pomagalo za vzpostavitev dveh povsem neenakih jezikovnih sistemov: prvi za nadaljevanje hrvaške glagolske fonetično-morfološke tradicije, drugi za posnemanje tujih – vzhodnoslovanskih – jezikovnih prvin.

2.2.1 Pri ustvarjanju različnih fonetičnih sistemov, v prvem spomeniku cerkvenoslovanskega hrvaške redakcije, v drugem vzhodnoslovanske redakcije, so pomembno vlogo odigrali trije grafemi (ѣ, ѣ, ѣ). Prvi – ѣ [ǰ] (dě**r**vъ) soustvarja grafični sistem Levakovićevega misala; njegova uporabnost je vezana predvsem na zapis fonema j v različnih pozicijah v besedi (ustrezni glagolski grafem v brevirju je ѣ [ĵ]):

– na besednem izglasju za samoglasnikom: ѣ ѣ ѣ ѣ ѣ [i sin čskiǰ predast se] (M 1631) : ѣ ѣ ѣ ѣ [i vъznosjaĵ glavu moju] (B 1648);[3]

– v sredini besede v poziciji za samoglasnikom in pred soglasnikom: ѣ

---

[2]Rimska propaganda je Rafaelu Levakoviću pri tiskanju brevirja določila pomočnika, ukrajinskega škofa Metodija Terleckega, ki je dobro poznal jezik vzhodnoslovanskih bogoslužnih tekstov in je bil goreč zagovornik vzhodnoslovanske redakcije cerkvenoslovanskega jezika (Pandžić 1978: 107–108).

[3]Avtorici so kot osnova za natančnejšo grafično in jezikovno analizo poslužili odlomki iz osrednjih liturgičnih knjig – iz Misala 1631 in Brevirja 1648 Rafaela Levakovića ter iz Brevirja 1688 in Misala 1706 Ivana Paštrića. Izbrani odlomki: **Cvetna nedelja** /CN/ (Matejev evangelij) in **Red Sv. maše** /M/ iz misalov ter del **Psalterja** /P/ iz brevirjev imajo v spomenikih naslednjo numeracijo:

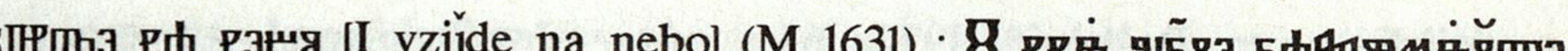
[I vziǰde na nebo] (M 1631) : 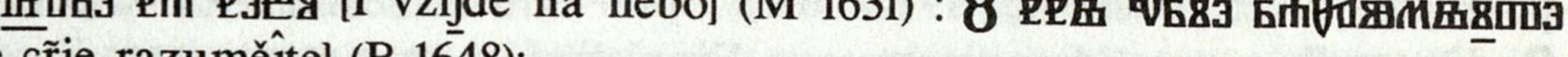
[I nně cř̃ie razumě̂ǰte] (B 1648);

– na besednem vzglasju pred **e-** (v oblikah akuz. pl. m. in f. osebnega zaimka za 3. osebo; stcsl. ѥ):
[i obrete ǰe speće] (M 1631); v Brevirju 1648 grafema 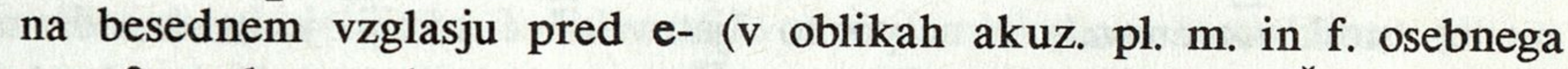 [ĵ] ne najdemo nikoli v tej funkciji, za zapis vzglasnega **je-** uporablja Levaković značilni "vzhodnoslovanizirani" grafem 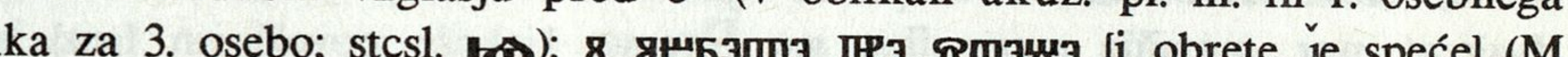
[e] = cir. 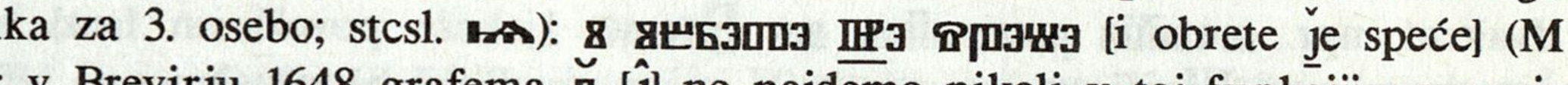 : 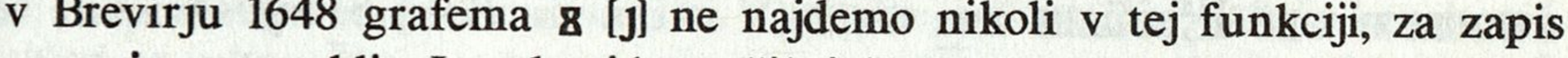
[i postavilъ ēsi ēgo nadъ děly] (B 1648).

Dě̄rvъ je razpoznavni grafični element hrvaške redakcije cerkvene slovanščine tudi po svoji prvotni funkciji – zapisu hrvaškočakavskega refleksa **j** za gr. palatalni γ, oziroma lat. **g** pred prednjim samoglasnikom. Kot tak nastopa samo v Misalu 1631 (npr. 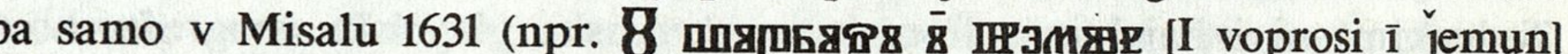
[I voprosi ī ǰemun] /gr. ἡγεμών/, 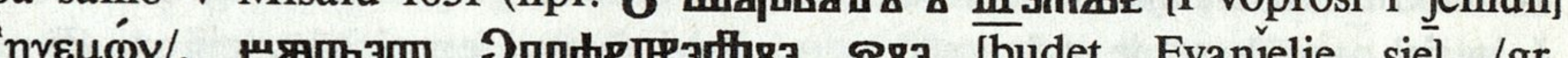
[budet Evanǰelie sie] /gr. εὐαγγέλιον/). V Brevirju 1648 je v isti funkciji razpoznaven glagolski grafem 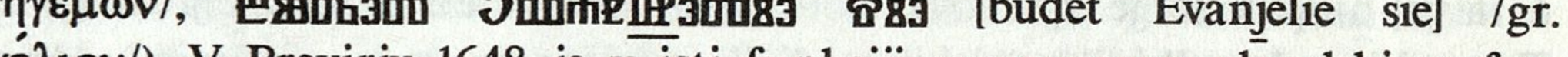
[g], ki je grafični ustreznik vzhodnoslovanskega refleksa **g** < gr. palatalnega γ (npr. 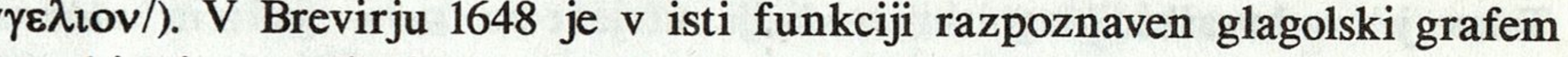
[Umalilъ esi ì malomъ čimъ ot Angelъ] /gr. ἄγγελος/).

2.2.2 Preostala grafema sooblikujeta specifični azbučni niz Levakovićevega brevirja. Oba – 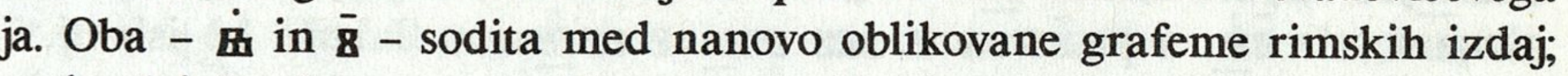 in 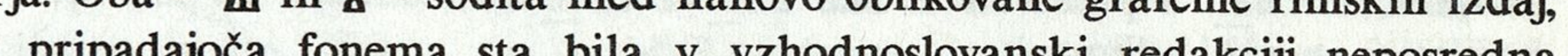 – sodita med nanovo oblikovane grafeme rimskih izdaj; njuna pripadajoča fonema sta bila v vzhodnoslovanski redakciji neposredna nadaljevalca psl. ***ě** in ***y** s cirilskima grafičnima ustreznicama 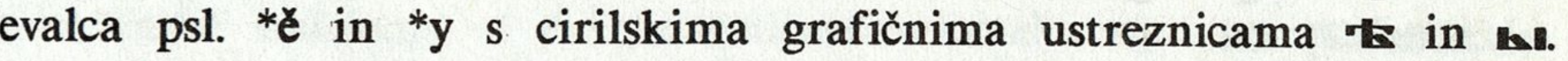 in 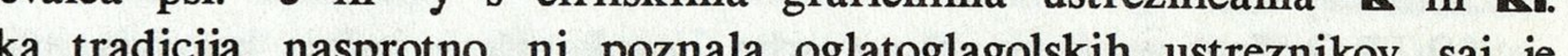 . Hrvaška tradicija, nasprotno, ni poznala oglatoglagolskih ustreznikov, saj je bila ena izmed opaznejših značilnosti te redakcije prav postopna zamenjava ***ě** z **e** /grafem 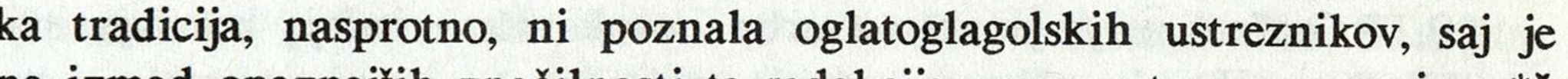 / in **i** /grafem 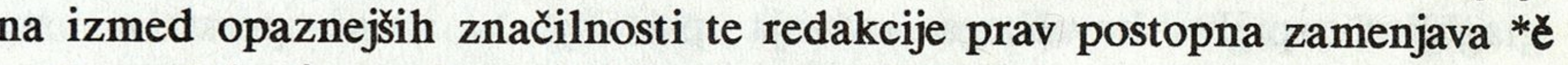 / (Hercigonja 1977: 72) ter ***y** z **i** /grafem 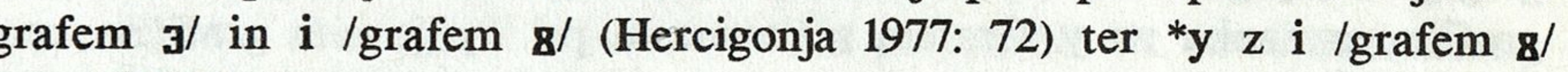 / (Damjanović 1984: 35).

V hrvaški glagolski tradiciji se je tako ob vztrajnem opuščanju grafema 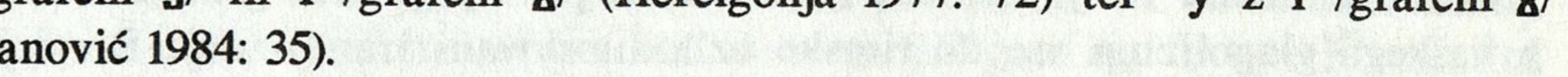 za **ě** obdržala njegova druga, prav tako prvotna, funkcija zaznamovanja glasovne skupine **ja** (cir.). Tako je 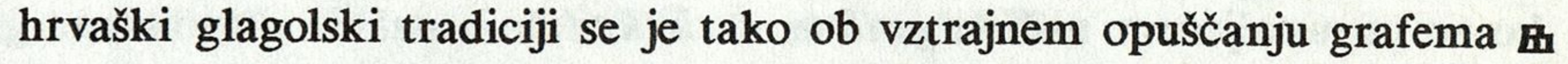 na primer že v Prvotisku misala (1483) redko rabljen kot **ě** (npr. 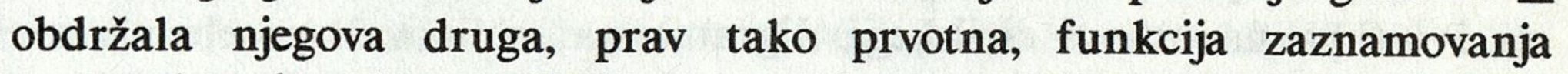
[va vse věki věkъ]), pogosto pa za zapis **ja** (npr. 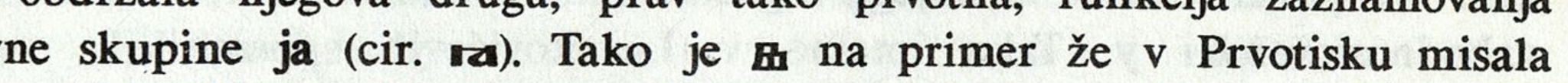
[da īša lastiju ǰamutь],
[žrtva večernaja]) itd. V spomeniku opazimo pričakovan hrvaški razvoj ***ě** v **e** in **i** in zapis z grafemoma 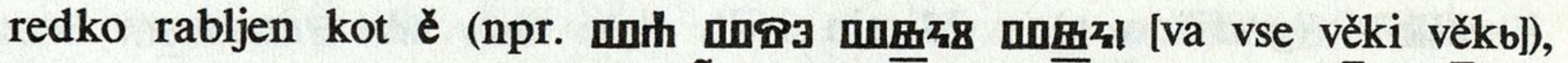 in 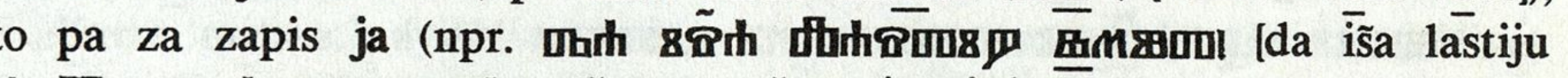 (npr. 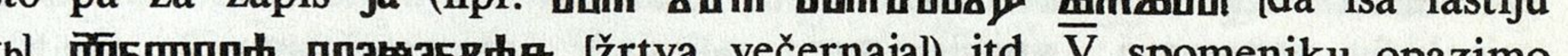
[povelę dati emu tę̄lo isusovo]; 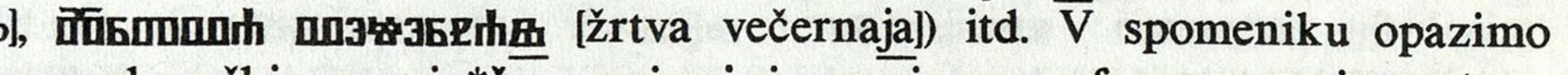
[vino sъ žlčiju smīšano]).

V Levakovićevem mīsalu je grafem 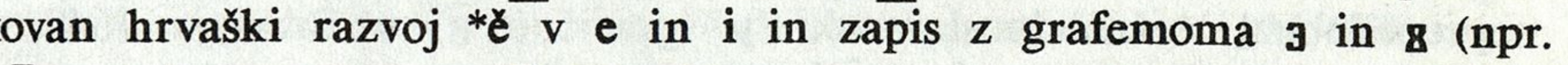 uporabljan skoraj izključno za zapis **ja** /tudi za čak. **ja** < ***ję**; v čakavščini je ***ę** za **č, ž** in **j** prešel v **a**, v drugih

---

- Misal 1631:

CN -

M - 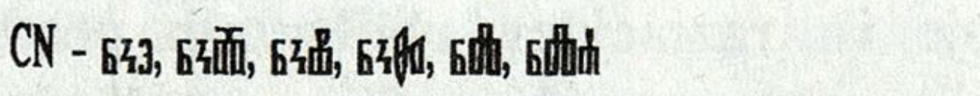

- Misal 1706:

CN - 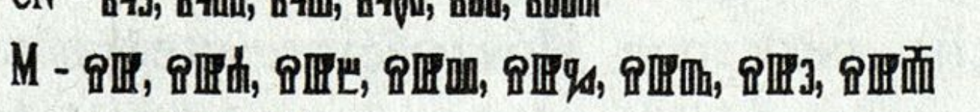

M -

- Brevir 1648:

P -

- Brevir 1688:

P - 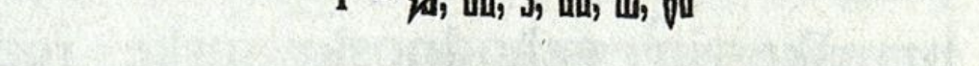

pozicijah v **e**; Bošković 1972: 63/, npr. **ѥⷱⷮⷬⷢⷭⷴⷯⷭⷲⷢⷬ ⷮⷢⷭⷬⷱⷭⷴⷯⷬ ⷹⷢⷭⷱⷯⷬⷮⷢⷭ** [naslidovanie svetago Evanǰelija]; **ⷴ ѥⷭ ⷭⷮⷢⷭⷬ ⷨⷭⷯⷬ** [i ne jaste mene] /stcsl. **ꙗⷭⷮⷮⷬ**/; v nesporno "jatovski" funkciji je **ⷭ** v odlomku le dvakrat, npr. **ⷭⷣⷯⷢⷬ ⷮⷯⷢⷭⷬⷢⷭ ⷯⷨ ⷽⷮⷯⷮ** [jakože povelě im Isus] in **ⷦⷮ ⷯⷮⷢⷭⷯⷯⷮ ⷮⷯⷯ ⷻⷯⷯⷢⷭⷯⷯⷦ ⷻⷭ ⷮⷯⷦⷦ** [V istinu sin Božiǰ bě sïǰ]. Osnovna refleksa psl. *ě sta **e** in **i**, npr. **ⷴ ⷯⷭⷮⷢⷦⷱⷭⷯⷯⷬ ⷭⷭⷮⷬⷰ ⷣⷰⷃⷬⷰⷯⷭ** [i otpuščenie vseh grehov], **ⷻⷣⷯ ⷭⷭⷯ ⷬⷮⷯ ⷻⷯⷭⷭⷬ ⷣⷃⷬⷢⷮⷮⷭ! ⷨⷯⷻ** [Jako ti esi Bože krepostь moja] in **ⷮ! ⷣⷲⷭⷃⷯⷭⷯⷨ ⷴ ⷮⷭⷭⷴⷽⷲⷨⷯⷴ** [sь kadilom i svićami], **ⷱⷨⷯ ⷃⷱⷦⷴ ⷢⷃⷬⷴ! ⷨⷭⷃⷯⷭ ⷻⷭ** [umi ruci predь ljudi].

Pri oblikovanju ustreznega vzhodnoslovanskega fonetičnega sistema v Brevirju 1648 Levaković (s svojim nadzornim pomočnikom Metodijem Terleckim) ni izhajal iz starocerkvenoslovanske glagolske enografemnosti **ⷠ** = **ě** in **ja**, ampak se je zgledoval po cirilski dvografemni opoziciji **ѣ** [ě] : **ꙗ** [ja]. Tako je v hrvaški glagolski tradiciji utrjenemu **ⷠ** = **ja** (cir. **ꙗ**) ustvaril njegovo različico z nadvrstičnim znakom **ⷠ̇** = **ě** (cir. **ѣ**). Z različnima grafemoma je avtorju uspelo zaznamovati dve fonetični prvini vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine: razvoj psl. *ę > **'a** (npr. **ѥⷣⷲⷣⷭⷭⷯⷴⷭⷮⷢⷮⷠ ⷭⷭⷮⷬ ⷮⷱⷨⷢⷠⷭⷦⷱⷬ ⷫⷭⷢⷯⷨⷭⷭⷴ** [nakažitesja vsi sudjaćei zemli], **ⷱⷭⷭⷠⷫⷭⷢ ⷬⷱⷣⷣ ⷴ!** [uvjaze noga ihь]) in ohranitev psl. *ě (npr. **ⷻⷣⷯⷭⷭⷢ ⷦⷠ ⷴⷮⷱⷣⷬ, ⷴ ⷬⷬⷠ, ⷴ ⷢⷃⷴⷮⷱⷬ: ⷴ ⷭⷭⷬ ⷭⷭⷠⷣⷬ ⷭⷭⷠⷣⷯⷨ!** [Jakože bě iskoni, i nñě, i prysno: i vo věki věkomь]).

2.2.3 Grafem **ⷹ** [y] je nova tvorba Levakovićeve izdaje brevirja, saj oglata glagolica, spričo hrvaškega razvoja psl. *y > **i**, ni poznala ustreznega grafičnega znaka za **y**. Grafem **ⷹ** na mestu psl. *y je bila grafična značilnost hrvaškega glagolizma vse do rimske vzhodnoslovanizirane izdaje Brevirja 1648, ko so po ustaljenem načinu *grafem + diakritični znak* iz glagolskega grafema za **i** /ne pa na osnovi cirilskega digrama **ѣі**/ oblikovali poseben grafem **ⷹ** za vzhodnoslovanski **y**. Tako imamo v Levakovićevih spomenikih razmerje: hrvaški **i** (grafično **ⷰ**) v Misalu 1631, npr. **ⷭⷭⷯ ⷣⷯ ⷮⷱⷨⷢⷭⷱⷨⷹⷯ ⷮⷱⷨⷢⷭⷱⷨⷹⷣ, ⷶⷰⷮⷱⷨⷰⷯⷨ ⷯⷹⷮⷯⷭⷱⷨⷯ ⷨⷱⷨⷢⷣⷣⷢⷯⷨⷰ ⷱⷨⷢⷰⷱⷨⷰ** [da ka svetim svetih, čistimi misalmi utegnemo vniti], **ⷰⷱⷨ ⷨⷯⷱⷨⷹⷣⷯ ⷢⷯⷃⷬⷮⷰⷯⷭⷭⷢⷬⷯ** [ot jazika neprepodobna] : vzhodnoslovanski **y** (grafično **ⷹ**) v Brevirju 1648, npr. **ⷴ ⷨⷮⷱⷯⷹⷱⷭ ⷯⷨ ⷰⷱⷨ ⷣⷰⷃⷹ ⷮⷱⷱⷹⷨ** [i uslyša mja ot gory sťyja], **ⷦⷮⷰⷮⷣⷨⷮ ⷭⷭⷯⷱⷯⷭⷭⷯⷮⷨ ⷨⷯⷱⷯⷹⷮⷣ** [Voskuju šatašasja Jazyci] itd.

2.3 Medtem ko grafija in fonetika s svojo množičnostjo značilnih razlikovalnih prvin ponujata raziskovalcu vzhodnoslovaniziranih rimskih izdaj liturgičnih knjig ogromno uporabnega gradiva za natačno analizo posameznih jezikovnih vplivov, pa sta proučevanje in razmejitev oblikovnih posebnosti hrvaške in vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine otežkočena: v spomenikih je namreč bore malo nespornih odklonov od pričakovane starocerkvenoslovanske norme, poleg tega pa so vse značilnosti tesno povezane z opisanim izcirilskim sistemom glagolskih grafemov, tako da v domala vsaki

vzhodnoslovanski morfološki prvini opazimo, bolj kot njeno pripadnost vzhodnoslovanskemu morfološkemu sistemu, njeno odvisnost od značilnih pravopisnih zakonitosti vzhodnoslovanskih slovnic cerkvene slovanščine.

2.3.1 Prepoznavne vzhodnoslovanske končnice v Brevirju 1648 je Levaković oblikoval predvsem z dvema že omenjenima grafemoma: ѩ [ja] = cir. ꙗ in ӯ [y] = cir. ы, ki sta omogočila zapis številnih končnic vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine. Najznačilnejše so:

– končnica **-y** v gen. sg., nom. in akuz. pl. samostalnikov ženskega spola a-sklanjatve /prim. Smot. **тоѧ дѣвы** gen. sg. f./ proti običajnim zapisom z **-i** v Misalu 1631, npr. **Ємѹжеѧ клѧтвꙑ оустꙑ полны сѹтъ** [Єmuže kljatvy usta plna sut̃] gen. sg. f., **Ѡтэмлютсѧ сѹдбꙑ твоꙗ** [Otemljutsja sudby tvoja] nom. pl. f., **узрѣ ... лоуноу и звѣздꙑ** [uzru ... lunu i zvězdy] akuz. pl. f. (B 1648) : **до свѧтіѧ Сѹббѡтꙑ** [do svetié Sobboty] gen. sg. f., **Бѣѧху тоу женъ мнѡгіѧ** [Bjahu tu ženy mnogié] nom. pl. f., **дїаконъ полажет кнїгꙑ** [Dijakon polažet knigy] akuz. pl. f. (M 1631);

– končnica **-ʼa** (v vzhodnoslovanskem cirilskem zapisu: ꙗ na začetku besede, ѧ v sredini in na koncu besede ter а za *šumniki* in *c*; Uspenski 1987: 84) < *-ę v gen. sg., nom. pl. in akuz. pl. samostalnikov ženskega spola ja-sklanjatve /prim. Smot. **тіѧ Мрѣ́жкѧ** nom. pl. f./ proti značilni končnici hrvaške redakcije **-e** v Levakovićevem misalu, npr. **по похотехъ дш̃ꙗ своеꙗ** [vь pohotehь dš̃a svoeja] gen. sg. f., **повꙗдѧющѧѧ стезꙗ морскꙑꙗ** [prehodjaćaja stezja morskyja] /stcsl. **стьꙁа** < *stьga < *stighā – po izvoru a-deblo/ akuz. pl. f. (B 1648) : **Не погꙋби съ нечастивими дше моеѧ** [Ne pogubi sь nečastivimi duše moeé] gen. sg. f., **въ Нед҃лѧ, праздници** [Vь Nedilé, prazdnici] akuz. pl. f. (M 1631);

– "predelane" so tudi končnice z **ę** ali **y** različnih sklonskih oblik pridevnikov in zaimkov, npr.

a) **-yĵ** (brevir) : **-iĭ** (misal) v nom. sg. m. in akuz. sg. m. /neživo/ določnih oblik pridevnikov (stcsl. **-yi**), npr. **погꙋбѧющꙋ нечестивꙋ҆ю҆** [pogibe nečestivyĵ] nom. sg. m. (B 1648) /prim. Smot. **тѡ́й Сѧ̃тый/** : **вшедшѧ во сѹщѹю҆ҋ҆ градъ** [vnĭjdoše vu svetiĭ grad] akuz. sg. m. /neživo/ (M 1631);

b) **-yja** (brevir) : **-ié** (misal) v gen. sg. f., nom. in akuz. pl. f. določnih oblik pridevnikov (stcsl. **-yję**, npr. **ѡстрѣлѧти въ мрачѣ правыꙗ сѣрцемь** [sostrěljati vь mračě pravyja sěrcemь] akuz. pl. m. (B 1648) /prim. Smot. **тꙑ́ѧ Сѧ̃тꙑ́ѧ/** : **во чтѡ҆ блаженіе҆ Мріѧ** [vь čast blaženié Marie] gen. sg. f. (M 1631);

c) **-eja** (brevir) : **-eé** (misal) v gen. sg. f. zaimkov mehkih osnov (stcsl. **-eję**), npr. **и ѹслышѧ мѧ ѿ горꙑ сѧ̃ꙑ своеꙗ** [i uslyša mja ot gory sȟyja svoeja] gen. sg. f. (B 1648) /prim. Smot. **свое́ѧ/** : **и всѣ҆ѧ҆ сѹщꙋю҆ Цр҃кве҆ своеѧ҆** [i vseé svetié Cerkvi svoeé] (M 1631) itd.;

– med opazne zapise končnic vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine spadajo tudi oblike nom. sg. m. nedoločnih in določnih oblik

aktivnega participa prezenta in oblike odvisnih sklonov tega participa pri glagolih IV. vrste prezentovih osnov, npr.

a) -yĵ (brevir) : -iĭ (misal) v nom. sg. m. določnih oblik aktivnih participov prezenta glagolov I. vrste prezentovih osnov (stcsl. -yi), npr. **ѻ҃живѧ҄й҆ ѥ҆ѥ҃ на нб҃сѣхъ посмѣѣтсꙗ имь҃** [Živyĵ na nb̃sěhь posměetsja imь] (B 1648) /prim. Smot. **вѣ́дый/** : **ѯ҃ помазꙋѧ҄ сѧ ѻ҃бразомъ сегѡ, ѡ҃ставлꙗ҄ѧ сѧ҃ ѡ҃ному** [I pomoli se treticeju, tožde slovo rekiĭ] (M 1631);

b) -ja in jaĵ (brevir) : -e in -eĭ (misal) v nom. sg. m. nedoločnih in določnih oblik aktivnih participov prezenta glagolov III. in IV. vrste prezentovih osnov (stcsl. -(')ę in -(')ęi), npr. **ѧ҃спꙋбѣ́вшѧ помѣ́шꙋѧ҄сѧ, *ѧ҃спꙋ҃щѣ́ѣ сѫ̃ꙗ** [ispraviši pravednago, *ispytaja sr̃ca] nedol. obl. (B 1648) /prim. Smot. **чита́ѧ/** : **помѣ́ѣ ѥ҆ѣ лицѣ сегѡ, мꙗ́тѣе сѧ҃, и҆ гле́ѣе сѧ҃** [pade na lice svoe, moleĭ se, i gleĭ] dol. obl. (M 1631);

c) končnice odvisnih sklonov z -ja- (brevir) : -e- (misal) aktivnih participov prezenta glagolov IV. vrste prezentovih osnov (stcsl. -ę-), npr. **ѣ҃ѣ҃ще҃нѧѧсѧ всѧ сѫдѧщѧѧ҄ земли҄** [nakažitesja vsi sudjaćei zemli] nom. pl. m. dol. obl. (B 1648) /prim. Smot. **твори́й, и҆ли́ твори́цїи҆** nom. sg. m. (primera nom. pl. m. glagola IV. vrste prezentovih osnov ni) – deležnik, **твори́це** nom. pl. m. – deležje/ : **и҆ ѡ҃зрѣ́ѣ ѥ҆ѣ главѣ҄ ѥгѡ҃ ѡ҃зрѣ́ѣсѧ҃ѧщѣѧ҄сѧ** [i vozlija na glavu ego vozležećago] gen. sg. m. dol. obl. (M 1631) itd.

2.3.2 Med razlikovalne elemente vzhodnoslovanskega morfološkega sistema sodita tudi dva "umetna" glagolska grafema **ѧ̄** in **ѣ**, ki prav tako kot ostali posebni grafemi temeljita na vzhodnoslovanskem cirilskem grafičnem sistemu.

Grafični sistem v vzhodnoslovanskih slovnicah cerkvene slovanščine popolnjujeta grafema **ѡ** in **є**; prvi je neposredni prevzetek, drugi pa ustreznik grškega grafema (gr. ω → cir. **ѡ** in gr. η → cir. **є**). V grškem razmerju ο : ω in ε : η omenjena grafema zaznamujeta dolgost samoglasnika, ki je razlikovalna prvina grškega vokalizma, npr. **Λέγ-ο-μεν.** 'Govorimo.' (indikativ) : **Λέγ-ω-μεν.** 'Govorimo!' (konjunktiv). Kratkost : dolgost samoglasnikov sta avtorja vzhodnoslovanskih slovnic projicirala le grafično, saj cerkvena slovanščina ni poznala fonetične opozicije **ŏ** : **ō** in **ĕ** : **ē**. Tako so po grškem vzoru: **ϛοφόν** 'modro' (adj. sg. n.) : **ϛοφῶν** 'modro' (adv.) nastale v vzhodnoslovanskih slovnicah oblike z **ѳ** : **ѡ**, npr. Smot. **тѳ́е сѫ̃тѳ́е и҆ли҆** **тѳ́ сѫ̃то** (adj. sg. n.) : **довѳ́лнѡ** (adv.). To grško-vzhodnoslovansko grafično razlikovanje pridevniških in prislovnih oblik je prevzel v svojih izdajah (Misala 1741 in Brevirja 1791) šele Matej Karaman, medtem ko Levaković v brevirju teh zapisov še ne ločuje, tako da imamo npr. v Karamanovem brevirju (1791) zapis prislova **прѣ̄тр҃ѣ** [prysnō] z **ō**, v Levakovićevem brevirju (1648) pa isto obliko z navadnim **о**: **прѣ̄тр҃ѣ** [prysno].

Večjo in opaznejšo vlogo imata grafema tako v vzhodnoslovanskih slovnicah (**ѡ** in **є**) kot v Brevirju 1648 (**ѧ̄** in **ѣ**) pri oblikovanju posameznih samostalniških končnic:

– genitiva plurala samostalnikov moškega spola s končnico **-ѡвъ** (npr. Ziz. **чл҃кѡвъ**) → glag. **-ѧ҆мъ** [-ōvь], npr. **ѥ҆ѣ҃ ѧ҃ѕѣчѣ҇ мѡ҆ѧ҇ѣ҆ ꙗ҆ѕы҃ѧ҆мъ** [na koncě vsěhь Psalmōvь] (B 1648); v izdaji misala iz leta 1631 je pri primerih prodora ŭ-jevske končnice v o-sklanjatev ohranjen običajen zapis **-ѧмъ(ı)** [-ov(ь)], npr. **мѣ҆ ѧ҃ѳпѣѣ҆мѣѕѣѳѧ ꙗ҆бѣ҆ѧмъ** [va ostavlenie grehov] (M 1631);

– dativa plurala samostalnikov moškega spola s končnico **-ѡмъ** / **-ѥмъ** (npr. Smot. **тꙑ́мъ гр҃ѣхѡ́мъ** / **тꙑ́мъ ѻ҆тцѥмъ**) → glag. **-ѧмı** [-ōmь] / **-ѣмı** [-emь], npr. **ꙗ҆ѣрбѣ҆ѣѣѕѣ҆ ѣ҃ѳѧ҃ ѩ҆ѳѕ҃ѧ҆мı** [Zaprětilь esi Jazykōmь] (B 1648); v misalu je pričakovana končnica **-ѧм(ı)** [-om(ь)], npr. **ꙗрбѣѳѣѣѣѣ҆ ѳ҃ѧ҃ ѣ҃ѣ҃ бѫ҃ѕѣ ꙗ҆бѣшѣ҃ѕ҃ѧ҆мъ** [predast se vь ruke grešnikom]; primera končnice **-ѣмı** [-emь] v Brevirju 1648 ni, najdemo ga šele v kasnejših Karamanovih izdajah, npr. **мѣ҆ѕѧ҆ѕмı ꙗ҆ѣ҃ѣ҃ѳ҃ѣѣѕѣѣѣ҆ѣ҃ѣмı ꙗрѕѳѣѣѣ҆ѣшѫ҃мı** [mnōgimь lžesvidětelemь pristuplšymь] (M 1741);

– uporabnost grafema **ѡ** je v Zizanijevi slovnici razširjena na celotno pluralno paradigmo samostalnikov vseh spolov, ki v osnovi svojih oblik vsebujejo samoglasnik **о**, npr. sg. m. **Ко́нь** nom., **коня́** gen., **коню́** dat. itd. : pl. **кѡ́ни, ꙋ҆ кѡ́нѣ** nom., **кѡ́нь, ꙋ҆ кѡ́нїй** gen., **кѡ́немъ, ꙋ҆ кѡ́нѣхъ** dat. itd.; sg. f. **Ко́сть** nom., **ко́сти** gen., **ко́стї** dat. itd. : pl. **кѡ́сти** nom., **кѡ́стїй, ꙋ҆ кѡ́стей** gen., **кѡ́стемъ, ꙋ҆ кѡ́стѣхъ** dat. itd.; Smotricki je problematiko pluralnih samostalniških oblik razrešil drugače: v pluralni paradigmi je zadržal edninski **о**, npr. sg. **та́ꙗ сно́ха** f. : pl. **тіꙗ Сно́хи** itd., odnos **о** / **ѥ** v sg. : **ѡ** / **ѥ** v pl. v osnovi besede pa je ohranil le v oblikah genitiva plurala pri samostalnikih z ustrezno končnico o-/i̯o- ali a-/i̯a-sklanjatve, npr. gen. sg. f. **тоѧ̀ Сно́хи** : gen. pl. **тѣ҃ˣ Снѡ́хъ** in gen. sg. **тогѡ̀ ѻ҆тца̀** m. : gen. pl. **тѣхъ ѻ҆тѣ́ѥцъ** (od tega osnovnega principa odstopa pri samostalnikih srednjega spola, zato v njihovih sklanjatvenih vzorcih najdemo primere zapisa z navadnim **е**, npr. **тѣхъ сердѥцъ** itd.); Levaković je v Brevirju 1648 prevzel Zizanijeve množinske zapise z **ѡ** → glag. **ѫ** in **ѥ** → glag. **ѣ** skozi celotno paradigmo, tako da imamo v odlomku iz psalterja tri primere takega zapisa, v nom. pl. f. **ꙗ҆ѩ҃ѣ҃ ѳ҃мѧ҆ѳшѧ҆ѧ҇ѳѧ҆ ѧ҃ѫ҃ѳѳѕ҃ѧ҆ мѧ҆ꙗ҆** [jaĕ̃ smjatošasja kōsti moja], v gen. pl. f. **ꙗрбѕ҃ ѧ҃ѳѧ҆ѧѳъѧ҆ѱѧ҆ѧ҆ѡ҆ѳѫ҃ѣ҃ѳы҆** [pri ishodiš᷄ihь vōdь] in v gen. pl. f. **Ѭѣ҃ ѫ҆ѣѧ҆ѳѳѧ҆ ѧ҃ѳѳ ѳѣ҃мı ѳ҃ѳѕѳъѕ҃ѕ҃** [Nĕ ubojusja ot tĕmь ljudĭj];

– dva zapisa z **ѣ** (za **ѫ** ni primera) zasledimo v Brevirju 1648 tudi pri (nedoločnih) pridevniških oblikah, prvi zapis pričakovano v pluralni obliki, drugi presenetljivo v singularu: **ѕ ѩ҃ꙗ ѳ҃ꙗѳѫ҃ѳъѫ҃ ѳ҃ꙗѫ҃ѳъѣ҃ѳѣѕѣѳѧ҆ ѳ҃ꙗѣбѫ҃шѕѕѕ ѩ҃** [i jako sosudy skudĕlničja sьkrušiši ja] akuz. pl. m. in **ѕ ѣ҃ѳ҃ ѳ҃ѧ҆ѣ҃ѳ҃ѕѕѱѕ ꙗ҆ѫ҃ѣ҃ѕѳѣ҃ѣѣѕѣѕ ѣ҃ѣ ѳ҃ѧ҆ѣ҃ѣ** [i na sědališ᷄i gubitĕlni ne sědě] lok. sg. n.; neposredne potrditve rabe **ѡ** in **ѥ** v pluralnih oblikah pridevnikov v Zizanijevi slovnici ni, saj sta v njej navedena le sklanjatvena vzorca **Ѻ҃тꙑ́й, ꙋ҆ сѫ̃тъ** in **Бл҃гі́й, ꙋ҆ бл҃гъ**, kjer ni samoglasnikov **о** in **е**; v slovnici Smotrickega pa je kot pri samostalnikih grafično preoblikovana samo končnica genitiva plurala nedoločne oblike pridevnika, npr. **тѣ҃ˣ сн҃о́вни**ˣ: **ꙋ҆лѝ сн҃ѡ́внь**.

3 **Paštrićeve izdaje liturgičnih knjig.** Med vsemi posebnimi grafemi Levakovićeve prve in druge liturgične knjige so prav zgoraj našteti grafemi: Ѩ [ǰ] (misal) : Ꙟ [ĵ] (brevir) ter novi grafemi v brevirju: Ѣ̈ [ë] (poleg Ѣ [ja]), Ы̄ [y], Ѡ̄ [ō] in Ꙗ [e] najodločilneje vplivali na oblikovanje različnih fonetično-morfoloških sistemov prvih rimskih liturgičnih glagolskih izdaj. V popolnoma enaki funkciji so ti grafemi tudi v Paštrićevih izdajah brevirja (1688) in misala (1706). Do odklonov od začrtanih Levakovićevih smernic rabe posameznih grafemov prihaja v Paštrićevih delih le zaradi tiskarskih napak, kot je npr. zamenjava Ꙗ [e] z Ѧ [e] v osnovi samostalniških oblik genitiva plurala v Brevirju 1688, npr. Lev. Ѭ ѫꙋѧрѣѣ ѧѣ ѣѫ̄мı ѣ҃ѹрѣьѧѫ [Ne ubojusja ot tēmь ljudîj] : Pašt. Ѭ ѫꙋѧрѣѣ ѧѣ ѣѫ̄мı ѣ҃ѹрѣьѧѫ [Ne ubojusja ot tēmь ljudĵ] in Lev. Ѫмѣлıлѣ ѣѣѫ ѣ҃ мѣлıѧмı ѽѫм ѧѣ ѕдрѣѧ̄ѣлѣ [Umālilь esi ì malomь čim ot Angēlь] : Pašt. Ѫмѣлıлѣ ѣѣѫ ѣ҃ мѣлıѧмı ѽѫм ѧѣ ѕдрѣѧ̄ѣлѣ [Umalilь esi ì mālomь čim ot Angēlь], čeprav ima Paštrić tudi primere "pravilne" rabe obeh posebnih grafemov Ѡ̄ in Ꙗ, npr. ѧ ѩгѧ ѣѧѣѫѣлѣ̄ ѣгѫѫлѣ̄ѣ̈ѣѧѽѩ ѣıгѧбѫшѧшѧ ѩ [i jako sosudy skudelničja sь̀krušiši ja] in ѣбѧ ѧѣ҃ѧѣлѣ̄ѧѱѧѧı ѣѫ̄ѣы [pri ishodiš^{ę}ihь vōdь] itd.

Paštrić se je v svojem glagolskem izdajateljskem obdobju povsem podredil grafičnim in jezikovnim zakonitostim Levakovićevih izdaj; pri tem je presenetljivo dejstvo, da je Paštrićevo drugo delo – Misal 1706 – natisnjen v azbučnem nizu Levakovićevih zgodnjih del (tj. Bukvarja 1629 in Misala 1631), s katerim so bili dani pogoji za vzpostavitev fonetično-morfološke osnove hrvaške redakcije cerkvene slovanščine, ne pa s črkami Levakovićevih kasnejših, že vzhodnoslovaniziranih izdaj. Tako je v rimskih vzhodnoslovanizacijskih stremljenjih po izidu dveh vzhodnoslovaniziranih izdaj (Brevirja 1648 in Brevirja 1688) prišlo do zastoja, saj se je Paštrić z Misalom 1706 povrnil na izhodiščno pozicijo prve rimske glagolske izdaje (Misala 1631) in na njeno hrvaškoglagolsko grafično osnovo. Grafično-jezikovno neskladje med obema Paštrićevima izdajama, predvsem pa vzhodnoslovanizacijo brevirja so znanstveniki sprva pripisovali njegovemu "šarlatanstvu": "Kaj bi pa dobrega pričakovali od človeka, ki se ni niti latinsko učil in celo pošteno prizna, da tudi glagolskih črk ne pozna dovolj; od človeka, ki neučene Rutene občuduje še bolj neučeno!" (Kopitar 1995: XVI), v današnjem času pa se je, zahvaljujoč natančnim raziskavam Ivana Goluba, izkristalizirala drugačna podoba Paštrićeve osebnosti. Bil je namreč priznan znanstvenik, pisec številnih razprav s področja hebraistike in orientalistike (njegova rokopisna zapuščina obsega prek sedemdeset zvezkov, natisnil pa je samo delo **Patenæ argenteæ mysticæ**), bil je profesor teologije, filozofije, grškega in hebrejskega jezika, bibliotekar in prevajalec. Ukvarjal se je s pesništvom (pisal je pesmi v latinskem in italijanskem jeziku) in bil sprejet v akademijo Arkadija (1671), ki je združevala najpomembnejše znanstvenike in umetnike tistega časa (Golub 1988: 22, 117, 121–122 in 132).

Tiskanje glagolskih liturgičnih del je bilo Paštriću bolj ali manj vsiljeno; ker rimske cerkvene oblasti niso našle primernejšega človeka, ki bi bil kos

temu opravilu, so tiskanje novih izdaj bogoslužnih knjig zaupale Ivanu Paštriću, ki se je temu delu sprva upiral, saj se je zavedal svojega pomanjkljivega znanja cerkvene slovanščine, ponovno pa se je moral seznaniti tudi z glagolskim črkopisom. Ko je iskal najboljšo predlogo, se je med vsemi razpoložljivimi brevirji navdušil prav nad Levakovićevo izdajo, zato mu je to delo poslužilo kot vzorec pri urejanju in tiskanju brevirja. Z nasveti sta mu sicer pomagala dva ukrajinska študenta (Golub 1971: 381), kljub temu pa se Paštrić ni niti grafično niti jezikovno oddaljil od Levakovićeve predloge. Nov je le dodatek z oficiji svetnikov, ki so nastali med 1648 in 1687 (Golub 1971: 378).

Med Levakovićevimi in Paštrićevimi izdajami liturgičnih knjig sta dve opazni razlikovalni posebnosti: izdaji misala se razlikujeta v zapisu title (¯ v Levakovićevem : ˜ v Paštrićevem tisku), izdaji brevirja pa v rabi dveh titel (˜ in ^) v Levakovićevem in samo ene title (˜) v Paštrićevem tisku.

Pri prvi posebnosti gre za različno grafično rešitev enakih funkcij v obeh spomenikih, npr.

– okrajšave v besedi: Lev. Мѫкꙋ Гдⷭ҇ни҃ѧ їсⷭ҇ѹ Хр҃ⷭ҇а [Muka Gospoda našego Isa Ha] : Pašt. Мѫкꙋ Гдⷭ҇ни҃ѧ їсⷭ҇ѹ Хр҃ⷭ҇а [Muka Gospoda našego Isa Ha];

– označitve mehkosti l' in n': Lev. дїаконъ полагаѥтъ книгꙑ [Dijakon polažet knigi] : Pašt. дїаконъ полагаѥтъ книгꙑ [Dijakon polažet kñigi].

V Brevirju 1648 je Levaković obe omenjeni funkciji razlikoval tudi grafično: s titlo ˜ je zaznamoval okrajšavo v besedi, z ^ pa mehkost končnega soglasnika v besedi (to je razpoznavna fonetična prvina vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine, ki jo je dosledno in do popolnosti v svojih izdajah razvil šele Matej Karaman), npr. ѥдинꙋ с҃ⷭ҇ⷧ҇ь, ѥгда҆ пꙋтьствꙋѥши҆ѧ҆ѧ [ili sⷭ҇nь čⷭ҇čь, jako poseš^aeši i] (okrajšava v besedi) : Ѥдина҆ сꙋтьствомъ, Гдⷭ҇ню пꙋть пра҆вꙋдныхъ [Jako sověstь Gdь puť pravednyhь] (mehkost končnih soglasnikov v besedi). Paštrić je dvojnost grafičnega razlikovanja poenostavil v zapisovanje ene title (˜): ѥдинꙋ с҃ⷭ҇ⷧ҇ь, ѥгда҆ пꙋтьствꙋѥши҆ѧ҆ѧ [ili sⷭ҇nь čⷭ҇čь, jako poseš^aeši i] : Ѥдина҆ сꙋтьствомъ, Гдⷭ҇ню пꙋть пра҆вꙋдныхъ [Jako sověstь Gdь puť pravednyhь].

Na koncu naj omenim še opazno tiskarsko napako Paštrićevega brevirja (v odlomkih iz misala takih primerov ni). Levakovićevo ligaturo ⷢ [m¹] Paštrić dosledno zamenjuje z napačno ⷣ [m^ž], npr. Lev. Послꙋша Гдⷭ҇ь ⷢенїе мое, *Гдⷭ҇ ⷢтвꙋ мою] : Pašt. Послꙋша Гдⷭ҇ь ⷣенїе мое, *Гдⷭ҇ ⷣтвꙋ мою] itd.

Vendar so to le manjša odstopanja od Levakovićevih predlog, katerim je Paštrić grafično in jezikovno zvesto sledil in štirideset ter petinsedemdeset let po izidu prvih rimskih izdaj ustvaril brevir in misal, ki sta nepretenciozna posnetka Levakovićevih glagolskih izdaj.

LITERATURA

Vanda BABIČ, 1996: *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste iz 17. in 18. stoletja.* Ljubljana. Doktorska disertacija.

Vanda BABIČ, 1996/97: Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih tekstov iz 17. in 18. stoletja. *JiS* 42/2–3. 55–72.

Radosav BOŠKOVIĆ, 1972: *Основи упоредне граматике словенских језика I – Фонетика.* Beograd.

Stjepan DAMJANOVIĆ, 1984: *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša.* Zagreb.

Ivan GOLUB, 1971: Rad Ivana Paštrića na izdavanju glagoljskih liturgijskih knjiga. *Slovo* 21. 377–387.

Ivan GOLUB, 1988: *Ivan Paštrić – Ioannes Pastritius polihistor i teolog (1636–1708).* Sabrana građa. Zagreb.

Josip HAMM, 1963: Hrvatski tip crkvenoslovenskog jezika. *Slovo* 13. 43–67.

Josip HAMM, 1971: Ruska redakcija u glagoljskim spomenicima. *Slovo* 21. 213–222.

Eduard HERCIGONJA, 1977: *Prinosi studiju ortografije srednjovjekovnih hrvatskoglagoljskih tekstova.* Zagreb (Radovi Zavoda za slavensku filologiju 15). 69–82.

Marko JAPUNDŽIĆ, 1961: *Matteo Karaman (1700–1771) arcivescovo di Zara.* Excerpta e dissert. ad lauream. Roma.

Slavko JEŽIĆ, 1944: *Hrvatska književnost od početka do danas.* Zagreb.

Jernej KOPITAR, 1995: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit* Uredil in spremno besedo napisal Jože Toporišič, prevedel Martin Benedik. Ljubljana.

B. PANDŽIĆ, 1978: Franjo Glavinić i Rafael Levaković u razvoju hrvatske pismenosti. *Nova e vetera* 1/2. 85–112.

Jovan RADONIĆ, 1949: Штампарије и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку. Beograd (Посебна издања САН, књ. CXLIX).

B. A. USPENSKI, 1987: *История русского литературного языка (XI–XVII вв.).* München.

SUMMARY

The influence of the East Slavic languages on Croatian Glagolitic books began with the publication of Levaković's missal (1631) and breviary (1648). The two publications greatly differ from each other, as the former is based on the Croatian Glagolitic graphic tradition (of the Protestant Glagolitic printing house in Urach), while the latter based its Cyrillic alphabet system on the Cyrillic alphabet with East Slavic orthographic norm after the second South Slavic influence. The Glagolitic graphic character system in the breviary of 1648 is adapted to the Cyrillic graphic system. This resulted in a host of new Glagolitic graphemes, which constituted a separate phonetic-morphological

system of East Slavic version of Old Church Slavic. Typical "East-Slavicized" graphemes in Levaković's edition of the breviary are: ȳ [y] = Cyr. ы, ў [ĵ] = Cyr. й, ō [ō] = Cyr. ѡ, ě [ě] = Cyr. ѣ, ɜ [e] = Cyr. є, and special characters ń [ĺ], ń [ń], ɜ̀ [è], and ȳ [ì].

Ivan Paštrić's East-Slavicized editions of a breviary (1688) and a missal (1706) are not original, but, rather, they follow Levaković's Glagolitic editions of liturgical books and are based on the graphic and phonetic-morphological rules of the first Roman editions.

UDK 811.163.6'282
Rosanna Benacchio
Univerza v Padovi

OBLIKOSLOVNO-SKLADENJSKE POSEBNOSTI REZIJANŠČINE[1]

V prispevku se obravnavajo nekatere oblikoskladenjske posebnosti rezijanskega narečja (med drugim izražanje določnosti-nedoločnosti, nekatere posebnosti naslonskih oblik zaimkov, modalni pomen imperfekta) in opozarja na paralele v drugih slovanskih jezikih ter v furlanščini in italijanščini.

The article deals with some morpho-syntactic peculiarities of Resian dialect (among other things, with the expression of definiteness/indefiniteness, some peculiarities of pronominal clitic forms, modal meaning of the imperfect) and points out the parallels in other Slavic languages as well as in Friulian and Italian.

Rezijansko narečje vsebuje, kot je znano, mnoge zanimive elemente tako zaradi arhaičnih potez, ki ga opredeljujejo znotraj slovanskega in še posebej slovenskega jezikovnega sveta, kot tudi zaradi interferenčnih pojavov, ki izhajajo iz večstoletnega stika z romanskimi jeziki (furlanščino in italijanščino).

Namen tega spisa je prikazati prav s teh dveh vidikov nekatere poglavitne jezikovne (ali točneje oblikoslovno-skladenjske) posebnosti tega narečja.

Raziskovalci so vseskozi, takorekoč od začetkov slavističnih študij,[2] posvečali pozornost rezijanščini in doslej sistematično in poglobljeno raziskali njeno glasovno podobo, manj pa so se posvečali oblikoslovno-skladenjskim značilnostim. Če odmislimo dela Frana Ramovša (1924, 1928, 1935: 30–41, 1936: 124), lahko rečemo, da je bilo oblikoslovje (in še bolj skladnja) obravnavano le mimogrede v zvezi s fonološkimi problemi ali v njihovi funkciji.[3]

Pred kratkim (1992) pa je izšlo zanimivo delo nizozemskega slavista H. Steenwijka, ki zapolnjuje vrzel na tem področju in odpira pot nadaljnjemu raziskovanju in poglabljanju. Gre za slovnico sodobne rezijanščine oziroma govora Bile, ki je nastala iz proučevanja jezikovnega gradiva, zbranega s pomočjo terenskih informatorjev.

Na osnovi podatkov, ki izhajajo iz te raziskave, dopolnjenih z opažanji, ki jih nudijo predhodne študije, bomo skušali tu opozoriti na oblikoslovno-skladenjska dejstva, ki se nam v rezijanščini zdijo najpomenljivejša in najprimernejša za obdelavo in poglabljanje.

Pripominjamo, da si naša raziskava ne zastavlja cilja izčrpne obravnave, ampak da gre le za nekakšno preliminarno študijo, neke vrste »delovni načrt« za specifična

---

[1] Delo je pregledan in popravljen prevod članka *Peculiarita morfosintattiche del dialetto resiano*, ki je izšel v zborniku *Problemi di morfosintassi delle lingue slave*, IV, Padova 1994.

[2] Kot je znano, je že Dobrovský leta 1806 objavil v svojem *Slavinu* članek z naslovom *Über die Slawen im Thale Resia*. Za pregled pomembnejših študij o rezijanščini od Dobrovskega (in že prej J. Potockega) do današnjih dni gl. Benacchio 1994.

[3] Nekaj krajših pripomb o oblikoslovju in skladnji v rezijanščini najdemo tudi pri Sreznevskem (1841: 155) in Baudouinu de Courtenayu (1876: 350–354 in 1875: 24).

poglobljena raziskovanja o določenih problemih, ki jih tu le osvetljujemo in izostrujemo.

Preden se lotimo analize, naj pojasnimo, da bomo pri navajanju primerov, ki so vsi – razen posebej označenih – vzeti iz Steenwijkove slovnice, uporabili zapis, ki se tam uporablja. Čeprav je ta zapis nenavaden in težje razumljiv, se nam namreč zdi za naše potrebe najprikladnejši, saj pravilno in popolno odraža različne in kompleksne fonetične realizacije (pogosto oblikoslovno in fonološko relevantne), ki so značilne za rezijansko narečje, predvsem za vokalizem. Isti način zapisa bomo uporabili tudi v tistih, redkejših in vedno označenih primerih, ki ne izhajajo iz Steenwijkove slovnice, ampak smo jih sami zabeležili pri rezijanskih govorcih.[4]

Končno naj še predhodno povzamemo nekaj osnovnih elementov rezijanskega vokalizma, da se bo bralec lahko znašel v prepoznavanju črk, ki jih bo srečeval.

Posebno zapleten je v rezijanščini razvoj naglašenih samoglasnikov, kjer se po Steenwijkovi raziskavi pojavlja kar 13 samoglasniških fonemov; ti se razlikujejo ne le po lastnostih »labializiran proti nelabializiran« in »visoki proti nizki« (tu gre za štiri ravni, podobno kot v knjižni slovenščini), temveč tudi po lastnosti, ki je po izgovoru in slušnem učinku povsem nenavadna in ki poraja še eno vrsto samoglasniških fonemov: gre za lastnost »centralizirani proti necentralizirani«.[5] Tako moramo poleg sedmih necentraliziranih naglašenih samoglasnikov *í, ú, é, ó, ɛ́, ɔ́* in *á*, ki jih označuje postopno upadanje višine (ali odprtostne stopnje) poleg prisotnosti ali odsotnosti labializacije, ločevati šest centraliziranih samoglasniških fonemov, to je *í̯, ú̯, ə, é̯, ó̯, ɛ̯́*. Preprostejši in manj obsežen je seznam nenaglašenih samoglasniških fonemov.[6]

Pri samostalniku je potrebno posvetiti pozornost poleg specifičnim oblikam za dvojino, ki je sicer značilna tudi za slovenski knjižni jezik,[7] še eni posebnosti: prisotnosti dveh končnic v mestniku ednine moške sklanjatve: končnici *-e̯* (ki predstavlja rezultat stare splošnoslovanske sklanjatve na -o/-jo) in *-u* (ki izhaja iz stare sklanjatve u-jevskih debel) se prosto premenjujeta in sta v skoraj enakopravnem položaju.[8] Iz analize rabe teh dveh oblik se zdi, da prevladuje izbira konžnice *-u*, ko gre za živa bitja. Steenwijk namreč ugotavlja, da je oblika *kunjú̯* redno uporabljana, medtem ko informatorji ne sprejemajo oblike **konjé̯*. Prav tako se redno uporablja

---

[4] Pri navajanju primerov, ki jih prevzemamo iz drugih predhodnih študij, pa se bomo poslužili tamkajšnjih načinov zapisa.

[5] Samoglasnike so raziskovalci, ki jih je ta čuden in skrivnosten vokalizem vedno privlačil, označili na različne načine: kot »temne« ali »globoke« (v ruščini »temnye«), »gluhe« (v ruščini »gluhie«), »lufterfüllte« (v slovenščini »zasopli«) itd. (o tej terminologiji in z njo povezanih problemih prim. Vermeer 1992: 121).

[6] Za poglobljeno obravnavo te točke glej neposredno Steenwijka (19–21 in nasl.). Precizirati je treba, da povedano velja le za govor Bile. V drugih rezijanskih govorih je inventar samoglasniških fonemov drugačen, v vseh primerih pa je zanj značilna prisotnost »centraliziranih« samoglasnikov.

[7] Vendar je v knjižni slovenščini dvojina mnogo bolj ohranjena in ne kaže znakov nazadovanja, ki so značilni za rezijanščino (Prim. Steenwijk: 82). Seveda se v rezijanščini oblike za dvojino pojavljajo (vedno nepopolno) tudi v zaimenski sklanji in v spregatvi glagolov.

[8] Morda – opaža Steenwijk (86) – je pogostejša končnica *-u*. To bi ustrezalo knjižni slovenščini, ki ima samo in vedno *-u*.

oblika *múžu*, medtem ko imajo obliki kot npr. **bébacę* (pustna šema) ali **wolę́* za nesprejemljivi. Kljub potrebi po nadaljnih preverjanjih te omejitve lahko postavimo domnevo, da se tudi tu odraža posebnost starih u-jevskih končnic kot nosilcev kategorije živosti, posebnost, ki jo, kot znano, ugotavljamo v več slovanskih jezikih.

To v resnici ne zadeva mestniške končnice, o kateri ne moremo reči – razen morda za rezijanščino, da je ohranila del kategorije živega v sodobnih slovanskih jezikih. Kar pa zadeva dajalniško končnico (*-ovi/-evi*), ki je že v stari cerkveni slovanščini označevala podspol človeškosti in živosti sploh, je znano, da se ta še danes uporablja v mnogih slovanskih jezikih za označevanje živih bitij ali ožjih semantično sorodnih kategorij, kot so lastna imena, oznake za sorodstvo itd. To se na primer redno dogaja v češčini, slovaščini in lužiški srbščini, sled take rabe pa najdemo tudi v ukrajinščini in v nekaterih makedonskih narečjih. Isto velja tudi za končnice množinskega imenovalnika, ki v poljščini, češčini in slovaščini (glej ustrezne oblike *-owie; -ové; -ovie /-ovia*) označujejo, čeprav z izjemami, del podspola človeškosti (Vaillant 1958: 124–126). Prav v tem smislu – torej znotraj širšega problema izražanja kategorije živosti v slovanskih jezikih – bi kazalo razvijati nadaljnje raziskave.

Kar zadeva pridevnik, sta v rezijanščini zanimivi razločevanje in razvrstitev povedkovne in prilastkovne vloge, znotraj slednje pa še bolj raba določnih in nedoločnih oblik.

Predvsem moramo opozoriti, da je kategorijo določnosti – ki odraža razloček med določnimi in nedoločnimi oblikami, izpričanimi v stari cerkveni slovanščini – zelo težko ugotoviti s formalnega vidika in da se ohranja dokaj jasno le še v oblikah imenovalnika in tožilnika ednine. Naj kot primer navedemo za imenovalnik in tožilnik moškega spola: *novi* proti *now*; za iste oblike srednjega spola: *novi* proti *now*; za edninski tošilnik ženskega spola: *dobro* proti *dobro*. Sicer pa lahko vsekakor opazimo, da se pri pridevnikih v prilastkovi vlogi[9] raje uporabljajo nedoločne oblike v primerih, ko pridevnik izraža trajne, stalne, »absolutne« lastnosti, kot na primer »grdo vreme«, »visoke gore«, »pretekla leta« itd. Nasprotno pa imajo določne oblike vrednost »relativnosti« v smislu, da označujejo predmete na bolj zapleten in razčlenjen način. Oglejmo si na primer razliko med »je *slap* temp« in »je din *slabi* temp:, kjer gre v prvem primeru za splošno, absolutno trditev, v drugem primeru pa pridevnik na bolj zapleten razčlenjen način označuje samostalnik (»Vreme je neke slabe vrste«) in mogoče celo predpostavlja (čeprav se to morda ne uresniči) dodatno pojasnilo o tem, za kakšne vrste vreme gre (Steenwijk: 133–114).

Te ugotovitve se zdijo zanimive, saj se na primer skladajo s položajem v srbščini in hrvaščini,[10] a so v nasprotju s tistim v ruščini, kjer krajša oblika pridevnika

---

[9] V povedkovni vlogi se praviloma uporabljajo nedoločene oblike, razen v nekaterih posebnih primerih, ki jih Steenwijk (113) označuje kot »samostalniško« vlogo pridevnika.

[10] Tudi tu označuje nedoločna (kratka) oblika pridevnika splošno, trajno značilnost. Primerjajmo n. pr. stavke »Dobar otac uvijek voli svoju djecu (Dober oče vedno ljubi svoje otroke) in »Moj je dobri prijatelj rekao...« (Moj dobri prijatelj je rekel...). Kratke oblike se redno uporabljajo v pregovorih, kot »Sit gladnu ne vjeruje« (Sit lačnemu ne verjame), »Dobar sluga loša gospodara« (Dober sluga slabega gospodarja) itd.

nakazuje prehodno, trenutno stanje, medtem ko nasprotno dolga oblika nakazuje trajno stanje, notranjo značilnost.[11] Kazalo bi torej poglobiti ta problem – ki zadeva široko in pomembno tematiko izražanja določnosti in nedoločnosti v slovanskih jezikih – ter pregledati in dopolniti gornja opažanja z upoštevanjem skladenjskih pojavov levega in desnega položaja pridevnika glede na samostalnik, rabo člena in tako naprej.

Glede zaimka in osebnega zaimka še posebej, lahko v rezijanščini opazimo predvsem prisotnost dvojne vrste zaimkov, torej polne/naglasne oblike poleg kratkih/nenaglašenih (ali naslonskih) oblik, katerih vloga se v bistvu ne razlikuje od vloge v drugih slovanskih jezikih, ki imajo naslonske oblike zaimkov, v prvi vrsti od vloge v knjižni slovenščini. Tudi v rezijanščini se namreč naglasne oblike uporabljajo takrat, ko želimo zaimek posebej poudariti, ali v povezavi s predlogi; sicer se uporabljajo naslonske oblike.

Zanimivo bi bilo ugotoviti, kateri položaj ti naslonski zaimki zavzamejo v stavku: če se torej še ravnajo po »Wackernaglovem zakonu« (kot n.pr v knjižni slovenščini) ali se mogoče pojavljajo v drugačnem skladenjskem redu, ki je novejši in morda pod vplivom sosednjega romanskega jezikovnega sveta.[12]

Poleg tega gre opozoriti na to, da se v rezijanščini ta pojav – dvojna vrsta naslonskih in naglasnih oblik zaimka – razširja tudi na imenovalnik, torej na obliko, ki v drugih slovanskih jezikih ni razvila naslonske različice, kar kaže na prisotnost posebno »močnega« produktivnega modela, ki je tipološko podoben tistemu v sosednjih severnoitalijanskih narečjih.

V zvezi z naslonskimi oblikami zaimkov je nato še zanimiva ugotovitev, da se v rezijanščini te oblike lahko nahajajo tudi poleg naglasnih oblik in torej v sestavi, ki jo lahko označimo kot »redundanto«. Oglejmo si naslednje primere:

(1) Ja si *ti* rẹ́kal *tabẹ́*
Jaz sem ti rekel (naš primer)[13]

(2) Nị́matẹ *me* glédat *mlɛ́*
Ne smete me gledati

(3) *Te* znajo tabɛ́
Te poznajo

Gre za pojav podvajanja zaimkov (*clitic doubling*), ki je v slovanskih jezikih skoraj neznan,[14] najdemo pa ga v severnoitalijanskih narečjih in v furlanščini, kjer ta raba kaže nekatere omejitve, ki jih rezijanščina nima.

---

[11] Pomislimo na stavke: »-Počemu ty segodnja molčaliv? – A ja molčalivyj (po charakteru, vsegda)!« In analogno: »-Ty segodnja krasiva! – A ja krasivaja!« Opozoriti pa je treba, da gre tu za oblike v povedkovni vlogi, saj je znano, da pozna sodobna ruščina v prilastkovni vlogi, če odštejemo nekaj reliktov (»na bosu nogu«, »po belu svetu« itd.) le še rabo dolgih oblik pridevnika.

[12] Pozitiven odgovor v tem smislu, vendar omejen na naslonske oblike pomožnika »biti«, prinaša Skubic (1991: 363). Glede analize stave zaimenskih naslonk v stavku v raznih slovanskih jezikih in v romanskih jezikih glej R. Benacchio, L. Renzi 1987 in Benacchio 1988.

[13] Naj preciziramo, da so v rezijanščini prav tako sprejemljivi stavki s samim naslonskim (npr. »Ja si ti rẹ́kal«) ali samim naglasnim zaimkom (»Ja si rẹ́kal tabẹ́).

Opazimo namreč, da se v furlanščini – za razliko od rezijanščine – podvajanje zaimkov kaže samo v dajalniku – torej v predložnem sklonu – in ne v tožilniku. V furlanščini so torej sprejemljivi stavki kot na primer: »*Ti* aj dit a *tí*« (Sem ti rekel) ali »*Ti* aj skrit a tí« (Sem ti pisal), medtem ko bi bili nemogoči stavki z naslonskim zaimkom v tožilniku, kot na primer »**Ti* viot simpri *té*« (Vidijo te vedno) ali »**Lu* viot simpri *lúi*« (Vidijo ga vedno).

Drugo zanimivo rabo naslonskih zaimkov, ki je izpričana v rezijanščini, predstavlja pojav, ki ga imenujemo »zaimkovno povzemanje osebka« in ki zadeva seveda samo imenovalnik. Na primer:

(4) *Woné na* ma pašjón
Ona je navdušena

(5) *Wón an* rumuńị po njagé
On govori po svoje

Zaimkovno povzemanje osebka se lahko razširi tudi na primere, kjer osebek ni izražen z naglasno obliko zaimka, marveč s samostalnikom. Na primer:

(6) Utruc *ni* ba mẹli bit bọ impanjáni
Otroci bi morali biti bolj marljivi

Tudi ta pojav – ki ga, kolikor vemo, v drugih slovanskih jezikih ni – je izpričan v severnoitalijanskih narečjih in še posebej v furlanščini, kjer je celo pravilo, da mora vsako osebno glagolsko obliko obvezno spremljati naslonski osebek: medtem ko je naglasna oblika zaimka lahko odsotna, je naslonska oblika obvezna, pa naj se pojavlja sama ali poleg osebka, izraženega z naglasno obliko zaimka ali s samostalnikom. Na primer: »*Al* ciante« (Poje) poleg » Lúi *al* ciante« (On poje) ali, ko je osebek izražen s samostalnikom, »Bepi *al* ciante (Bepi poje, ne pa: »**Lúi* ciante« (On poje) in »*Bepi ciante« (Bepi poje).[15]

V zvezi z osebnimi zaimki v rezijanščini kaže slednjič opozoriti še na zanimiv položaj, ki zadeva zaimek za 1. osebo ednine: poleg naslonske oblike *ja* imamo še dve različici naglasne oblike (*jé* in *jés*), ki imata različni konotaciji. Medtem ko je prva, ki je daleč pogostejša, nevtralna, je druga, ki se zdi starejša, označena kot »spoštljiva« oblika. Kot navaja Steenwijkova informatorka, leta 1928 rojena Rezijanka, se ta oblika uporablja »takrat, ko želi kdo imeti večjo veljavo« (119). Milko Matičetov (1993: 75) je mnenja, da pojava ne gre povezovati toliko z avtoritativnostjo, ampak bolj z dejstvom, ali zaimek označuje moškega (v tem primeru se raje uporablja »starejša« oblika) ali žensko. Ni težko ugotoviti, da si razlagi nista nujno v nasprotju, temveč se celo stekata v označevanje medosebnih odnosov med

---

[14] Vendar so v bolgarščini običajni stavki kot: »Na tebe ti kazah« (Tebi sem rekel) ali »Tebe te izvikaha v direkcijata« (Tebe so poklicali v direkcijo), torej stavki z obema oblikama zaimka, naglasno in naslonsko. Vendar gre tu za skladenjsko drugačen primer, kjer opravlja naslonka jasno določeno vlogo »povzemanja« naglasne oblike zaimka v levem položaju.

[15] V rezijanščini ta raba ni obvezna: stavka 4 in 5 sta n. pr. možna (seveda z drugačnim pomenskim odtenkom) tudi z enim samim zaimkom (naslonskim ali naglasnim), stavek 6 pa je možen tudi brez naslonskega zaimka, ki povzema samostalniško izražen osebek.

moškim in žensko, oblikovanih po izrazito patriarhalni kulturi, na kar je opozoril že Baudouin de Courtenay (1876: 285).

Glede kazalnih zaimkov lahko v rezijanščini opazimo prisotnost dveh vrst teh oblik, torej oblik za označevanje bližjih predmetov in tistih za označevanje daljnjih predmetov: v imenovalniku ednine se glasijo *jsé, jsǫ́, jsá* oziroma *jté, jtǫ́, jtá.*

Ta sistem »dvojnih elementov«, ki je tako kot v večini slovanskih jezikov nadomestil praslovanski sistem »treh elementov«,[16] se razvija v zapletene paradigme, ki obsegajo tako naglasne kot naslonske oblike. Slednje nastanejo z onemitvijo začetnega -j in so izpričane v vseh oblikah paradigme.[17]

Izredno zanimivo je v tej zvezi ugotoviti, kako se naslonske oblike kazalnega zaimka za oddaljeni predmet (*jté, jtǫ́, jtá*) – ki predstavlja torej razvoj zaimka *tъ, ta, to* – pogosto uporabljajo kot predslonke v vlogi določevanja, ki nima več izvorne kazalne vrednosti, torej v vlogi, ki jo lahko označimo kot vlogo določenega člena. Poglejmo naslednje primere:

(7) Te rozajánski glas
(ime radijske oddaje o Reziji)

(8) Te rozajánski plét jẹ polénta nu mǫ́čica
Rezijanska jed je polenta in golaž (naš primer)

(9) Ni bo bili pásli te konjé nu te wǫ́wce[18]
Morda so pasli konje in ovce

Opažanja so zanimiva predvsem zato, ker kažejo na razširjenost določenega člena, ki stoji pred samostalnikom ali pridevnikom, ki ga določa, v narečju, ki pripada jezikovnemu območju – slovanskemu –, ki pozna zelo omejeno rabo člena. Drugič pa tudi zato, ker kaže pojav v rezijanščini zanimivo analogijo z drugimi slovanskimi jeziki, ki člen poznajo, v smislu, da tudi v teh jezikih izhaja člen iz istega kazalnega zaimka, ki je v stari cerkveni slovanščini označeval »srednje oddaljen« predmet.

Pri tem mislim predvsem na balkanski prostor in še posebej na bolgarščino, kjer je stari kazalni zaimek *tъ, ta, to* (vendar v naslonski obliki, torej za samostalnikom ali pridevnikom, ki ga določa) končno prevzel vlogo določnega člena. Mislim pa tudi na sledove enake rabe (v istem naslonskem položaju), ki je še ohranjena v nekaterih velikoruskih narečjih in izpričana tudi v nekaterih staroruskih literarnih besedilih (prim. o tem Benacchio, Renzi 1987: 19–21).

---

[16] Primerjaj starocerkvenoslovanski sistem zaimkov *sь, tъ* in *ovъ*, ki označujejo govorcu bližnji, srednje oddaljen in oddaljen predmet (Vaillant, 1958: 379).

[17] Vendar obstajajo poleg oblik, ki so nastale s preprostim izpadom začetnega protetičnega elementa, druge oblike, ki izkazujejo tudi zapletene spremembe v vokalizmu (Steenwijk: 122).

[18] Glede pomena »domnevnosti«, ki ga v rezijanščini izražajo tovrstne zgradbe, za katere so značilne oblike prihodnjika glagola »*bȁt*« v povezavi s preteklim deležnikom na -l istega glagola (v vlogi pomožnika), ki mu sledi pretekli deležnik na -l ustreznega glagola, primerjaj Steenwijk: 184. Podobne zgradbe, ki izražajo domnevnost s prihodnjikom, najdemo v italijanščini (n.pr. »Saranno state le tre« (Bodo bile tri = Bilo je morda ob treh), »L'avranno detto loro« (Bodo rekli oni = Morda so to rekli oni).

Mislim pa tudi, in celo predvsem, na zahodni slovanski prostor in točneje na v lužiški srbščini redno (na pogovorni ravni pa tudi v češčini in poljščini) izpričano rabo istega kazalnega zaimka v predslonskem položaju, torej pred samostalnikom ali pridevnikom, prav tako kot v rezijanščini. Taka raba, ki je sodobna knjižna slovenščina ne pozna,[19] je izpričana v najrazličnejših starih slovenskih besedilih. Naj se omejim na to, da kot primer navedem nekaj naslovov Trubarjevih del, kot so *Ta pervi deil tiga noviga testamenta. Ta drugi, Ta celi novi testament* itd. Ista raba starega kazalnega zaimka v predslonskem položaju v vlogi določnega člena se redno nahaja tudi v slovenskih knjižnih besedilih naslednjih dveh stoletij.[20]

Poglobljena, razčlenjena in »celostna« obravnava tega pojava, ki bi presegla meje same rezijanščine in ki bi ob upoštevanju možnih jezikovnih interferenc izhajala vendarle predvsem iz upoštevanja praslovanskega jezikovnega sistema in njegovih notranjih možnosti, ki so se potem na različnih krajih in v različnih časih različno izražale, bi lahko pomenljivo prispevala k osvetlitvi problema izražanja določnosti (in nedoločnosti) v slovanskih jezikih.[21]

Da zaokrožimo sistem člena, naj končno še omenimo, da pozna rezijanščina tudi nedoločni člen, katerega oblike sovpadajo z naslonskimi oblikami števnika *də̀n, dnọ́, dnẹ́*. Tudi v tem primeru se naslonske oblike tvorijo povečini z opuščanjem začetnega soglasnika.[22]

Kar zadeva glagol, je v rezijanščini izredno zanimiv razvoj sistema preteklih časov. Danes se ta sistem v bistvu ne razlikuje od sistema knjižne slovenščine (in hkrati večine sodobnih slovanskih jezikov), saj pozna kot osnovno obliko za pretekli čas opisno tvorbo s sedanjim časom glagola »biti« (*bə̀t*) in preteklim deležnikom na -l (torej staro obliko perfekta).[23] Kljub temu pa ohranja sledove prejšnjega stanja, ko so poleg analitičnih oblik perfekta in pluskvamperfekta soobstajale tudi sintetične oblike imperfekta in aorista.

---

[19] Je pa v določeni meri prisotna tudi v drugih narečjih poleg rezijanskega. Naj na primer opozorimo, da kraška narečja kažejo rabo nesklonljive oblike (*ta*), ki se sicer ne more povsem istovetiti s pravo rabo člena, a je tej rabi zelo blizu in se zdi, da predstavlja nekakšen »vmaesni člen«. Glej n. pr. »Katero obleko denem? – Ta novo«: »S katerim avtom greš? – S ta novim.«

[20] O tem specifičnem problemu glej Benacchio (1996: 2–4).

[21] Po našem mnenju namreč sama jezikovna interferenca (sosednjih balkanskih jezikov za bolgarščino in makedonščino: nemščine za slovenščino in zgoraj omenjene zahodne slovanske jezike) ne more pojasniti pojava nastanka člena v nekaterih slovanskih jezikih, še manj pa različne skladenjske stave (naslonsko oziroma predslonsko), v katerih se ta pojavlja. Poleg interference (in v primeru rezijanščine gre tu za novo možnost: iz italijanščine in/ali furlanščine) je potrebno vedno upoštevati tudi »notranja« dejstva, ki zadevajo obravnavani jezikovni sistem. Sicer bi ne mogli na primer razložiti že omenjene rabe zapostavljenega člene, ki je izpričana na območju vzhodnoslovanskih jezikov.

[22] Vendar ne v moškem spolu ednine, kjer je izpričana tudi oblika *din* z ohranjenim začetnim *d-*. Naj opozorimo še na prisotnost več različic (za katere je vedno značilen nenormalen razvoj vokalizma) za isto obliko (n. pr. *din/ni* za moški spol; *nọ/nu* za srednji itd.) (Steenwijk: 126).

[23] Naj opozorimo še na prisotnost predpreteklika v rezijanščini: sestavljen je iz oblik preteklika pomožnika »biti«, povezanih s preteklim deležnikom na -l ustreznega glagola. Medtem ko je v knjižni slovenščini ta glagolska oblika prešla iz žive rabe in je občutena kot »papirnata«, se v rezijanščini – morda tudi pod vplivom italijanščine – redno uporablja pri izražanju dejanj iz daljnje preteklosti.

Ta pomenljiva arhaična poteza v resnici ne zadeva sodobnega stanja, ki kaže skrajno redko rabo imperfekta, medtem ko o aoristu ni več sledu. Točneje povedano, Steenwijk poroča, da je imperfektne oblike zabeležil le za sedem glagolov: *bə̀t, díwat, dujájat,*[24] *mẹ́t, morẹ́t, parájat, tẹ́t*. Oblike se v tretji osebi ednine glasijo takole: *bẹ́šẹ, díwašẹ, dujájašẹ, mẹ́šẹ, morẹ́šẹ, tẹ́šẹ*.[25]

Toda v prejšnjem stoletju so se sintetične oblike za pretekli čas pojavljale še dokaj pogosto. Baudouin de Courtenay je na primer zabeležil najrazličnejše oblike imperfekta poleg zelo redkih oblik aorista, ki jih je označil kot arhaične, v rabi le še izključno pri starejših generacijah (to pa v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja).[26]

Kar zadeva posebej imperfekt, bi bila zaželena striktno oblikoslovna študija o razvoju njegovih oblik, ki bi lahko izhajala iz primerjave med oblikami, ki jih je zabeležil Steenwijk.[27] Taka študija bi lahko bila še zanimivejša, če bi se razširila na primerjavo vzporednih razvojev iste glagolske oblike v drugih slovanskih jezikih, ki so to obliko ohranili, kot na primer srbohrvaščina in bolgarščina.[28]

Rezijanski imperfekt pa bi zaslužil obravnavo tudi v zvezi z njegovo uporabo v vlogi pogojnika. To rabo je zabeležil že Baudouin de Courtenay,[29] posebej pa je nanjo opozoril naknadno Ramovš v prej omenjeni razpravi (119); ta modalna funkcija rezijanskega imperfekta se zdi še danes zelo razširjena in je celo pogostejša kot zgolj preprosti pomen preteklega dejanja. Po pričevanjih, ki jih je zbral Steenwijk (182–183), se namreč imperfekt uporablja predvsem za označevanje dejanj, ki naj bi se dogodila v preteklosti, a se niso udejanila. Ta modalni pomen imperfekta, kakor je znano, nikakor ni pojav, ki bi ga slovanski jeziki ne poznali. Še več; kot je bilo večkrat zapaženo, gre ta pomen obravnavati kot »implicitnega« za ta pretekli čas. Zato zlahka teži v tak razvoj (če semantika posameznega glagola to omogoča) v številnih jezikih, tudi zunaj slovanskega jezikovnega sveta (prim. Weinrich 1973: 237–240, Bertinetto 1986: 374–80).

Če ostanemo v okvirih slovenščine, najdemo jasno sled te rabe na primer v Brižinskih spomenikih in točneje v začetnem stavku drugega fragmenta, kjer se dvakrat zapored pojavlja oblika za tretjo osebo ednine glagola »biti« prav v pomenu pogojnika: »Et'e bi ded naš ne səgrešil, to w weki i̯emu *be* žiti, starosti ne

---

[24] Nedoločniško obliko tega glagola sem sama »rekonstruirala« (po analogiji) na osnovi oblik, ki jih je Steenwijk zabeležil v okviru svojih raziskav in med katerimi tega nedoločnika ni.

[25] Glej Steenwijk: 138. Za *parajat* ni izpričana tretja oseba ednine, ampak prva: parajašon.

[26] Mislim na oblike za prvo osebo ednine *harduh* (šel sem), *pridah* (prišel sem), pa tudi na obliko za tretjo (in drugo) osebo ednine *vzệ* (vzel je), ki jih Baudouin 1895 navaja v paragrafih 244 oziroma 1352. Opozarjam tudi na oblike *bè, idu, nalese, povi* (Baudouin 1875: 5–6 in 24), glede katerih sam raziskovalec poudarja, da so že povsem nerazumljive odraslim generacijam tistega časa (oblike so namreč povzete iz Rezijanskega katekizma, sestavljenega približno stoletje prej, ob koncu 18. stoletja).

[27] Tudi Sreznevskij (1841: 135) prinaša nekaj oblik imperfekta, koristnih za tovrstno diahrono analizo.

[28] O razvoju imperfektnih oblik v nekaterih južnoslovanskih narečjih (vključno z rezijanščino) v stiku z romanskim jezikovnim svetom glej na primer Sedlaček (1962).

[29] Glej na primer stavek: »Paršàl tà̯u to drúgo na štáncjo bœšœ, ka na šívaše, ka na šívaše, ma na ni mörœšœ šíwat jíto öro (Stopil je v drugo sobo: bila je, kot bi šivala, vendar ni mogla šivati ob tisti uri) (Baudouin 1895: par. 10).

prịieml'ot'i [...] nu w weki ịemu *be* žiti« (Ko bi naš ded ne bil grešil, bi mu bilo (dobesedno: »mu je bilo«) na veke živeti, ne bi poznal starosti [...] temveč bi mu bilo (dobesedno: »mu je bilo«) večno živeti.).[30]

Raziskovanje pojavov v zvezi z modalnim pomenom imperfekta tako v rezijanščini kot v drugih slovanskih jezikih v različnih zgodovinskih obdobjih, ki bi upoštevalo tudi druge neslovanske jezike, bi lahko pripomoglo k pojasnjevanju zapletene semantike preteklih glagolskih časov.

Razvoj sistema preteklih časov v rezijanščini bi lahko slednjič privedel do zanimivih rezultatov, če bi ga obravnavali v odnosu do kategorije glagolskega vida. Tovrstna študija bi bila še kako koristna, bodisi zato, ker vprašanje glagolskega vida v rezijanščini ni bilo, kolikor vemo, nikoli obravnavano, kot predvsem zato, da bi ugotovili, če in kako je dolgotrajna ohranitev starih sintetičnih oblik za pretekli čas (aorista in imperfekta) vplivala na raven kodifikacije vidskega sistema. Ta problem bi bilo treba obravnavati ne le na osnovi podatkov današnjega govorjenega jezika, temveč tudi v diahroni perspektivi, ki naj bi izhajala iz najstarejših ohranjenih rezijanskih pisnih pričevanj in upoštevala tudi bogato gradivo rezijanske ljudske epike. Obenem pa bi bilo vprašanje treba osvetliti tudi s širše primerjalne perspektive, ki bi upoštevala razvoj v drugih slovanskih jezikih, tako tistih, ki so izgubili stare oblike za pretekli čas – teh je največ, kot tistih, ki so jih kot srbščina in hrvaščina še ohranili.[31]

Končno nam rezijanščina ponuja še en skladenjski pojav, ki bi ga bilo zanimivo obravnavati; gre za neosebne stavčne tvorbe. Tu mislim predvsem na stavke tipa:

(10) Sa díwa *skụ̑to*
Se deva skuto

(11) Sa *ji* díwa ta-w štanjádo
Se jih deva v kozico

Tovrstne stavčne zgradbe, kjer element, ki ima semantično vlogo predmeta, ohranja tudi oblikoslovne značilnosti predmeta, so v italijanščini (in furlanščini) povsem regularne, za slovanske jezike pa neobičajne, saj se v teh primerih raje uporabljajo trpne oblike, kjer dobi predmet oblikoslovne značilnosti osebka.

Zanimivo je še, da je v jeziku, ki ne pozna samostalniške sklanje, kot je to italijanščina (ali furlanščina), stavek iz primera 10, kjer je element, ki ima semantično vlogo predmeta, izražen s samostalnikom, dvoumen (v smislu, da ni jasno, če gre stavek razumeti kot trpen ali kot neoseben), nasprotno pa v rezijanščini tožilniška oblika samostalnika razprši vsak dvom in nakaže povsem jasno razlago v smislu neosebnega stavka. Drugače je v stavku, kot je naš primer 11, kjer je semantični

---

[30] Zapis po R. Kolariču v *Freisinger Denkmäler,* 1968, 211). Naj tu opozorimo, da najdemo podobno rabo imperfekta v začetnem stavku »Slova o polku Igorjevem«: »Ne lěpo li ny bjašet, bratie, načati starymi slovesy [...], (Ne bilo bi (dobesedno: »ni bilo«) primerno, bratje, začeti s starimi besedami [...]).

[31] Kar zadeva srbohrvaščino, lahko trdimo, da njen vidski sistem kaže manj razvito kodifikacijo (v primerjavi n.pr. z ruščino, ki je razvila mnogo širšo semantiko) prav zaradi dolgotrajnega ohranjanja sintetičnih oblik preteklega časa, ki so omogočale – in na določeni stilni ravni še omogočajo – izrazne možnosti, ki jih navadno izraža kategorija vida.

predmet izražen z zaimkom. V tem primeru nam prisotnost naslonske zaimenske oblike za predmet, ki se razlikuje od oblike za osebek, tudi v italijanščini (in furlanščini) omogoči, da prav tako kot v rezijanščini nedvoumno razumemo stavek kot neoseben. (Prim. furl.: »Si ju met te pignate«).

Te zgradbe, ki verjetno odražajo pojave jezikovne interference, so zanimive tudi in predvsem zato, ker dodajajo nov element v že zapleteno sliko neosebnih struktur v slovanskih jezikih in bi jih bilo zato treba obravnavati v tem širšem primerjalnem pogledu.

Iz italijanščine prevedla
Živa Gruden.

LITERATURA IN VIRI

J. BAUDOUIN DE COURTENAY, 1875: *Rez'janskij katixizis, kak priloženie k »Opytu fonetiki rez'janskix govorov«*. Varšava, Peterburg.

– – 1876: Rez'ja i Rez'jane. *Slavjanskij Sbornik* III, otd. I. Sankt-Peterburg. 223–371.

– – 1895: *Materialen zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie* I. *Resianische texte, gesammelte in den Jj. 1872, 1873 und 1877....* St. Petersburg.

R. BENACCHIO, 1988: I pronomi clitici nelle lingue slave dell'area balcanica. *Europa Orientalis* 7. 451–469.

– – 1994: Peculiarità morfosintattiche del dialetto resiano. *Problemi di morfosintassi delle lingue slave* IV. Padova: Unipress. 223–243.

– – 1996: A proposito dell'articolo determinativo in sloveno: la testimonianza del Catechismo resiano del Settecento. *Studi slavistici in onore di N. Radovich*. Ur. R. Benacchio e L. Magarotto. Padova: CLEUP. 1–16.

R. BENACCHIO, L. RENZI, 1987: *Clitici slavi e romanzi*, Quaderni Patavini di Linguistica. Monografie. 1. Padova.

P. BENINCÀ, L. VANELLI, 1984: Italiano, veneto, friulano: fenomeni sintattici a confronto. *Rivista italiana di dialettologia* 8. 165–194.

P. M. BERTINETTO, 1986: *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano* (II sistema dell'indicativo). Firenze: Accademia della Crusca.

J. DOBROVSKÝ, 1806: Über die Slawen im Thale Resia. *Slavin, Bothschaft aus Böhmen an alle slawischen Völker*. Prag: 120–128. 2. izdaja, prva iz leta 1834.

FREISINGER DENKMÄLER, 1968: *Brižinski spomeniki, Monumenta Frisingensia*. München: R. Trofenik.

M. MATIČETOV, 1993: Per un resiano grammaticalmente corretto. *Fondamenti per una grammatica resiana* (Atti della Conferenza internazionale tenutasi a Prato di Resia (UD), 11–13 dicembre 1991). Ur. H. Steenwijk. Padova: CLEUP. 67–84.

F. RAMOVŠ, 1924: Razvoj imperfekta v rezijanščini. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* IV. 117–119.

– – 1928: Karakteristika slovenskega narečja v Reziji. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VII. 107–121.

– – 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana.

– – 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana.

J. SEDLAČEK, 1962: Ob osobyx dialektnyx formax južnoslavjanskogo imperfekta. *Balkansko ezikoznanie* V/2. 49–55.

M. SKUBIC, 1991: Interferenze sintattiche di origine romanza nelle parlate slovene occidentali: la strutturazione del sintagma aggettivale, della frase, del periodo. *Linguistica* XXXI. Paulo Tekavčić sexagenario in honorem oblata. Ljubljana. 361–365.

I. I. SREZNEVSKIJ, 1841: O narečiax slavjanskix. *Žurnal ministerstva narodnago prosveščenija* XXXI. 133–164.

H. STEENWIJK, 1992: *The Slovene dialect of Resia. San Giorgio* (Studies in Slavic and general linguistics 18. Ur. A. A. Barentsen, B. M. Groen, R. Sprenger). Amsterdam-Atlanta: Rodopi.

A. VAILLANT, 1958: *Grammaire comparée des langues slaves* II: *Morphologie: Flexion nominale*. Lyon-Paris: IAC.

W. VERMEER, 1993: L'origine delle differenze locali nei sistemi vocalici del resiano. *Fondamenti per una grammatica resiana*. Ur. H. Steenwijk. Padova: CLEUP. 119–148.

H. WEINRICH, 1973: *Le temps*. Paris: Editions du Seuil.

ZUSAMMENFASSUNG

Im vorliegenden Beitrag werden die wichtigsten morphosyntaktischen Eigenheiten des Dialekts des Resia-Tales untersucht, die nicht nur wegen der Archaismen, die diese Sprachvarietät innerhalb des slawischen (und besonders des slowenischen) Areals kennenzeichnen, sondern auch wegen der zahlreichen Sprachinterferenzen aus dem benachbarten romanischen Sprachgebiet, von besonderem Interesse sind.

Besondere Aufmerksamkeit wurde folgenden Phänomenen gewidmet:

- dem häufigen Gebrauch von clitischen Pronominalformen, die auch im Zusammenhang mit den entsprechenden betonten Formen auftreten (clitic doubling u.s.w.);
- der Anwesenheit einer Art proclitischen bestimmten Artikels der – genau wie im Bulgarischen – vom Demonstrativpronomen der mittleren Distanz *tъ, ta, to abgeleitet ist, sich aber in proclitischer und nich enclitischer Position vor (und nicht nach) dem bestimmten Nomen befindet;*
- der (zwar nur teilweisen) Erhaltung des Imperfekts, besonders in Modalfunktion, sowie dem relativ jungen Verlust des Aorist (gegen Ende des vergangen Jahrhunderts).

ZIDARJEVI ROMANI KOT PRESKUSNI KAMEN NARATOLOGIJE

(Miran Štuhec: Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad
Poetika romanov Pavleta Zidarja. Ljubljana: Rokus, 1996. 179 str.)

Avtorjeva odločitev, da ravno na romanih Pavleta Zidarja – »kontroverznega in izzivalnega pisatelja povojne dobe« – tako ga je označil Jože Pogačnik v osmi knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva* – preskusi naratološko metodo, je nedvomno pozornosti vredno dejanje. Razlogov za to je več. Do zdaj se namreč še nihče ni lotil sistematične obravnave obsežnega proznega opusa tega pisatelja. Imamo sicer nekaj spremnih besed v posameznih izdajah Zidarjevih del in nekaj člankov, kar pa še zdaleč ni dovolj za ustrezno literarnozgodovinsko umestitev ali pretehtano literarnoteoretsko opredelitev. Knjiga *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* je potemtakem prvo in zaenkrat edino obsežnejše besedilo na to temo. Isto velja tudi za drugo, nič manj pomembno in nemara celo aktualnejšo temo, ki jo knjiga načenja. To je naratologija ali natančneje, aplikacija naratoloških metod na romane Pavleta Zidarja. Zato se zdi umestno vprašati, ali to, kar knjiga prinaša, lahko upravičeno razglasimo za oranje ledine na področju slovenske naratologije. Odgovor na to vprašanje je odvisen od tega, kaj natanko razumemo pod izrazom naratologija. Avtor knjige namreč termina ne opredeli, rabi ga kot nekaj povsem samoumevnega. Pove pa, in to že na samem začetku, da namen njegove raziskave »ni le vsebinsko določiti princip strukture korpusa oziroma pojasniti poetološke in naratološke posebnosti pripovedne proze izbranega pisatelja, ampak in morda predvsem v slovenskem prostoru preizkusiti naratologijo«. To pa je ravno tisto, kar daje knjigi aktualnost in hkrati zbuja na Slovenskem do zdaj neslutena pričakovanja, za katera je mogoče že vnaprej vedeti, da se bodo težko izpolnila. Saj je naratologija kot metoda, ki se je razvila iz strukturalne poetike in semiotike, po eni strani – kot strogo strukturalistična disciplina – že presežena in izčrpana smer, po drugi strani pa se pod okriljem strukturalističnih teorij še vedno intenzivno razvija. Pri tem je celo prebila okvire literarne vede in se uveljavila na obsežnih interdisciplinarnih področjih, ki se raztezajo od medicine in psihologije do zgodovinopisja in prava, kar je po svoje razumljivo, saj se s fenomenom pripovedi človek srečuje na vsakem koraku. Toda avtorju knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* se zdi samoumevno, da ostaja v jasno začrtanih okvirih literarne vede, in svoje odločitve ne upraviči, kakor tudi ne utemelji izrazito imanentnega pristopa k Zidarjevim tekstom, ker najbrž meni, da je z napovedjo naratološke metode že vse pojasnil.

Knjiga ne vsebuje nikakršne eksplicitne literarnoteoretske podlage. Njeno prisotnost je v delu sicer opaziti, vendar zgolj implicitno in vzporedno preko metodološkega orodja, s katerim si avtor pomaga do svojih sklepov in ugotovitev. Tako se na prvi pogled zdi, da gre za izjemno ambiciozen projekt, saj takšna obravnava zahteva večjo spretnost pri formuliranju in dejavnejšo udeležbo bralca kot čisto teoretiziranje, ki je lahko tudi dolgočasno in utrujajoče. Poleg tega neposredna aplikacija predhodnih teoretičnih dognanj na konkretna literarna besedila marsikdaj privede raziskavo v slepo ulico, zlasti če teoretik nima povsem srečne roke pri zamejitvi korpusa in izbiri primerov. Glede na to je vsekakor bolje, da teoretična podlaga diskretno sije skozi raziskovalčeve ugotovitve, opažanja in sklepe, ki nastajajo ob konkretnih besedilih. Tako bi popolna odsotnost čisto teoretskega dela utegnila biti knjigi prej v korist kot v škodo, če ne bi šlo ravno za naratologijo, disciplino, ki si v okviru slovenske literarne teorije še ni mogla izboriti terminološke enoznačnosti, kaj šele

jasno opredeljenega mesta. Očitno se tega po svoje zaveda tudi avtor knjige, saj čuti potrebo, da svoje početje vendarle upraviči, ko zapiše, da se pri nas kaže »pomanjkanje literarnoteoretičnega znanja« in da se pojavlja »pomensko nenatančna, včasih že kar samovoljna terminologija«. Zato meni, da je cilj njegovega dela tudi v tem, da prispeva »delež k vzpostavitvi reda na tem področju«. Ker je to ena izhodiščnih misli knjige, si velja pobliže ogledati, kakšen in kolikšen je ta delež.

Avtor najprej ugotovi, da ne strukturalizem ne naratologija v slovenski literarni vedi nista bila zastopana tako kot »pri mnogih drugih narodih«. Zdi se, da ima pri tem v mislih predvsem Francoze, pri katerih je izraz v šestdesetih letih nastal in se kmalu potem uveljavil še v drugih jezikovnih okoljih, zlasti v Angliji in ZDA, ne nazadnje tudi na Hrvaškem. Tako je izraz naratologija sčasoma postal izrazito modni termin, kar samo po sebi še ne bi bilo moteče, če z modnostjo in razširjenostjo ne bi postal tudi ohlapnejši. Zato nemara ne bi bilo odveč, če bi razprava, ki se loteva obravnave tega področja, termin najprej opredelila, še zlasti zato, ker je dosedanji razvoj naratologije pokazal, da imajo jezikovne in kulturne meje tudi določen vpliv na razvoj te discipline.

Avtorjeva sodba o odsotnosti naratoloških raziskav v slovenski literarni vedi je upravičena le, če naratologijo razumemo bodisi kot disciplino, ki se je razvila v okviru francoske strukturalne poetike in semiotike, bodisi kot poststrukturalistično disciplino, ki je pod vplivom pragmatike, tekstne lingvistike, sociologije in drugih ved sčasoma prerasla v interdisciplinarno smer. Kakor hitro pa jo jemljemo v predstrukturalističnem smislu, kot teorijo pripovedi na sploh, ne smemo spregledati prispevkov slovenskih avtrojev (Kmecla, Dolgana, Bernika in še koga) na tem področju.

V knjigi *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* je izraz naratologija rabljen v obeh pomenih, večinoma strukturalistično, mestoma pa tudi predstrukturalistično. Vendar avtor teh razlik ne eksplicira, čeprav niso nepomembne, saj so predvsem metodološke narave. Strukturalistična metoda je deskriptivna in uporablja predvsem lingvistične analogije, predstrukturalistična pa si prizadeva razlagati, toda njena razlaga nujno spet prerase v pripoved. Ko avtor že takoj na začetku pove, da ga je k razčlenjevanju in tipološkemu opisovanju Zidarjevih romanov izzvala ravno neobvladljivost tega proznega opusa, za katerega se ve, da je eden najobsežnejših v slovenski književnosti, nehote evocira besede, s katerimi Roland Barthes začne svoj sloviti, čeprav danes že preseženi *Uvod v strukturalno analizo pripovedi:* »Nešteto je pripovedi na svetu ...« (Barthes: Introduction à l'analyse structurale des récits, 1977, 7); in nekoliko dlje zapiše, da se spričo neskončnega števila različnih pripovedi in zaradi mnogoterosti stališč analitik znajde v položaju, ki ga je mogoče primerjati s Saussurjevim. Zato je Barthes prepričan, da je glede na tako stanje uporaba čisto induktivne metode nemogoča, in se odloči za dedukcijo. Tako si tudi avtor knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* pomaga z dedukcijo, ko postavi izhodiščno hipotezo o opoziciji kot tisti invariantni strukturi, ki jo dosledna analiza lahko odkrije v vseh Zidarjevih romanih. Nato skuša z razčlembo korpusa tekstov to hipotezo postopoma potrditi. Ta teza o invariantni strukturi, ki je ena izhodiščnih tez knjige, napotuje neposredno na konceptualni okvir strukturalizma, čeprav se pozneje, ob analizi Zidarjevih romanov, ko avtor mestoma bolj interpretira, kot analizira, pojavijo nekatera metodološka in terminološka odstopanja od naratološke prakse tistih francoskih strukturalistov, ki imajo največje zasluge na področju naratologije. To so Roland Barthes, A.-J. Greimas in Gerard Genette, če omenimo le tiste, na katere se knjiga izrecno sklicuje. Njen avtor je v skladu z zgodnjo naratološko doktrino prepričan, da je mogoče sleherno pripoved ali korpus pripovedi zreducirati na neki temeljni princip ali, kot pravi, »racionalno jedro«, ki je v osnovi sleherne pripovedi in hkrati tudi v osnovi določenega pripovednega korpusa kot celote. Ta

temeljni princip se po avtorjevem mnenju odraža na vseh strukturnih ravneh pripovedi, na katerih poteka razčlemba Zidarjevih tekstov (romanov, ki so izšli do leta 1980). To so sižejsko-kompozicijska, funkcijska, modalna in aktantska raven ter raven naracije. Toda avtor zamolči, zakaj se je odločil za pet ravni in zakaj ravno za omenjenih pet. Ta njegova drža je sicer zanimiva, a hkrati tudi vprašljiva, predvsem zato, ker na začetku sedmega poglavja, kjer govori o ravni naracije (na tem mestu bi bil dobrodošel namig, kako razumeti izraz naracija glede na izraza pripoved in pripovedovanje), jasno pove, da gre za »problem razlikovanja med dogodkom in pripovedovanjem tega dogodka«. To pomeni, da gre za temeljno razliko med dogajanjem kot predmetom pripovedi in upovedovanjem oz. načinom upovedovanja tega dogajanja. Zato se zdi upravičen sklep, da avtor knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* pravzaprav pristaja na dvoravninsko pojmovanje pripovedi, četudi njegova analiza poteka na petih ravneh.

V prid dvoravninskemu pojmovanju govorijo tudi avtorjeva opažanja na ravni, ki jo imenuje sižejsko-kompozicijska in sestoji iz kompozicijskih sekvenc (najmanjših enot te ravni in hkrati največjih enot funkcijske ravni). V Zidarjevih romanih razpoznava, da značilno linijo sižeja »obvladuje časovna nepretrganost« in da »časovno postopnost sižeja napadajo prvine, ki po svoji naravi pripadajo fabuli«. Te in podobne ugotovitve dokazujejo, da imata fabula in siže v analizi pomembno vlogo, ki po svoje spet kaže na dihotomno razumevanje pripovedi, saj je fabulo mogoče razumeti kot kronološko in logično umestitev dogodkov, ki predstavljajo ogrodje pripovedi, siže pa kot način, kako nas pripoved s temi dogodki seznanja. A to je le ena od številnih opredelitev in razlag razmerja med tema pojmoma. Glede na to da avtor knjige njunega razmerja ne eksplicira, je težko soditi o ustreznosti analize na sižejsko-kompozicijski ravni.

Srečnejšo roko ima pri analizi druge, to je funkcijske ravni, kjer se izrecno opre na narativni model, ki ga je Barthes predstavil v svojem *Uvodu v strukturalno analizo pripovedi.* Ta velja za prvi poizkus sinteze zgodnjih naratoloških modelov in za neke vrste programski tekst strukturalne poetike pripovedi, čeprav je poznejši razvoj te discipline že davno presegel tako njegove predpostavke kot njegova dognanja.

Barthesov naratološki model je zasnovan na pojmovanju pripovedi kot velikega stavka, pri čemer se Barthes sklicuje tudi na tipologijo aktantov, kot jo je razvil Greimas, ki je v pripovednih osebah videl osnovne funkcije sintaktične analize. Vendar Barthesov model vseeno ni tako preprost, kot se utegne zdeti v luči enostavne homologije med stavkom in pripovedjo. Ta je namreč zgolj temelj, na katerem Barthes gradi svoj nadaljni postopek razplastitve pripovedi na deskriptivne ravni, ki jih razume v smislu Benvenistove teorije jezikovnih ravni. (Po Benvenistu delujeta znotraj stavka dva tipa razmerij, distributivna – med enotami iste ravni – in integrativna – med enotami različnih ravni.) Barthes zato sklepa, da za analizo pripovedi ne zadošča opisovanje vodoravnega povezovanja pripovednih členov, ampak je treba te, če hočemo dojeti njihov pomen, integrirati na višji ravni. Barthesov model tako sestoji iz treh deskriptivnih ravni pripovedi (funkcij, dejanj, naracije), katerih enote se med seboj povezujejo po načelu postopne integracije, kar je razlog, da jih je razvrstil hierarhično, najpodrobneje pa razčlenil raven funkcij. Funkcije, imenovane tudi narativne propozicije, so distributivne, kar pomeni, da so, razvrščene vodoravno z enotami iste ravni, v sintagmatskih razmerjih. Če vzamemo primer iz Zidarjevega *Dolenjskega Hamleta*, ki ga navaja tudi avtor knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad*, lahko rečemo, da pismo, ki ga profesor Ostroogar dobi od svojih dijakov, povzroči profesorjev odhod na kraj srečanja z njimi.

Glavne funkcije ali jedra imajo po Barthesu dvojno vlogo, kronološko in logično, kar pomeni, da so za razvoj pripovednega dogajanja odločilnega pomena. Zato so tudi neob-

hodne pri slehernem povzemanju pripovedi, kar pa ne velja za drugo skupino funkcij, ki jih Barthes imenuje katalizatorje. V že omenjenem primeru iz *Dolenjskega Hamleta* predstavlja funkcijo-katalizator dejstvo, da je profesor Ostroogar dobil pismo v gostilni in da mu ga natakarica ni takoj izročila. Naloga katalizatorjev je, da zapolnjujejo prostor med glavnimi funkcijami in s tem pospešujejo ali zavirajo teleološki razvoj pripovedi ali, drugače povedano, ustvarjajo suspenz. Drugo skupino funkcij, ki jih imenuje indice, Barthes razvrsti na vertikalno ali paradigmatsko os, deli pa jih na indice v pravem pomenu, ki informirajo o čustvu, občutju in vzdušju, in podatke, ki pripoved umeščajo v čas in prostor. Večja enota od funkcij je sekvenca (avtor knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* jo imenuje kompozicijska sekvenca), ki jo Barthes v skladu z narativnim modelom Clauda Bremonda opredeli kot pripovedno enoto, ki v logičnem zaporedju združuje več glavnih funkcij, denimo, ponuditi cigareto, jo sprejeti, prižgati in pokaditi. Pri vsakem od teh dejanj je mogoča tudi alternativa, cigareto je mogoče sprejeti ali ne, prižgati ali ne, itn. Pripovedno dogajanje se razvija glede na to, katera alternativa je izbrana. Alternativa je potemtakem sintaktično pravilo. Vsaka sekvenca se odpre z alternativo in se sklene z njeno razrešitvijo. Poleg tega Barthes opozarja, da se vsaka sekvenca lahko integrira v drugo alternativo neke širše sekvence. Se pravi, da je hkrati na delu dvojna sintaksa, tista, ki deluje znotraj sekvence, in tista, ki sekvence povezuje med seboj.

Analiza funkcijske ravni Zidarjevih romanov je v knjigi *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad* v glavnem usklajena s pravkar predstavljenim modelom, zlasti kar zadeva opredelitev in poimenovanje posameznih pojmov, čemur ustreza tudi prevod nekaterih specifično barthesovskih neologizmov, kot so funkcije, katalizatorji, indici, podatki itn. (Barthes v omenjeni razpravi sicer posebej poudarja, da je njegovo neologistično izrazoslovje povsem arbitrarno), čeprav je pri razčlenjevanju Zidarjevih besedil in pri obravnavi konkretnih primerov, ki jih avtor knjige navaja, opaziti nekatera odstopanja od Barthesovega modela. Tako, denimo, osnovne funkcije pojmuje preširoko, sekvence pa preozko, zato tudi kompozicijsko mrežo pripovedi, ki jo Barthes vidi kot delovanje dvojne sintakse, znotrajsekvenčne in medsekvenčne, opredeli kot »splet odnosov med osnovnimi funkcijami ter osnovnimi funkcijami in sekvencami«, kar mu omogoči lažjo potrditev Pogačnikove hipoteze o razpadanju Zidarjevih pripovednih struktur na funkcijski ravni in o drobljenju njihovih zasnov. Avtor meni, da na to težnjo k razpadanju vpliva tudi temporalnost kot temeljna komponenta sekvence. To pa pojmuje kot »okvir, ki omogoča v prostoru, ki ga omejuje, nastanek nasprotnih, fabulativnih sil«. S tem misli na nasprotje med kontinuiteto in diskontinuiteto, ko kontinuiteta pripada sižeju, diskontinuiteta pa fabuli. Slednja po avtorjevem mnenju vsebuje »preteklost, sedanjost in prihodnost v zaporedju časovne logike«, kar je v protislovju s tisto opredelitvijo razmerja med fabulo in sižejem, do katere avtorja pripelje analiza sižejsko-kompozicijske ravni Zidarjevih romanov, po kateri fabula obstaja kot »siže plus retrospektiva in kot siže plus perspektiva«.Vendar razmerje med fabulo in sižejem ni tako preprosto. Problem, ki tiči za tem formalističnim pojmovnim parom, je prisoten že v Aristotelovem pojmovanju mitosa in v njegovih interpretacijah ter pri številnih komentatorjih Horaceve poetike. V dvajsetem stoletju so to dihotomijo obudili ruski formalisti, ki so se posvečali predvsem sižeju, fabulo pa razumeli kot instrument za analizo sižeja. To formalistično dvojico so v šestdesetih letih prevzeli in razvili francoski strukturalisti, zlasti Tzvetan Todorov. Tako je na podlagi ruske opozicije **fabula** vs. **siže** nastal francoski opozicijski pojmovni par **histoire** (zgodba) vs. **discours** (diskurz).

Z dvoravninskim pojmovanjem pripovedi je mogoče povezati tudi analizo tretje, to je aktantske ravni Zidarjevih romanov. Ta temelji na Greimasovem aktantskem modelu, ki je

v okviru francoske naratologije nedvomno najbolj dodelan. Aplikacija aktantskega modela, ki sestoji iz šestih členov (subjekt, objekt, pošiljatelj, prejemnik, pomočnik, nasprotnik), na Zidarjeve romane pripelje avtorja knjige do zanimivega spoznanja, da v pripovedih tega pisatelja zaman iščemo tisti člen v modelu, ki ga zapolnjuje aktant-pomočnik, in hkrati ugotavlja, da je to spoznanje mogoče »brez posebne spekulacije uskladiti z Zidarjevo na osnovi izkušenj tvorjeno življenjsko shemo, v kateri ni prostora za nesebičnost, dobroto, prijaznost, pomoč, nepolaščevalskost«. To je vsekakor relevantno spoznanje o Zidarju kot realnem avtorju, toda teza o popolni odsotnosti pomočnika v njegovih pripovednih delih vseeno ne drži povsem, saj sta na primer župnik v *Romanu o Hanibalu* ali brat Žana Debevca v *Svetem Pavlu* akterja, ki sta dokaj tipični realizaciji aktanta-pomočnika. Spoznanje o odsotnosti le-tega naj bi namreč tudi na aktantski ravni potrdilo avtorjevo izhodiščno hipotezo o temeljni opoziciji, ki se poraja v Zidarjevih romanih med posameznikom kot upornikom in družbo kot oblastjo. Ta opozicija, ki je posledica nekoliko modificiranega romantičnega in postromantičnega svetovnega nazora, je, kar zadeva strukturo Zidarjevih romanov nedvomno prisotna, vendar jo je v taki ali drugačni obliki mogoče prepoznati pri celi vrsti slovenskih pripovednikov, od Ivana Cankarja, kjer je še zlasti razpoznavna, do, denimo, Vitomila Zupana.

To še toliko bolj kot za strukturiranost aktantske ravni velja za avtorjeva spoznanja ob analizi modalne ravni Zidarjevih pripovedi, ki jo po njegovem določata dva ustvarjalna postopka, scena in deskripcija. Scene deli na umirjene in napete, scene akcije in scene kombinacije, bralcu pa omogoči iz konteksta ugotoviti, da z modalnostjo najbrž evocira znano distinkcijo med prikazovanjem in pripovedovanjem, ki jo je na osnovi pisateljske prakse in razmišljanj Henryja Jamesa v literarno teorijo uvedel že Percy Lubbock, pozneje pa povzel in modificiral Gerard Genette. Glede deskripcije, ki je opazna predvsem na ozadju scene, pa ugotavlja, da jo Zidar variira s sceno, kar pomeni, da »oba ustvarjalna postopka združuje in tako ustvarja totaliteto narativnega modusa«. Sicer tudi na tej ravni odkriva opozicijo, ki se znotraj scen poraja med dinamiko in statiko, znotraj deskripcij pa med panoramičnostjo in scenaričnostjo, iz česar sklepa, da gre na modalni ravni za »združevanje dveh po svojem bistvu različnih ustvarjalnih postopkov, scene in deskripcije«.

Raven naracije je tista analitična raven, kjer se, kot je bilo že omenjeno, najjasneje pokaže, da se avtorjevo pojmovanje pripovedi vendarle giblje znotraj klasične naratološke dihotomije, ki gradi na razločku med zgodbo in diskurzom. Ko razpravlja o tem naratološkem pojmovnem paru, se sklicuje na delo treh teoretikov, Slomith Rimmon-Kenan in Seymourja Chatmana, ki sta v svojih teoretskih prispevkih predvsem povzela, klasificirala, razvila in dogradila naratološke modele francoskih naratologov, nista pa ustvarila izvirnih teorij; in na Jonathana Cullerja, ki je s svojim člankom *Fabula and Sjuzhet in the Analysis of Narrative* začel polemiko z dvoravninskim oziroma dihotomnim pojmovanjem pripovedi. Culler namreč govori o dveh logikah pripovedi oziroma o dveh pogledih na pripoved. Ena razume zaporedje odločilnih dogodkov kot vzrok pomena, ki ga proizvede pripovedni diskurz, druga pa isto zaporedje dogodkov razume kot posledico proizvedenih pomenov. Pomenska koherentnost je torej lahko bodisi posledica bodisi vzrok dogajanja, le-to pa je po svoje spet lahko bodisi vzrok bodisi posledica. To sta dve logiki, ki obvladujeta eno in isto pripoved, razmerje med njima pa je metonimično, saj gre za zamenjavo vzroka za učinek in učinka za vzrok. Po Cullerju je torej mogoče pripovedni tekst brati v dvojnem smislu. Eno branje daje prednost dogodkom pred njihovo narativno reprezentacijo, drugo pa vidi potek dogodkov kot proizvod narativnih zahtev. Vendar Culler posebej opozarja, da teh dveh logik oziroma pogledov na pripoved ne kaže mešati ali sintetizirati. Ravno to pa stori avtor knjige *Rad prebiram misli, ne živim jih pa rad*, ko govori o zgodbi

in diskurzu ter logiki, ki jo zahteva razvoj zgodbe v nekaterih Zidarjevih tekstih (*Roman o Hanibalu, Dolenjski Hamlet, Pandorine sence, Oče naš*). Pri tem za Cullerjev in Chatmanov izraz »story« uporabi izraz pripoved namesto zgodba, kar razlago še dodatno zaplete, saj termina ne pojasni. Pojem diskurz pa opredeli kot »razporeditev dogodkov v njihovi enkratni in neponovljivi razvrščenosti, pač v skladu s posebnimi zahtevami besedila, odvisnimi od načina interpretacije zunajbesedilne podstave«. To kaže, da je avtor najbrž spregledal polemično ost Cullerjevega članka, naperjeno proti tistim naratološkim stališčem, ki pristajajo na takšno dihotomno pojmovanje pripovedi, ki zgodbo razume kot »zunajbesedilno podstavo« pripovedi. Avtor knjige poleg tega opozarja, da na ravni naracije deluje diskurzivna logika, ki se kaže v »diskurzivnih silah« in »njim nasprotnih prvinah«, ki zavirajo razvoj pripovedi, a zamolči, kaj so te prvine in kateri logiki pripadajo. Zato je mogoče le z določenim zadržkom sprejeti njegov sklep o opozicijskem razmerju med logiko zgodbe in logiko diskurza.

Ta opozicija naj bi imela bistveno vlogo pri oblikovanju dvoma, ki se glede delovanja glavnega junaka (avtor dosledno rabi Greimasov izraz akter, pri čemer ne opozori, da so akterji po Greimasu vse realizacije aktantov in ne le glavni junak) praviloma poraja v Zidarjevih pripovedih. Na oblikovanje tega dvoma po avtorjevem mnenju odločilno vpliva tudi pripovedna sitaucija (personalna, prvoosebna, avktorialna), pripovedovalec in fokalizacija. Pripovedovalca proglasi za »vrhovno kategorijo pripovedi«, kar pomeni, da pristaja na tisti naratološki okvir, ki je na eni strani strogo zamejen s pripovedovalcem, na drugi pa s poslušalcem, in da ne upošteva kategorije implicitnega avtorja in implicitnega bralca, čeprav so sodobnejše naratološke raziskave večinoma ovrgle pojmovanje pripovedovalca kot vrhovne kategorije pripovedi in poleg para pripovedovalec in poslušalec uvedle kategoriji implicitnega avtorja in implicitnega bralca. (Na primer S. Chatman v delu *Comming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, 1990, nastavke za takšno pojmovanje najdemo tudi že v knjigi *Story and Discourse*, 1978).

Kakor hitro kategorijo implicitnega avtorja odmislimo, lahko vrhovno avtoriteto pripovedi iščemo bodisi zunaj teksta pri realnem avtorju ali znotraj teksta pri pripovedovalcu. Prvo možnost je ovrgel že formalizem, druga pa, ki edino avtoriteto pripovedi vidi v pripovedovalcu, tudi ne ustreza številnim različicam, ki se pojavljajo kot odgovori na vprašanje, kdo pripoveduje. Zato je pristajanje na koncepcijo enotnega, in enoglasnega pripovednega glasu v sodobni teoriji pripovedi, zlasti po renesansi Bahtinovih konceptov polifoničnosti in dialoškosti, že kar nedopustno poenostavljanje. Tega se, kljub pristajanju na pripovedovlaca kot na »vrhovno kategorijo pripovedi«, po svoje zaveda tudi avtor knjige, ko na obravnavo pripovedovalca naveže ločevanje med tremi pripovednimi situacijami in ugotavlja, da v Zidarjevih romanih avktorialna pripovedna situacija prehaja v personalno, hkrati pa opozarja, da slednja nikoli povsem ne izpodrine avktorialne. Glede na to ustrezno sklepa, da sožitje med obema ustvarja svojevrstno dinamiko Zidarjevih pripovedi.

Na vprašanje pripovedovalca avtor navezuje tudi vprašanje fokalizacije. S tem so se že pred Gerardom Genettom, na katerega se pri tem sklicuje, ukvarjali mnogi teoretiki (Lubbock, Brooks, Stanzel), toda Genette je bil prvi, ki je ugotovil, da tisti, ki gleda, zahteva drugačen status od tistega, ki pripoveduje. Njegovo spoznanje je povzela in nekoliko modificirano ekspliciralа Mieke Bal, ki je med drugim opozorila na to, da mora biti pripovedovalčev glas, preden spregovori, časovno in prostorsko umeščen. Glede na to je umestitev fokalizatorja med pripovedovalca in pripovedno dogajanje, kot jo predlaga avtor, vprašljiva, četudi je nakazano, da proces poteka v obeh smereh.

S fokalizacijo skuša avtor knjige razložiti tudi neposredni poseg pisatelja Zidarja kot resnične osebe v pripovedno dogajanje romana *Oče naš*, saj ga razume kot »izraz pre-

senetljivosti Zidarjevega fokalizacijskega koda« in kot »dokaz, da Zidar v resnici ne privoljuje v 'racionalen' način pripovedovanja«. Poleg tega ta pojav proglasi tudi za dokaz vsemogočnosti avktorialnega pripovedovalca, ki lahko, če se mu zahoče, manipulira tudi z resničnim avtorjem. Vse to so povsem možne in sprejemljive interpretacije, vendar se v njih izgubi še zadnja priložnost, ki jo Zidarjevi teksti ponujajo analizi, da bi se izmaknila ujetosti v okvire predstrukturalne in zgodnje strukturalne poetike.

Neposredni Zidarjev poseg v romaneskno dogajanje *Oče naša* je mogoče razumeti tudi drugače, in sicer na podlagi tistega pojmovanja pripovedi, ki le-to ne razume kot posredovanje nekega dogajanja, ampak kot dvosmerno komunikacijo, ki obsega tako znotrajtekstualna kot zunajtekstualna razmerja, za katera velja, da so reverzibilna: to, kar je znotrajtekstualno, se pravi razmerje med pripovedovalcem in pripovedovanim, implicitnim avtorjem in implicitnim bralcem, utegne vsak trenutek postati zunajtekstualno razmerje med konkretnim avtorjem in bralcem, in narobe. To pomeni, da je znotrajtekstualno samo drug izraz zunajtekstualnega in da se vse tisto, kar se zdi, da se v pripovedi poraja na metatekstualni ravni, nahaja znotraj teksta.

Jelka Kernev Štrajn
NUK, Ljubljana

TRI PISMA ANTONA BAJCA

S profesorjem dr. Antonom Bajcem sva si v teku let izmenjala nekaj pisem, ki se mi zdijo vredna objave, ker so v njih povedane reči, zanimive tudi za širši krog ljudi. Dr. Bajec je bil v svojih poznejših letih pri izražanju mnenj in sodb dovolj zadržan, tudi zaradi nekaterih neprijetnih izkušenj. S pričujočo objavo bo zato javnost verjetno prvič zvedela nekatere njegove poglede, in mislim, da to upravičuje objavo. Nekatera preosebna mesta so iz pisma izpuščena, to je tam označeno s pikami.

Dne 6. 6. 1974 sem profesorju pismeno voščil, potem pa vprašal naslednje:

»/.../ Pri tem mi je prišel pred oči Vaš zapis 'Iz slovarske delavnice', in malo začuden sem bral: »Doslej je bilo v slovarju /.../ že marsikaj napisanega /.../« – ali se Vam je to zapisalo ali pa menite, da je prav? To je namreč zame napačen pasiv; prav bi bilo, mislim, »že marsikaj napisano«, to mi kaže tudi obrnjeni besedni red: »je bilo napisano že marsikaj«. Ali pa mislite, da je vseeno in da moramo uzakoniti splošno rabo, ki res največkrat piše take napačne pasive namesto pravih? /.../ Seveda gre delo slovarske ekipe v drugo smer, kakor smo hodili nekoč »puristi« z Vami vred (z majhnimi odtenki kajpada). Slovar se je odločil za zapisovanje dejanske rabe ne glede na razna pravila in omejitve (izvir, logičnost, sestavnost itn.), ki smo jih nekoč priznavali in jih jaz priznavam še danes. /.../ Sprejemanje splošne rabe bo po mojem prepričanju slovenščino vse bolj približevalo srbohrvaščini (če ne govorimo o tujkah iz angleščine ipd.), kakor jo je marsikje že doslej. /.../ Za konec le še eno vprašanje, to pa čisto nepolemično: zakaj pišemo okolij in ne okolj, ko pa pišemo polj in ne polij?

Janez Gradišnik

Naslovnik mi je odgovoril z naslednjim pismom:

Vižmarje, 13.aprila 1974

Spoštovani,

res sem vesel, da ste se enkrat spet oglasili. Hvala za lepo voščilo, čeprav sem ta čas že močno presegel številko, ki jo omenjate.

Najprej 'poslovno'. Ne strinjate se s pisavo:...o tem je bilo že marsikaj zapisanega. Zame je šlo v tem primeru za pasivni stavek, ki mu je osebek marsikaj, od tega pa je odvisen prilastek v rodilniku. Najbrž bi tudi Vam malo čudno zvenelo: o tem je že veliko napisano. Nikakor pa ne spodbijam Vašega gledanja, da je marsikaj lahko samo adverbialno določilo h glagolu.

Vprašujete, od kod razloček med množinskima rodilnikoma okolij in polj. V zadnjem gre za enotni glas topljeni l' (čeprav ga imamo

danes le še v redkih narečjih), pri okolju pa za prvotno pripono okol-ǫje, ki je dala v množinskem rodilniku okrepljeni refleks okol-ij (izgovorjeno kot dolg i). Pri vsem je imela precejšnjo vlogo tudi nekdaj pogostna končnica, ki je danes ohranjena v rodilniku besedi. Seveda pri tem tudi ni popolnoma nedolžna stara cerkvena slovenščina, po kateri se je neka doba močno zgledovala. Povedati pa Vam moram, da bi Toporišič najrajši pisal Naseljin tako poenotil pisanje. Morda bi še šlo za samostalnike na -nje in -lje, ne pa za druge (npr. pobočje).

Zdi se mi, da v svojem delu preveč poudarjate zgodovinsko plat in logiko jezika, pozabljate pa na moč analogije in včasih nedojemljiva pota miselnega razvoja. Pohujšanje vidite v Urbančiču in njegovih učencih. Pa saj so to samo učenci praške šole, torej strukturalizma, Havránkovi, če hočete. Strukturalizem je zame zelo pomembna veja znanosti, vendar jo žal obravnavajo, kakor da je sama sebi namen. Je pa velika sirota, če ne upošteva zgodovine jezika.

Pozabili ste tudi, da se je z uničenjem našega kmečkega življa jezikovna osnova preselila v (slabo govoreča) mesta. Žal, do tega je moralo prej ali slej priti, vendar imam občutek, kakor da smo izgubili tla pod nogami. Sredstva javnega obveščanja tudi prispevajo svoje (čeprav najbrž ne namenoma!). Kaj morem v takih okoliščinah storiti več, kakor da v slovarju vsaj s kvalifikatorji opozarjam na sumljivo rabo, kolikor me ne preglasujejo. Mnenja o tem so zelo različna, naj Vam za eksempel povem samo mnenje jezikoslovca, ki zase govori čudovito lepo slovenščino, pa vendar pravi, da se je rodilniški predmet v zanikanih stavkih preživel.

Vas skrbi nasilno približevanje srbohrvaščini, meni pa se zdi, da je veliko hujša nevarnost anglosaksonščina, hlastanje po modnosti. Saj vidite, da večina naših znanstvenikov daje prednost tujki, isto pa velja, žal, tudi za publicistiko.

Hudo mi je, da danes tako mirno prehajajo prek Škrabca, zlasti pa Breznika, toda res je pa, da je zlasti zadnji priznaval še celo vrsto 'napak', ki v resnici niso bile napake, ampak sad nekega razvoja. Tudi pri SP smo imeli premalo korajže, da bi bili pometli z nepo-

trebno navlako, zato pa odločneje podprli normo. Zdaj ne morem več z glavo skozi zid, posebno ker mi je nerazumljivo ravnanje Akademije ob bravcu vzelo ugled in 'veter iz jader'in tudi precej volje.

Lepo Vas pozdravljam in Vam želim vse najboljše

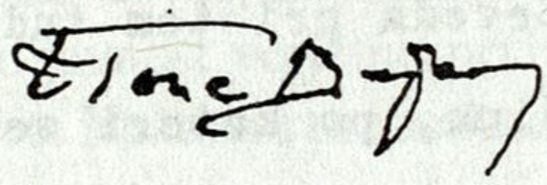

V drugem pismu, napisanem 3. 4. 1976, sem profesorju Bajcu zastavil dve vprašanji. V nekem radijskem pogovoru je dopisnik vprašal, kaj so besede 'silnega, daljnega, neizrekljivega' v Cankarjevem stavku »bilo nas je strah nečesa neizrekljivega, daljnega, silnega«, ali so pridevniki. Odgovor se je glasil (skrajšano) takole: »Te besede so prvotno gotovo pridevniške. Njihovo pridevniškost nam dokazuje to, da jih lahko rabimo kot leve prilastke ali povedkova določila. Skoraj vse pridevniške besede pa se lahko rabijo tudi samostalniško, in v primeru iz Cankarja so res rabljene kot samostalniki. Da to dokažemo, primer poenostavimo takole: 'bilo nas je strah neizrekljivega, daljnega, silnega', kjer so te besede očitno v vlogi predmeta in torej samostalniške. Ti izrazi so v Cankarjevem stavku rabljeni kot desni prilastki ob zaimku, vsaj na prvi pogled: v resnici je izraz na levi rabljen pridevniško (prim. z nečim neizrekljivim). V vsakem primeru prvotno pridevniške besede neizrekljiv, daljen in silen torej niso rabljene pridevniško, ampak samostalniško.«

Moje vprašanje: Ali ni X. neupravičeno poenostavil danega zgleda, ko je izpustil 'nečesa', da so mu pridevniki postali samostalniki? V Cankarjevem stavku so po mojem tudi ostali pridevniki, saj je pomen stavka: Bilo nas je strah nečesa, kar je bilo neizrekljivo, daljno, silno, torej vendarle pridevniška in ne samostalniška raba.

In drugo vprašanje: »Ne vem, ali se udeležujete sej za sestavo novih pravopisnih pravil. A tudi sicer lahko vsepovsod berete zavzemanje za to, da naj se tuje besede pišejo preprosto po izgovoru, torej kompjuter, šov (za show), ofsajd, itn. To naj bi bilo preprosto, izgovorljivo za preprostega Slovenca in ne vem, kaj še. In vendar imamo danes veliko tujk, ki dobijo v slovenščini, če jih zapišemo po izgovoru, za nas nemogočo podobo, ker vsebujejo glasovne kombinacije, ki se slovenščini ne prilegajo. Če sprejmemo takšno pisavo, moramo sprejeti tudi šraufenciger, cajt, šparet itn., saj so te nemške besede prav take tujke kakor današnje angleške. Če jih slovenščina nekoč ni marala sprejeti, potem pač predvsem zaradi neprimernih glasovnih kombinacij, ki so se za slovensko uho (in pisane za oko) zdele barbarizmi. Tiste stotine nemških besed v naši »domači« govorici se rabijo vsaj toliko kakor angleške v izobraženski, torej bi morali pisati oboje v govorni podobi, ali pa nobenih.

Dr. Bajec mi je odpisal takole:

Vižmarje, 19.4.76

Spoštovani,

oprostite mudljivemu odgovoru, medtem me je namreč pestila neprijazna gripa. Pa takoj k stvari:

Ad 1) Seveda je T. s poenostavitvijo položaj spremenil. V primeru bilo nas je strah hudega gre brez dvoma za predmetno, nečesa hudega pa za prilastkovno rabo. Seveda gre pri obojem za posamostaljen pridevnik. Po T. so nekaj, množica, dosti, pet mož levi prilastki, zame je mož delni rodilnik in kot tak samostalniški prilastek. On se sklicuje na sklanjatev (z nekaj, petimi, narečno celo z dostimi možmi), jaz pa vidim v takem skladanju samo to, čemur pravim v jeziku'skladenjskaą ali sklonska nuja'. Skratka, T. presoja strukturalistično, jaz pa historično (prim. rus. s pjat'ju, ki jasno kakor stcsl. kaže na prvotni samostalnik ženskega spola s pomenom peterice).To je principialna razlika v presojanju in zato se s T. najbrž nikoli ne bova ujela.

Ad 2) Sej pravopisne komisije se ne udeležujem redno, vendar me s problemi seznanjajo. Za T. pogled na pisanje tujk lahko rečem samo to, da je pač žrtev svojega (če treba tudi) nasilnega izenačevanja in svoje logike. Že pri SSKJ mi je zadeva malo dišala po južnih sosedih, vendar sem se vdal toliko, da sem se uklonil frekvenci v pisanju.(Ob neki priložnosti sem celo vprašal T., ali misli na tako pisavo tudi pri tujih lastnih imenih.) Vsekakor predaleč ne bi rad šel, vendar vsi poznamo T.vztrajnost ali celo trmo. Ker bo vprašanje vsekakor prišlo 'na met'ob tiskanem predlogu uvoda pravopisnih pravil (menda ga javnost dobi v presojo jeseni ali pod zimo), bo takrat časa in priložnosti dovolj, da javnost izreče odločno besedo tudi o tem vprašanju.

Lepo Vas pozdravlja Vaš

A. Bajec

Kopije svojega zadnjega pisma dr Bajcu žal nimam. Tedaj sem bil na njegovo željo opravil jezikovno korekturo njegovega prevoda Vernovega romana »Otroka kapitana Granta« (iz l. 1951). Ko sem profesorju v tej zvezi pisal, sem ga vprašal tudi za mnenje o Toporišičevi Slovnici, ki je bila tedaj še razmeroma nova (izšla konec 1976).

Dobil sem takle odgovor:

Vižmarje, 26. marca 1978

Spoštovani prijatelj,

najprej se vam lepo zahvalim za prijazno korekturo Granta. To je bila zdaj že tretja izboljšava prvotnega besedila in hkrati nazoren prikaz, kako se jezik pomlajuje.

Glede Toporišičeve Slovnice pa tole: ker mi je bila ob prvem branju všeč, saj prinaša zlasti v skladnji red in marsikaj novega (veznik, medmet, stavčna intonacija), sem že hotel napisati ugodno oceno za Jezik in slovstvo. Ko pa sem jo letos poleti na Pokljuki natančneje predelal, se mi je vendar nabrala kopica ugovorov. Predvsem mi v besedtvorju strukturalistovska metoda ni bila všeč.

Če bi svoje pomisleke objavil, bi nujno izzval Toporišičevo burno reakcijo in kljub letom ne bi bil deležen nobenega prizanašanja (saj veste, da je Sp 62 imenoval pravopis starcev). Moje stališče bi bilo še tolikanj težje, ker sem soavtor 'konkurenčne' slovnice (morda vam je znano, da sem Državni založbi odklonil nov ponatis, ker sem mnenja, da se mora to večno ponatiskovanje nehati. Pripravljen pa sem, da kot zadnji soavtor prepustim 'pomlajenje' zmožnemu avtorju).

Zaradi množinskega tožilnika njih sem Toporišiča opozoril že pri obdelavi gesla on za SSKJ, da je zame starinski, zlasti uporabljan pri onikanju, res pa tudi v nekaterih narečjih, tudi v Toporišičevem. Če pazno pregledate našo slovnico, boste opazili, da ga na tihem dovoljuje s tem, da nastopa v dvojini.

Naj vam zaupam nekatere od mojih opomb: str.15 spodnja meja pogovornega jezika je postavljena dosti prenizko celo za ljubljanščino, kaj šele za vse slovensko ozemlje. Po mojem je za sedaj še utopija, posebno, ker se raven govorjene besede pod vplivom javnih občil nenehno dviga.

Str.105 Izposojenke in tujke niso jasno opredeljene.

Str.116 Nedopustno mešanje palatalizacije in jotacije, ker je tu strukturalna metoda posebno nemočna.

Str. 130sl Ni prav, da obravnava tujke in njih pripone kot domače nevtralne besede, namesto da to poglavje prepušča romanistiki. Saj smo tujke s sufiksi vred prevzeli kot celoto in ne moremo tujih pripon natikati na slovensko osnovo (izjema so redke spake, kakor korist - zborist). Pri obravnavanju tujih pripon pa se v slovnici pogosto pokaže pomanjkljivo znanje latinščine, zlasti pa grščine.

Str.157. Smešno je ustvariti neko predpono i- (iregolaren, imanenten, ko je vendar znano, da je v teh primerih predpona in- v raznih asimilacijskih oblikah. Po mojem je slovnica v besedotvorju šibka prav zaradi metode.

Členki so razširjeni na škodo prislovov in veznikov.

Str.427.in 428. Slovnica si ni docela na jasnem o trpni rabi: tega se ne sme pozabiti; tako stvar se pove na glas (čeprav imam o Urši Plut svoje, od splošnega precej različno mnenje).

Ne skladam se z mnenjem, da so števniki od 5 naprej pridevniki, vsaj v imenovalniku in tožilniku ne, kjer so po prilčevanju stcsl. samostalniki srednjega spola.

Začudil sem se ugotovitvi, da je pri vikanju nevtralna raba: kje ste pa bil (str.478).

V besednem redu zelo pogrešam tako imenovane groupes figés (npr. v žakelj dati).

S prijateljskim pozdravom Vaš

A Bajec

Janez Gradišnik
Ljubljana

DELO IN POMEN LÁSZLA HADROVICSA (1910–1997)

Hudo mi je, da slovenski slavisti ne poznajo vsaj jezikovno dostopnih glavnih del lani preminulega madžarskega slavista in hungarista Lászla Hadrovicsa. Prvič je bil rojen v naši Lendavi kot sin pomadžarjenih staršev hrvaškega rodu (27. 6. 1910, u. 13. 5. 1997 v Budimpešti); drugič se je po hrvaščini naučil tudi slovenščine, o katere slovstvu je pisal, predvsem pa velja za najboljšega poznavalca starejše hrvaške književnosti, o kateri so njegovi spisi povečini dostopni ali v hrvaščini ali nemščini. Naj poudarim njegovo človeško veličino: ne le strokovno in osebno prijateljstvo, ki naju je vezalo od konca leta 1938, ko sva se v Budimpešti seznanila, marveč posebej njegovo rešilno podporo tako podpisanemu osebno kot drugim rojakom in delno slovenskemu tisku med madžarsko zasedbo v letih 1941–1945. Njegovi obiski v Ljubljani in naši v Budimpešti so bili vselej tudi strokovno plodni, saj je ta prijazni, odprti znanstvenik vselej rad pomagal tako s strokovnimi nasveti kot s priporočili drugim strokovnjakom, kar je mnogim od nas (npr. Ivan Zelko, Ivan Škafar) koristilo pri znanstvenem delu.

Očetovi predniki so govorili kajkavsko, materini pa čakavsko, kar mu je bila vzpodbuda, da se je poglobil v vsa hrvaška narečja in raziskoval – predvsem poleg kajkavske – književnost, pisano v njih. Potem ko je nižjo gimnazijo dokončal – kot od 18. stoletja mnogi prekmurski izobraženci – v Köszegu, je višjo opravil v Keszthelyu in nato študiral najprej madžarski, latinski in nemški jezik, ki ju je enako odlično obvladoval, nakar se je lotil – predvsem na pobudo profesorja Jánosa Melicha – še slovanskega jezikoslovja, ki je postalo glavno torišče njegovega znanstvenega delovanja. Njegova profesorja sta bila odlična hungarista János Horváth in Zoltán Gombocz, sin prekmurskih slovenskih prednikov, med slavisti pa János Melich, véliki raziskovalec slovanskih prvin v madžarščini, in József Bajza, bolj publicist o hrvaških vprašanjih kot znanstvenik. Po diplomi in doktoratu (1934) je študiral nekaj časa pri M. Vasmerju v Berlinu, toda težka pljučna bolezen je ta študij prekinila. Zdravil se je tudi na Gorenjskem – sestra mu je bila poročena v Kranju – in njegov prvi stavek v slovenščini mi je povedal: »Jaz govorim slovenski kot gorenjski kmetjé ...« Ko je premagal bolezen, se je predal intenzivnemu raziskovanju, v zadnjih letih pa ga je nova bolezen priklenila tudi za več mesecev na posteljo – kjer je nadaljeval z delom.

Po službovanju v peštanski Univerzitetni knjižnici in na Zgodovinskem inštitutu je 1951 postal docent, 1954 pa profesor, od 1965 – po smrti prof. I. Kniezse – do upokojitve 1974 tudi predstojnik katedre za slovansko filologijo.

László Hadrovics je gojil slavistiko z zelo širokih vidikov, poglobljeno v smislu Miklošičevega in Jagićevega zajemanja tako jezikovnega, slovstvenega kot zgodovinskega gradiva in obravnavanja v teh smereh. Zato so mu hrvaški slavisti podelili kot prvemu novoustanovljeno Nagrado Vatroslava Jagića 1995 ne le za njegov izjemni delež v raziskovanju hrvaškega jezika in slovstva, marveč tudi za njegovo vsestransko filološko delo, ki je v prid kulturnih vezi med sosedi, posebno južnoslovanskimi.

Če bi iz ogromnega Hadrovicsevega dela izbrali tisto, kar nam je Slovencem najbližje, bi navedli že njegovo doktorsko disertacijo o medmurskih krajevnih imenih (Muraköz helynevei, 1934), ker je mnogo tamkajšnjih krajevnih imen enakih ali podobnih kot v Prekmurju ter na vzhodnem Štajerskem. Izrazito o Slovencih pa govori eden njegovih prvih spisov v času, ko o nas med sosedi niso kaj prida pisali in vedeli: A szlovének (Slovenci, Magyar Szemle 1939, 49–57), ki na splošno seznanja z našo kulturo. – Med zadnjo vojsko,

ko o Slovencih niso kaj radi slišali na Madžarskem, je Hadrovics v razpravi Madžarsko-slovanski književni stiki (Magyar-szláv irodalmi érintkezések, Madžarsko-slovanski slovstveni stiki, A magyarság és a szlávok, Budapest, 1942, 189–204) govoril predvsem o hrvaških in srbskih stikih, z eno omembo Slovencev. Vendar je z opozorilom na kajkavsko-madžarske zveze dal pobudo tudi za raziskovanje prekmurskega slovstva. Še bolj se je temu vprašanju približal v knjižici Magyar és délszláv szellemi kapcsolatok (Madžarske in južnoslovanske duševne zveze, 1944), kjer se kmalu na začetku ustavlja ob rokopisu Martjanske pesmarice, ki jo je zavoljo mnenja Fanceva in površnega pregleda imel še za hrvaško (prim. V. Novak, Martjanska pesmarica, Ljubljana, 1997). Pokazal je na madžarske predloge nekaterih pesmi, ki jih je Fancev imel za hrvaške izvirne in pojasnil nekatere neumljive fraze. Zadnji del je v celoti namenil slovensko-madžarskim vezem, čeprav z napakami.

Za raziskovanje prekmurskega slovstva in njegovega jezika je potrebno poznavanje kajkavskega slovstva, kakor ga predstavlja Hadrovics v mnogih razpravah od 1942 in v antologiji Kajkavische Literatur (1964). Sem sodi tudi ena od njegovih zadnjih knjig, Ungarische Elemente im Serbokroatischen (Budapest – Köln, 1965) in Madžarski elementi u srbohrvatskom jeziku (Novi Sad, 1986).

Čisto slovensko vprašanje obravnava Hadrovics v študiji Gebete und Gesänge einer slowenischen Rosenkrantzbruderschaft aus dem 17. Jahrhundert (Studia Slavica 3, 1957, 379–401). Tu predstavlja v Budimpešti najdeni osrednjeslovenski rokopis. Drugi tak članek je Pokladne igre u Ljubljani god. 1531 (Zbornik za filologiju i lingvistiku 11, Novi Sad, 1968, 47–48). Ocenil je dve slovenski knjigi: Vilko Novak, Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana, 1976; Ivan Škafar, Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919, Ljubljana, 1978, v Studia Slavica 26, 1980, 210–213).

Najobsežnejša skupina Hadrovicsevih del obsega razprave in knjige, ki obravnavajo hrvaško kajkavsko starejše slovstvo in njegov jezik ter posebej jezik gradiščanskih Hrvatov. Med njimi so tudi slovarji in slovnice. Mimogrede: Hadrovics je soavtor večjega rusko-madžarskega in madžarsko-ruskega slovarja.

Hadrovics ni le doganjiv slovanski etimolog, ki je dopolnil Kniezsev slovar slovanskih izposojenk v madžarščini, marveč je tudi odličen madžarski etimolog in sintaktik, ki je prekosil hungariste s svojimi novejšimi knjigami Osnove funkcijske sintakse madžarščine (A funkcionális magyar mondatten alapjaj, 1969) in Madžarska frazeologija (1995). Obe deli bi bili koristni tudi naši lingvistiki.

Hadrovicsevo delo vzbuja občudovanje tako po obsegu kot po vsestranskosti in temeljitosti. Za nas pa bodo ostala neobhodno pomagalo tako pri študiju prekmurščine kot pri raziskovanju madžarskih izposojenk.

Vilko Novak
Ljubljana

BIBLIOGRAFIJA TOMA KOROŠCA

1963

B

Nova jezikovna vadnica. – Jezik in slovstvo 8, št. 6, 1962/63, str. 185–188.
O knjigi Marija Jalen in Stane Mihelič: Spoznavajmo slovenski jezik. Slovenska jezi-kovna vadnica za 4. razred osnovnih šol.

1964

B

Ime Slovenec / (po seminarski nalogi Toma Korošca priredil za tisk F. Bezlaj). – Jezik in slovstvo 9, št. 2/3, 1963/64, str. 65–68; št. 4/5, str. 126–127; št. 6, str. 173–179.

E

M. Helcl, L. Janský, J. Machač, Z. Sorchová, J. Zima: Pripombe k poskusnemu snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. – Jezik in slovstvo 9, št. 7/8, 1963/64, str. 254–262.
Prevedel Tomo Korošec.

1965

B

Češki frekvenčni slovar. – Jezik in slovstvo 10, št. 4/5, 1965, str. 145–148.

Iz ribiške terminologije. – Jezik in slovstvo 10, št. 6/7, 1965, str. 202–208.

Teorija in praksa v Slovenščini za Slovence. – Jezik in slovstvo 10, št. 8, 1965, str. 241–247.
O stalni nedeljski rubriki Dela Slovenščina za Slovence, ki jo je pripravljal Janez Gradišnik.

E

Odgovor na odgovor / M. Helcl ... [et al.]. – Jezik in slovstvo 10, št. 1, 1965, str. 25.
O Poskusnem snopiču SSKJ. Prevedel Tomo Korošec.

1966

B

Še nekaj iz ribiške terminologije : (odgovor A. Mundi). – Jezik in slovstvo 11, št. 7, 1966, str. 232–233.

A – disertacija, knjige, študije, razprave
B – članki, ocene, polemike
C – uredništvo knjig, revij
D – leposlovje, esejistika
E – prevodi
F – ostalo
G – intervjuji, o avtorju

1967

B

O jeziku uradnih spisov. – Gospodarski vestnik 16, št. 64, 18. 8. 1967, str. 4.

Podpis T. K. – Razširjeno za televizijsko predavanje, TV Ljubljana 1967.

O kolutu, menjavanju, podnapisih, podnaslavljanju ... – Jezik in slovstvo 12, št. 2, 1967, str. 68 + ov.

O novejši tvorbi sklopov v slovenščini. – Gospodarski vestnik 16, št. 36, 12. 5. 1967, str. 4; št. 40, 26. 5. 1967, str. 4.

Podpis T. K. – Razširjeno za televizijsko predavanje, TV Ljubljana 1967.

O stilnem prevrednotenju besed v slovenskem knjižnem jeziku. – Gospodarski vestnik 16, št. 95, 8. 12. 1967, str. 4.

Podpis T. K. – Razširjeno za televizijsko predavanje, TV Ljubljana 1967.

Otvoritev ali odprtje. – Gospodarski vestnik 16, št. 84, 27. 10. 1967, str. 4.

Podpis T. K.

Reja prašičev ali proizvodnja prašičev. – Gospodarski vestnik 16, št. 2, 10. 1. 1967, str. 4.

Podpis T. K.

D

Kako je našel Andrej šivanko v kupu sena. – Ribič 26, št. 4, 1967, str. 126.

E

Aforizmi sodobnih čeških avtorjev. – V: Čas nespečnosti. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1967. – Str. [135]–136.

Karel Misař: Eno plzenjsko pivo za gospoda Ružičko. – V: Čas nespečnosti. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1967, str. [52]–55.

Prevod dela: Jednu plzeň pro pana Ružičku.

Josef Škvorecký: Moj očka važič in jaz. – V: Čas nespečnosti. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1967, str. [14]–25.

Prevod dela: Muj tata haur a já.

Milan Smolík: Poroka. – V: Čas nepečnosti. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1967, str. [26]–51.

Prevod dela: Svatba.

Vera Linhartová: Soba. – V: Čas nespečnosti. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1967, str. [98]–105.

Prevod dela: Pokoj.

1968

B

Aktualizacije v novinarskem stilu. – Gospodarski vestnik 17, št. 61, 9. 8. 1968, str. 4.

Podpis T. K.

Modeli in avtomatizacije v novinarskem stilu. – Gospodarski vestnik 17, št. 41, 24. 5. 1968, str. 4, 8.

Podpis T. K.

O mestu novinarskega stila v publicistiki. – Gospodarski vestnik 17, št. 37, 10. 5. 1968, str. 4.

Podpis T. K.

O pisavi nekaterih zloženih pridevnikov in pridevniških zvez. – Gospodarski vestnik 17, 4. 3. 1968, str. 4.
Podpis T. K.

O rabi besed varstvo, varstven in zaščita, zaščiten. – Gospodarski vestnik 17, št. 4, 12. 1. 1968, str. 4, 8.
Podpis T. K.

Pravljice Božene Nemcove : ob novem prevodu v slovenščino v zbirki »Zlata ptica«. – Delo 10, št. 255, 17. 10. 1968, št. 255, str. 12

Raba pomišljajev v časopisnem sporočilu. – Gospodarski vestnik 17, št. 77, 4. 10. 1968, str. 4.
Podpis T. K.

E

Božena Němcová: Pravljice. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1968. – 239 str. – (Zlata ptica).
Izbral in prevedel Tomo Korošec.

1969

B

Gaf. – Ribič 28, št. 5, 1969, str. 147–148.

Glagoli iz imen rib. – Ribič 28, št. 2, 1969 str. 45.

Loviti »na dno« ali »na grund«. – Ribič 28, št. 11, 1969, str. 324–325
Podpis T. K.

O pisavi nekaterih zloženih pridevnikov in pridevniških zvez. – Gospodarski vestnik 18, št. 27, 4. 4., 1969, str. 4.

O terminih za plovce. – Ribič 28, št. 12, 1969, str. 348–349.

O terminu »cof«. – Ribič 28, št. 3, 1969 str. 83.

Oznake za vrste vlaganj. – Ribič 28, št. 6, 1969, str. 182.
Nepodpisano.

Pomenska razmejitev med besedama nesreča in nezgoda. – Delo in varnost 14, št. 2, 1969, str. 28–29.

Pridevniki iz imen rib. – Ribič 28, št. 1, 1969, str. 11–12.

Vijačiti ali blinkariti. – Ribič 28, št. 7/8, 1969, str. 219.

Zaslutnik, brezzaslutnik. – Ribič 28, št. 5, 1969, str. 148.

G

Pet minut za lep jezik. – Delo 11, št. 296, 28. 10. 1969, str 7.
Pogovor zapisal Andrej Arko. – Portret.

1970

B

Avčinov poziv človeku. – Ribič 29, št. 7/8, 1970, str. 225–226.
O Avčinovi knjigi Človek proti naravi.

Beličarka in beličarica. – Ribič 29, št. 10, 1970, str. 292–293.

Raba zvez ribji podmladek, ribji naraščaj in mladež. – Ribič 29, št. 2, 1970, str. 50–51.

So res nad Cerkniškim jezerom črni oblaki? – Ribič 29, št. 10, 1970, str. 274–276.

Ob članku Pavla Kunaverja.

Termini za blestivke. – Ribič 29, št. 12, 1970, str. 348–351. Ilustr.

Utrujati ali krotiti? – Ribič 29, št. 4, 1970, str. 113.

Vlaganje in drugi termini. – Ribič 29, št. 1, 1970, str. 15–16.

Slovar slovenskega knjižnega jezika in ribiška terminologija. – Ribič 29, št. 6, 1970, 179–180.

O prvi knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika ter o besednem gradivu iz ribištva v njem.

E

Franc Novak: Mladina in odnosi med spoloma. – Ljubljana : Koordinacijski odbor za načrtovanje družine Slovenije in Republiški odbor Rdečega križa Slovenije, 1970. – 74 str.

Prevedel Tomo Korošec.

1971

A

Ema Andoljšek, Ludvik Jevšenak, Tomo Korošec: **Knjiga za učenje slovenščine**. – Ljubljana : Delavska univerza Boris Kidrič, 1971. – V, 181 str.

B

Jezik v Zupančičevem Potresu. – Knjiga 1971, št. 11/12, str. 637–643.

O pesniškem jeziku v Hofmanovem Trapezu. – Knjiga 1971, št. 6, str. 309–312.

Pogovorni elementi v Zidarjevi povesti »Pišem knjigo«. – Knjiga 1971, št. 3/4, str. 137–140.

Pomenska razlika med termini: ulov, odlov in izlov. – Ribič 30, št. 4, 1971, str. 119–120.

1972

A

Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (8 ; 1972, Ljubljana). Zbornik predavanj / VIII. seminar slovenskega jezika literature in kulture, 3.–15. 7. 1972. – Ljubljana : Univerza : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1972. – Str. 202–215.

Rezjume.

Neknjižne in govorne prvine v novejši Zidarjevi prozi. – Slavistična revija 20, št. 3, 1972, str. 319–333.

Résumé.

Pet minut za boljši jezik. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1972, 284 str.

B

Blestivka »kraut« ali zaponkarica. – Ribič 31, št. 12, 1972, str. 347. Ilustr.

»Čuvajčki« pri talnem ribolovu. – Ribič 31, št. 9, 1972, str. 319–323. Ilustr.

Drst in sorodne besede. – Ribič 31, št. 1, 1972, str. 7–8.

Napravi si sam! – Ribič 31, št. 3, 1972, str. 78–79. Ilustr.

Termina podmetalka in zajemalka. – Ribič 31, št. 6, 1972, str. 172–173.

E

Přemysl Hauser: Celovito delo o jezikovni kulturi. – Jezik in slovstvo 18, št. 1/2, 1972/73, str. 51–54.

Boris Urbančič: O jezikovni kulturi (1972). – Iz češčine prevedel Tomo Korošec.

1973

A

Ema Andoljšek, Ludvik Jevšenak, Tomo Korošec: **Povejmo slovensko**. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1973.

Vsebina: [Učbenik]. – 200, 4 str.
Slovarček. – II, 38 str. – Vsebuje slovensko besedo ter prevode v angl., nem. in ital.
4 kasete.

B

O ustreznosti besede »čuvajček«. – Ribič 32, št. 2, 1973, str. 50–54.

K šestdesetletnici Borisa Urbančiča. – Jezik in slovstvo 19, št. 3, 1973/74, str. 94–95.

Sinteza stilističnih raziskav v češkem jezikoslovju. – Slavistična revija 21, št. 1, 1973, str. 93–100.

O knjigi Alois Jedlička, Vera Formánková, Miloslava Rejmánková: Základy české stylistiky, Praha 1970. – Abstrakt objavljen v: Language and language behavior abstracts, 1973 (Michigan).

Urbančič: Jezikovna kultura. Kritika nerealnega in spodbuda za razvoj knjižne slovenščine. – NRazgl 23, št. 3, 9. 2. 1973, str. 67–68.

O knjigi Boris Urbančič: O jezikovni kulturi.

Vrvica, laks in druga poimenovanja. – Ribič 32, št. 9, 1973, str. 256–257.

D

Rekviem Savinji ... – Ribič 32, št. 11/12, 1973, str. 314–318.

G

Beseda ustvarjalcev. – Knjiga 1973, št. 5, str. 275–276.

Intervju. – Portret.

1974

A

Razslojenost slovenskega besedišča. – V: Slovenski jezik, literatura in kultura : informativni zbornik. – Ljubljana : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1974. – Str. 75–90.

1975

A

Sistem za stilistično in strukturno analizo tekstov v naravnem jeziku. – V: Jugoslovanski mednarodni simpozij o obravnavanju podatkov (10 ; 1975 ; Bled). Zbornik del 10. jugoslovanskega simpozija o obravnavanju podatkov – Informatika 75. – Ljubljana : Iniciativni odbor Jugoslovanskega društva Informatica, 1975. – Str. 7–17.

Skupaj s P. Tancigom in I. Bratkom.

D

Minirana Tara. – Ribič 34, št. 4, 1975, str. 109–111.

Soavtor Božidar Voljč.

1976

A

Iz govorice laških rudarjev. – Časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12, št. 2, 1976, str. 392–404.

Summary.

Nove besede v časopisnih žanrih dnevnika Delo 1969–1975. – Slavistična revija 24, št. 2/3, 1976, str. 219–236.

Rezjume.

Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila : disertacija. – Ljubljana : [T. Korošec], 1976. – 650 f.

B

Novi slovenski vojaški termini v strukturnem pogledu. – Naša obramba 8, št. 8/9, 1976, str. 67.

O obsegu slovenskega Vojaškega slovarja. – Naša obramba 8, št. 12, 1976, str. 55.

O slovenskih vojaških poveljih. – Naša obramba 8, št. 11, 1976, str. 57.

Razmerje med slovenskimi in srbohrvatskimi vojaškimi termini. – Naša obramba 8, št. 5, 1976, str. 59.

Slovenski vojaški termini kot poimenovanja za ženske osebe. – Naša obramba 8, št. 10, 1976, str. 83.

Vojaški termini v pojmovnih krogih. – Naša obramba 8, št. 6/7, 1976, str. 43.

Vprašanja slovenske vojaške terminologije. – Naša obramba 8, št. 4, 1976, str. 25.

G

Jezik je kot roža: treba ga je negovati! – Naša obramba 8, št. 4, 1976, str. 14–16.

O slovenskem vojaškem slovarju. Zapisal Miroslav Ulčar.

1977

A

K tipologiji časopisnih naslovov. – Slavistična revija 25, št. 1, 1977, str. 21–54.

Rezjume.

Nekaj pogledov na avtomatizacijo in aktualizacijo. – Slavistična revija 25, št. 4, 1977, str. 457–464.

Rezjume. – Referat z delovnega zasedanja Mednarodne komisije za slovanske knjižne jezike, Ljubljana 1977.

Slovenski dajalnik in dajalniške pretvorbe. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (13 ; 1977 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 4. – 16. 7. 1977. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1977. – Str. 59–67.

Splošna oznaka stila znanstvenega besedila. – V: O pripravi informacij v delegatskem sistemu. – Ljubljana : Univerzum, 1977. – Str. 137–148.

Splošna oznaka stila znanstvenega besedila. – V: Pristop k znanstvenemu delu. – Ljubljana : Partizanska knjiga, 1977. – Str. 81–95.

B

Namembnost slovenskega vojaškega slovarja in njegova nadaljnja usoda. – Naša obramba 9, št. 1, 1977, str. 77.

Ob slovenskem vojaškem slovarju. – Naša obramba 9, št. 1, 1977, str. 77.
Nadaljevanje iz leta 1976.

Obnovitve v naslovih. Iz disertacije dr. Toma Korošca o časopisnem stilu. – Dnevnik 26, št. 110, 22. 4. 1977, str. 5.
Zapisal Zdenko Vrdlovec.

Prva slovenska muharica. – Ribič 36, št. 9, 1977, str. 250–252; št. 10, str. 278–285. Ilustr.
Soavtorji: Božidar Voljč, Lucijan Urbančič, Jože Ocvirk, Tomo Korošec.

Prvi slovar slovenske vojaške terminologije. – Obramba in zaščita 13, št. 6, 1977, str. 27–28.

C

Vojaški slovar / [uredniški odbor Tomo Korošec, Stanko Petelin, Stane Suhadolnik, Polde Štrukelj, Jože Švigelj]. – Ljubljana : Partizanska knjiga, 1977. – XVIII, 253 str.

1978

A

Obnovitve v časopisnih naslovih. – Slavistična revija 26, št, 2, 1978, str. 147–160.
Rezjume.

Ema Andoljšek, Ludvik Jevšenak, Tomo Korošec**: Povejmo slovensko**. – Ljubljana Državna založba Slovenije, 1978.

Vsebuje: 4 kasete
[Učbenik]. – 200 str. Ilustr.
Slovarček. – 32 str.

Slovenski dativ in dativne transformacije. – V: Seminar za strane slaviste (28 ; 1977 ; Zadar, Budva). Predavanja. – Titograd : Seminar za strane slaviste pri Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti, 1978. – Str. 69–82.

Structural and stylistic analysis of text via formalized sentences of natural language. – V: COLING–7 : proceedings of the 67th international conference on computional linguistics. – Bergen, 1978. – Str. 1–2.
Skupaj s P. Tancigom in I. Bratkom.

Vpliv tuje propagande na procese socializacije / [nosilec] Slavko Splichal ; [sodelavci Anuška Ferligoj, Vlado Batagelj, Andreja Hodžar, Tomo Korošec, Peter Kozmik in skupina študnetov]. – Ljubljana : Center za raziskovanje družbenega komuniciranja : Raziskovalni inštitut FSPN, 1978. – 105 str.

B

Razširjeni vidiki slovenskega slovničarstva. Ob novi Slovenski slovnici Jožeta Toporišiča in nagradi Sklada Borisa Kidriča. – Delo 20, št. 109, 13. 5. 1978, str. 27.
Ocena knjige Jože Toporišič: Slovenska slovnica (1976).

D

Slovenskim rekam. Recital na osrednji proslavi slovenskih ribiških jubilejev. – Ribič 37, št. 12, 1978, str. 424–427.

1979

A

Zgradba časopisne novice in naznanila. – V: Vsebina in struktura informacij za odločanje v združenem delu. – Ljubljana, 1979. – Str. 3–25.

B

Atomski, jedrski in nuklearen. – Naša obramba, 11, št. 4, 1979, str. 86.

Delovanje in dejstvovanje. – Naša obramba 11, št. 5, 1979, str. 86.

Družbenopolitična vsebina v sredstvih javnega obveščanja. – Obveščanje in odločanje 2, št. 2, 1979, str. 63–68.

O političnem jeziku.

Izmik, odmik, umik in druge sistemske rešitve. – Naša obramba 11, št. 11, 1979, str. 86.

Ognjen, strelen (za srbohrv. vatreni) in druge sistemske rešitve. – Naša obramba 11, št. 12, 1979, str. 86.

Šibko razmerje med srbohrv. oruđe in slov. orožje. – Naša obramba 11, št. 8/9, 1979, str. 86.

Topniški, topovski, in zveze. – Naša obramba 11, št. 3, 1979, str. 86.

Vojaški termini dopolniti, izpoponiti, popolniti, nadomestiti. – Naša obramba 11, št. 10, 1979, str. 86.

Zavarovanje, oskrbljenost in zagotovitev. – Naša obramba 11, št. 6/7, 1979, str. 86.

D

Iz poeme. – Zeleni tolmuni Krke 7, št. 1, 1979, str. 23.

1980

A

Jazyková kultura v Slovinsku. – V: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. – Praha : Academia, 1980. – Str. 59–63.

Medstava v luči besediloslovja in stilistike. – Slavistična revija 28, št. 3, 1980, str. 251–269.

Rezjume.

Muharjenje. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. – 257 str., (16) str. pril, (4) str. pril. Ilustr.

Avtorji: Tomo Korošec, Jože Ocvirk, Lucijan Urbančič, Božidar Voljč.

Pojmovna in poimenovalna sistematika za umetne muhe. – V: Muharjenje. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. – Str. 199–206.

Slovar muharskih terminov. – V: Muharjenje. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. – Str. 207–239.

B

Češki enozvezkovni slovar. – Slavistična revija 28, št. 2, 1980, str. 228–233.

O knjigi Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Praha 1978.

Usmerjanje k boljši rabi v Vojaškem slovarju. – Naša obramba 12, št. 1, 1980, str. 86; št. 2, str. 86.

F

France Vreg šestdesetletnik. – Delo 22, št. 212, 10. 9. 1980, str. 6. Portret.

G

Jeziku je treba dati časa ... – Naša obramba 12, št. 4, 1980, str. 25.

Ob Kidričevi nagradi za Vojaški slovar. Zapisal Miroslav Ulčar.

1981

A

Besediloslovna vprašanja slovenščine. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (17 ; 1981 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 6. – 18. 7. 1981. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1981. – Str. 173–186.

O Levstikovem publicističnem jeziku v Napreju. – Slavistična revija 29, št. 4, 1981, str. 351–371.

Summary. – Prispevek na Levstikovem srečanju ljubljanskih in celovških slavistov, Ljubljana, 21. – 22. 5. 1981.

Ema Andoljšek, Ludvik Jevšenak, Tomo Korošec: **Povejmo slovensko**. – (Ljubljana) : Državna založba Slovenije, 1981. – 200 str. Ilustr. + Slovarček (32 str.).

B

Jezik sodobnih odločb. – Bilten Slovenskega sodniškega društva, št. 21, 1981, str. 18–33.

Terminologija opštenarodne odbrane. – Front 36, št. 44, 30. 10. 1981, str. 16–17.

C

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo : 1961–1981 : zbornik ob dvajsetletnici Visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo in Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo / uredila France Vreg in Tomo Korošec. – Ljubljana : FSPN, 1981. – 159 str.

Sourednik.

1982

A

Besediloslovna tipologija razmerij med časopisnim sporočilom in sliko. – Slavistična revija 30, št. 4, 1982, str. 361–388.

Summary.

O poročevalskem stilemu za nedokazano kaznivo dejanje. – V: Informiranje in odgovornost. – Ljubljana, 1982. – Str. 141–153.

O poročevalskem stilemu za nedokazano kaznivo dejanje. – Jezik in slovstvo 28, št. 3, 1982/83, str. 64–70.

Osnovni deo = Osnoven del = Osnovni del = Pjesa kryesore = Alaprés / [autori prevoda Tomo Korošec ... et al.]. – V : Uporedni rečnik vojnih pomova : srpskohrvatski, makedonski, slovenački, albanski, mađarski. – Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1982. – Str. [18]–553.

Poročevalstvo o družbeno-politični vsebini in slovenščina. – Ljubljana : RSS, 1982. – 21 f.

Poročilo o razvojno-raziskovalni nalogi za leto 1982.

Slovensko / [autori prevoda Tomo Korošec ... et al.]. – V: Uporedni rečnik vojnih pojmova : srpskohrvatski, makedonski, slovenački, albanski, mađarski. – Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1982. – Str. 651–732.

Vsebuje kazalo slovenskih vojaških pojmov, ki so navedeni v osnovnem delu slovarja.

Uporabnost računalniških konkordanc v lingvističnih in literarnih raziskavah. – V: Znanstveno srečanje Računalniška obdelava lingvističnih podatkov (2 ; 1982 ; Bled). Zbornik II. znanstvenega srečanja Računalniška obdelava lingvističnih podatkov. – Ljubljana : Institut »Jožef Stefan«, 1982. – Str. 405–415.

Skupaj z D. Ponižem in P. Tancigom.

D

Na Sever do Aljaske ... – Teleks 38, št. 6, 11. 2. 1982, str. 52–54; št. 7, 18. 2. 1982, str. 50–52. Ilustr.

1983

A

En zgled za funkcijskozvrstno razslojenost v slovenskem jeziku. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (19 ; 1983 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 4. – 16. 7. 1983. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1983. – Str. 177–186.

Poročevalstvo o družbenopolitični vsebini in slovenščina : tujke v neosrednjih slovenskih listih (pokrajinskih glasilih SZDL in glasilih organizacij združenega dela). – Ljubljana : RSS, 1983. – 31 f. – (Sistemi, vsebina in učinki množičnega obveščanja ; 11–5577).

Slovenski jezik : časopisna in radijska stilistika / predavanja Toma Korošca. – [S. l. : s. n., ca. 1983]. – 31 f.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 1. natis. – Maribor : Obzorja, 1983. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

F

O zaposlovanju upokojenih univerzitetnih učiteljev. – Vestnik / Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani 13, št. 1/2, 1983/84, str. 23–24.

1984

A

Ema Andoljšek, Ludvik Jevšenak, Tomo Korošec: **Povejmo slovensko**. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1984. – 200 str. Ilustr. + Slovarček (32 str.).

Slovenščina v tuji radijski propagandi : letno poročilo 1984. – Ljubljana : RSS, 1984. – 8 f. – (Sistemi, vsebina in učinki množičnega obveščanja ; 11–5557).

Terminološki in pragmatični vidik emancipacije žensk v SLO. – V: Emancipacija v jugoslovanski družbi. – Ljubljana : Center za družbenopolitično izobraževanje pri FSPN, 1984. – Str. 467–472.

B

Srp in kladivo o jeziku : o tovarniški in vrtičkarski materinščini. – 7 D 13, št. 29, 19. 7. 1984, str. 18–19.

O jeziku tovarniških glasil.

Slovenščina v tuji radijski propagandi. – V: Slavko Splichal: Mlini na eter. – Ljubljana : Partizanska knjiga, 1984. – Str. 61–69.

Slovenski soavtor nemške knjige o muharjenju. – Ribič 43, št. 5, 1984, str. 152–153. Ilustr.

Soavtor knjige Meisterhaftes Fliegenfischen je Božidar Voljč.

C

Ichthyos : glasilo Zavoda za ribištvo. – Ljubljana : Zavod za ribištvo, 1984–

Lektor in predsednik uredniškega odbora.

1985

A

Poročevalstvo o družbeno-politični vsebini in slovenščina. – Ljubljana : RSS, 1985. – 18 f. – (Sistemi, vsebina in učinki množičnega obveščanja).

Poročilo za leto 1985.

Razmerje med splošno tehniško in vojaško leksiko. – V: 4. simpozij tehniške besede. – Ljubljana : Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije : Tehniška sekcija terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, 1985. – Str. 40–46.

Slovenska krajevna imena. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1985. – 357 str.

Avtorji: Franc Jakopin, Tomo Korošec, Tine Logar, Jakob Rigler, Roman Savnik, Stane Suhadolnik.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 2. natis. – Maribor : Obzorja, 1985. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 1. natis. – Maribor : Obzorja, 1985. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

B

Ichthyos – nova slovenska ribiška revija. – Ribič 44, št. 4, 1985, str. 75.

F

Profesorju Francu Sotlarju v slovo. – Vestnik / Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani 14, št. 7, 1984/85, str. 247.

1986

A

Dogodek in vest : k teoriji časopisne vesti in jezikovnostilistični analizi poročevalskih žanrov. – Slavistična revija 34, št. 2, 1986, str. 147–158.

Summary.

K besedilni soveznosti časopisnega sporočila. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (22 ; 1986 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 7. – 19. 7. 1986. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1986. – Str. 49–59.

Poročevalstvo o družbenopolitični vsebini in slovenščina : k besedilni soveznosti časopisnega sporočila. – V: Sistemi, vsebine in učinki množičnega komuniciranja. – Ljubljana : RSS, 1986.

Poročilo o delu za leto 1985.

Problemi slovenskega vojaškega izrazoslovja. – V: Slovenski jezik v znanosti 1. – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1986. – Str. 189–193.

Pretvorbeni modeli : (k teoriji pretvorb pisnost-govornost, govornost-pisnost). – Slavistična revija 34, št. 4, 1986, str. 393–402.

Summary. – Uvodno predavanje o stilistiki radijskega sporočanja pri predmetu Stilistika poročevalstva na FSNP l. 1982.

B

Besediloslovni utrinki. – Delo 28, 10. 10. – 26. 12. 1986.

Vsebina: Za začetek povabilo. – Št. 237, 10. 10. 1986, str. 10.

O modnem »še kako«. – Št. 243, 17. 10. 1986, str. 10.

Kdo se boji trpnika? – Št. 249, 24. 10. 1986, str. 10.

Nanašalnica in naveznik. – Št. 255, 31. 10. 1986, str. 7.

Pojasnjevalna nanašalnica. – Št. 260, 7. 11. 1986, str. 10.

Obrnjeno razmerje : naveznik – nanašalnica. – Št. 266, 14. 11. 1986, str. 10.

Vprašanje + odgovor = besedilo. – Št. 272, 21. 11. 1986, str. 10.

O kazalniku drugosti. – Št. 282, 5. 12. 1986, str. 10.

Logične vezi med enotami besedila. – Št. 288, 12. 12. 1986, str. 10.

O besedilni vlogi členka »seveda«. – Št. 294, 19. 12. 1986, str. 10.

O jezikovni pragmatiki. – Št. 250, 26. 12. 1986, str. 10.

Besediloslovni utrinki so bili objavljeni v sodelovanju z ljubljansko televizijo. Na sporedu so bili ob četrtkih, po Tedniku. Podpisan samo zadnji pripevek.

Diskdžokejski jezik za javno rabo? – Delo 28, št. 289, 13. 12. 1986, str. 19–20.

Okrogla miza z naslovom Slovenščina na radiu. Sodelovali so: Janez Dular, Breda Hieng, Nadja Jarc, Tomo Korošec, Slavko Splichal. Janez Sršen, Rudi Šeligo. – Portreti.

Ljubljansko-celovška številka Slavistične revije. – Delo 28, št. 148, 26. 6. 1986, str. 14.

Književni listi. – O vsebini 2. št. Slavistične revije za leto 1985. Soavtorja Tomo Korošec in Rajko Korošec.

Obramboslovje in obramboslovni študij na FSPN. – Teorija in praksa 23, št. 12, 1986, str. 1426–1428.

Ob 25. letnici FSPN.

1987

A

Slovenski jezik in novinarske zvrsti v množičnem komuniciranju. – V: Razvoj informacijskih sistemov. Sistemi, vsebina in učinki množičnega komuniciranja – Slovenski jezik in novinarske zvrsti v množičnih komunikacijah. – Ljubljana RSS, 1987.

Poročilo o delu za leto 1987.

B

O novi antologiji umetnih muh. – Ribič 46, št. 12, 1987, str. 317–318.

O knjigi Taff Price: Mednarodni vodič po vzorcih umetnih muh (London 1986).

E

Stich Alexander: Prešeren in Mácha. – Sodobnost 35, št. 2, 1987, str. 202–219.

Iz češčine prevedel Tomo Korošec.

1988

A

Besedilni nastop : (k tipologiji začetkov časopisnih besedil). – Slavistična revija 36, št. 1, 1988, str. 81–99.

Summary.

Besedilnost »vprašanja« v intervjujskem dvogovoru. – V: Razvoj informacijskih sistemov. Projektni sklop: Sistem, vsebina in učinki množičnega komuniciranja. – Ljubljana : RSS, 1988. – 52 f.

Poročilo o delu za leto 1988.

Zastrti časopisni naslovi. – Jezik in slovstvo 33, št. 5, 1987/88, str. 137–143.

Summary.

B

F[ranc] Jakopin, T[omo] Korošec, T[ine] Logar: O krajevnih imenih v izolski občini. – Jezik in slovstvo 33, št. 7/8, 1987/88, str. 240–242.

K članku Jelke Morato-Vatovec objavljenem v 4. št. Jezika in slovstva.

Dabing, kosmičje in strižina. – Ribič 47, 1988, str. 111.

F

Novi pogledi na regulacijo rek in potokov. – Delo 30, št. 96, 23. 4. 1988, str. 31.

Soavtorji Tomo Korošec, Jože Lokar, Božidar Voljč.

1989

A

Besedilnost »vprašanja« v intervjujskem dvogovoru. – Slavistična revija 37, št. 1/3, 1989, str. 319–341.

Summary.

Poročilo o delu za leto 1989.

K interdisciplinarnosti obramboslovja. – V: Obramboslovje na Slovenskem : gradivo s posveta 10. 4. 89. – Ljubljana : Marksistični center CK ZK Slovenije, 1989. – Str. 12–15.

Nadnaslovi : (tipološka analiza) ; Eliptični časopisni naslovi. – V: Razvoj informacijskih sistemov. Projektni sklop: Sistem, vsebina in učinki množičnega komuniciranja. – Ljubljana : RSS, 1989. – 29 f.

Poročilo o delu za l. 1989.

O pripravljenosti slovenščine za sporazumevanje v vojaški enoti JLA. – Teorija in praksa 26, št. 3/4, 1989, str. 442–428.

F

Romunizacija Slovenije s konkretnim primerom. Proti regulacijam vodotokov in melioracijam. – Delo 31, št. 127, 3. 6. 1989, str. 25. Ilustr.

Soavtorja B. Voljč in L. Šešerko.

1990

A

Časopisni nadnaslovi v sodobnih slovenskih dnevnikih : tipološka razvrstitev. – Slavistična revija 38, št. 3, 1990, str. 209–219.

Summary.

Interpunkcijski časopisni naslovi : (k stilni vlogi ločil v časopisnih naslovih dnevnika Delo). – V: Razvoj informacijskih sistemov. Slovenski jezik in novinarske zvrsti v množičnih komunikacijh. – Ljubljana RSS, 1990. – Str. 1–33.

Poročilo o delu za leto 1990.

Izpustni časopisni naslovi. – Slavistična revija 38, št. 4, 1990, str. 341–349.

Summary.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 3. natis. – Maribor : Obzorja, 1990. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

F

Predstavitev arheološkega dela Toneta Kneza: (ob njegovi šestdesetletnici). – Rast 1, št. 3, 1990, str. 263–265.

G

Aktualni pogovor s prof. dr. Tomom Koroščem, lektorjem ZV. – Zdravstveni vestnik 59, št. 4, 1990, str. 230–234.

Pogovor je vodil Iztok Jakša. – Portret.

1991

A

Časopisni naslovi glede na ločila : k stilni vlogi ločil v časopisnih naslovih dnevnika Delo. – Slavistična revija 39, št. 1, 1991, str. 53–70.

Summary.

Odraz sodobnih političnih sprememb v jeziku slovenskega časopisja. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (27 ; 1991 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XXVII. seminar slovenskega jezika literature in kulture, 24. 6. – 13. 7. 1991. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1991. – Str. 99–108.

Razvoj slovenskega poročevalskega jezika : časopisni stil 19. stoletja. – Ljubljana : RSS, 1991. – 63 f. – (Komunikologija).

Poročilo o znanstveno-raziskovalni nalogi.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 4. natis. – Maribor : Obzorja, 1991. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 2. natis. – Maribor : Obzorja, 1991. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

Slovensko poročevalstvo v času in prostoru. – Ljubljana : RSS, 1991. – 22 str. – (Komunikologija).

Nosilec projekta Tomo Korošec s sodelavci. Poročilo o znanstveno-raziskovalni nalogi.

Vzorci poročevalskih stopenj. – Slavistična revija 39, št. 3, 1991, str. 285–300.

Summary.

C

Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost : zbornik / uredniški odbor Anton Grizold, Ljubica Jelušič, Tomo Korošec. – 1. natis. – Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1991. – 223 str.

1992

A

Skupni sporočanjski krog poročevalstvu. – Slavistična revija 40, št. 1, 1992, str. 103–116.

Summary.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 5. natis. – Maribor : Obzorja, 1992. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 3. natis. – Maribor : Obzorja, 1992. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

B

Jezikovnokulturni vidiki vojstva na Slovenskem. – Teorija in praksa 29, št. 7/8, 1992, str. 788–791.

Razprava na »aktivu delavcev FSPN«. 2. – Nova revija 11, št. 120, 1992. Priloga Ampak, str. XV–XXV. Ilustr.

Sodelovali so: Andrej Kirn, Ivan Svetlik, Peter Klinar, Anton Bebler, France Vreg, Adolf Bibič, Pavel Gantar, Tomo Korošec, Bogdan Kavčič.

Spremna beseda. – V : Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 3.

Uvod. – V: Razpotja nacionalne varnosti : obramboslovne razprave v Sloveniji. – Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 1992. – Str. 9–15.

Skupaj z A. Grizoldom.

C

Ribičija ta naša / [zbral, uredil in ilustriral Tomo Korošec]. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – 99 str. Ilustr.

D

Kržiščarjevega ata skrivnost. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 28–33.

Lipanovo slovo. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 79–82.

Ob Bistri. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 37–43.

Slovenskim rekam. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 90–97.

Štirje ribiški rodovi. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 46–55.

E

Edgar Pitzenbauer: Lipan bom. – V: Ribičija ta naša. – Ljubljana : Ribiška zveza Slovenije, 1992. – Str. 62–67.

Prevedel Tomo Korošec.

1993

A

'Danes' in 'jutri' v poročevalskih besedilih. – Slavistična revija 41, št. 4, 1993, str. [489]–495.

Summary.

O krajšavah. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (29 ; 1993 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 28. 6. – 17. 7. 1993. – Ljubljana : Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1993. – Str. 15–27.

Odraz sodobnih političnih sprememb v jeziku slovenskega časopisja. – Teorija in praksa 30, št. 11/12, 1993, str. 1226–1233.

Razvoj slovenskega poročevalskega jezika. – V: Komunikologija . Teoretične in metodološke osnove komunikologije. – Ljubljana : RSS, 1993.

Poročilo o znanstveno-raziskovalni nalogi.

B

Po petnajstih letih spet na straneh naše revije : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 1. – Revija Obramba 25, št. 8/9, 1993, str. 16.

Postskriptum h karavlizaciji : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 2. – Revija Obramba 25, št. 10, 1993, str. 56.

Vojaški žargonizmi v vojaškem slovarju : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 3. – Revija Obramba 25, št. 12, 1993, str. 56.

1994

A

Nekaj kazalnikov o znanju pisne knjižne slovenščine pri slovenskih srednješolcih. – Traditiones 23, 1994, str. 297–309.

Summary.

O stilu in stilistiki slovenskega poročevalstva. – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (30 ; 1994 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 27. 6 – 16. 7. 1994. – Ljubljana : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1994. – Str. 287–297.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 6. popravljena izd. – Maribor : Obzorja, 1994. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 4. popravljena izd. – Maribor : Obzorja, 1994. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

B

Boris Urbančič – osemdesetletnik. – Jezik in slovstvo 39, št. 5, 1993/94, str. 199–200.

Knjižnost in neknjižnost. – Pristop, št. 4, 1994, str. 26.

Komandant, komandir in poveljnik : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 8. – Revija Obramba 26, št. 5, 1994, str. 17.

Namesto poskusnega snopiča : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 6. – Revija Obramba 26, št, 3, 1994, str. 17.

O pomenskem ločevanju med streljati in obstreljevati : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 10. – Revija Obramba 26, št. 11, 1994, str. 30.

O predelani in dopolnjeni izdaji vojaškega slovarja : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 5. – Revija Obramba 26, št. 2, 1994, str. 17.

Ogroženost jezika : uvod. – Javnost = The Public 1, št. 3, 1994, str. 7–9.

Pomensko razmerje med poveljstvom in poveljništvom : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 7. – Revija Obramba 25, št. 4, 1994, str. 17.

Še o razmerju med slovenskimi in srbskohrvatskimi vojaškimi termini : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 9. – Revija Obramba 26, št. 8, 1994, str. 30.

Še o žargonizmih v vojaškem slovarju : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 4. – Revija Obramba 26, št. 1, 1994, str. 17.

C

Javnost = The public. – Ljubljana : Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo, 1994–.

Član uredniškega sveta 1994–

Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Ljubljana DZS, 1994. – XLVI, 1714 str.

Sourednik.

1995

A

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 7. popravljena izd. – Maribor : Obzorja, 1995. – 81 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 5. popravljena izd. – Maribor : Obzorja, 1995. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

B

Premičen, gibljiv itd. v predelani izdaji slovarja. – Revija Obramba 27, št. 4, 1995, 30.

Premični ali gibljivi cilji? : z uredniške mize Velikega vojaškega slovarja. 11. – Revija Obramba 27, št. 2, 1995, str. 11.

1996

A

O nekaterih poimenovalnih vprašanjih v oglaševanju. – V: Slovenska država, družba in javnost. – Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 1996. – Str. 257–266.

Summary.

Ob 35-letnici FDV – poskus periodizacije. – V: Slovenska država, družba in javnost. – Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 1996. – Str. 15–22.

Prisega ribjega tatu iz l. 1675. – Slavistična revija 44, št. 3, 1996, str. [295]–305. Ilustr.

Summary.

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 2. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1996. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 2. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1996. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

Slovenski vojaški jezik : izročilo in spremembe. – V: Jezik in čas. – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. – Str. 211–232.

Summary.

B

Georgea Hillerja svetovni trend. – Delo 38, št. 66, 20. 3. 1996, str. 12.

Odmev na članek Georgea Hillerja: AirLand Battle in slovenski in ameriški vojaški jezik.

O izrazu vojstvo. – Vojstvo 1, 1996, str. 2–4.

Strnjen prikaz jezikovnokulturne dejavnosti na Slovenskem. – V: Monika Kalin-Golob: Jezikovna kultura in jezikovni kotički. – Ljubljana : Jutro, 1996. – Str. 5–7.

Jezik in lektoriranje v Zdravstvenem vestniku. – Zdravstveni vestnik 1996, št. 12, str. 709–711.

E

Božena Nemcova: Kdo je neumnejši? – Kekec 6, št. 3, 1996, str. 9–10.

Prevedel Tomo Korošec.

1997

A

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 3. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1997. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 3. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1997. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

B

Knjigi na pot. – V: Viktorija Grizold: Pesmi. – Ljubljana : samozal., 1997. – Str. 5.

C

Slovar slovenskega knjižnega jezika. – 2. ponatis. – Ljubljana : DZS, 1997. – XLVI, 1714 str.

Sourednik.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. [Elektronska izd. na disketah]. – Ljubljana : DZS, 1997. – 11 računalniških disket. – (Slovarji DZS).

Sourednik.

Stilistika poročevalstva / [uredil] Tomo Korošec. – [Ljubljana : FDV, 1997]. – 1 zv. (loč. pag.)

Slavistična revija. – Let. 45, št. 1–4. – Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 1997.

Odgovorni urednik.

G

Pravim novinarjem ni vseeno : Tomo Korošec o novinarskem jeziku. – Dnevnik 47, št. 330, 6. 12. 1997, str. 24–25.

Intervju. S T. Koroščem se je pogovarjal Boris Dolničar.

1998

A

Janez Dular, Tomo Korošec: **Slovenski jezik 3**. – 4. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1998. – 82 str. – (Srednje izobraževanje).

Tomo Korošec, Janez Dular: **Slovenski jezik 4**. – 4. natis popravljene izd. – Maribor : Obzorja, 1998. – 111 str. – (Srednje izobraževanje).

Slovenski vojaški jezik. – Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 1998. – 174 str. – (Zbirka Profesija).

Stilistika slovenskega poročevalstva. – Ljubljana : Kmečki glas, 1998. – 381 str.

Slovenski vojaški jezik : izročilo in spremembe. – V: Slovenski jezik. – Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut filologii polskiej, 1998. – Str. 127–151.

Summary.

C

Slavistična revija. – Let. 46, št. 1–4. – Ljubljana : Slavistično Društvo Slovenije, 1998.

Odgovorni urednik.

Slovar slovenskega knjižnega jezika z odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. [Elektronska izd. na plošči CD-ROM]. – Ljubljana : DZS, 1998. – (Slovarji DZS).

Sourednik.

E

Božena Nemcova : Kdo je neumnejši. – V: Polonca Kovač : Od kod so se vzele pravljice. – Ljubljana: Mladika, 1958. – Str. 34–39. Ilustr.

Prevedel Tomo Korošec.

Sestavila *Anka Sollner Perdih*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih. Avtor odda prispevek enemu od glavnih urednikov v dveh izvodih; na listu naj bo 30 vrstic. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani, tj. 45.000 znakov), ocene 12 strani (24.000 znakov), poročila 4 strani (8.000 znakov). Rokopis po možnosti oddati tudi na PC-jevi disketi, zapisan v formatu ASCII ali v katerem od urejevalnikov besedil za okensko okolje; mogoče pa ga je poslati tudi po elektronski pošti na naslov *slavisticna.revija@uni-lj.si*. Besedilo naj ne bo razlomljeno v strani in besede ne deljene. Navodila za tipkanje opomb, ležečega in polkrepkega tiska, vezajev, pomišljajev, narekovajev, naglašenih, nestandardnih znamenj ipd. dobi avtor pri tehničnem uredniku. – Sinopsis naj ne bo daljši od 8 vrstic. Slovenski povzetek, ne daljši od dveh strani, podaja rezultate razprave; uredniku se sporoči želeni jezik za prevod. V neslovenščini napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. – Avtor naj priloži številko svojega žiroračuna, ime in naslov banke, pri kateri ima odprt žiroračun, naslov stalnega bivališča, ime inštitucije, na kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture. Če rokopis ni sprejet, glavni urednik avtorja pismeno obvesti. Ob izidu dobi avtor 20 separatov svoje razprave oziroma 10 primerov ocene.

Avtorju se stavijo še naslednje tehnične zahteve. Korekture svojega prispevka opravi v treh dneh. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži Slovenskega pravopisa 1994. – Slikovni material priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v rokopisu razprave. – Ponazarjalni zgledi se podčrtavajo; polkrepki tisk je rezerviran za podnaslove in je označen z dvojno podčrtavo. Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. – Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne). Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem ali oglatem oklepaju; na začetku in na koncu citata so tropičja nepotrebna. – Besedilo opombe naj bo v članku na koncu v enem kosu. Zaporedna številka opombe stoji stično *za* ločili, ki sledijo temu mestu. – Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature ali v seznamu navedenk na koncu razprave. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Breznik 1934: 213), v seznamu navedenk pa navedek razvežemo:

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Mohorjeva družba.

V seznamu literature je letnica neposredno pred navedbo strani. Članek v reviji se navaja takole:

Janko KOS: Problem časa v slovenski liriki. *Slavistična revija* XXXIX/1 (1991). 1–14.

V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami:
[1]Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje, Mohorjeva družba, 1934, 16–18.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so ležeče postavljeni. Zbirka se nahaja v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Naslovi v stroki znane periodike so okrajšani, táko je lahko tudi avtorjevo ime. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

Slavistična revija prihaja tudi na internet: http://www.ijs.si/lit/sr.html.

Borkov zbornik. Referati s simpozija. Ur. Marko Jesenšek in Viktor Vrbjak. Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1996. 479 str.

Duch Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists. Ur. A. A. Barentsen, B. M. Groen, J. Schaeken, R. Sprenger, 1998 (Studies in Slavic and General Linguistics). 526 str.

KALSBEEK, Janneke: *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam-Atlanta: GA, 1998 (Studies in Slavic and General Linguistics). 608 str.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Ur. J. Toporišič. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1998. 180 str.

SAKSIDA, Igor: *Ime mi je igra. Antologija slovenskih mladinskih gledaliških iger*. Maribor: Založba Obzorja, 1998. 355 str.

SAKSIDA, Igor: *Slovenska mladinska dramatika*. Maribor: Založba Obzorja, 1998. 211 str.

STOJMENSKA-ELZESER, Sonja: *Pulsirački filologija*: *Teorisko-metodološkite načela na Mihail Bahtin*. Skopje: Kultura, 1997. 120 str.

Studia mythologica Slavica 1/1998. Ur. Monika Kropej, Nikolai Mikhailov. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU; Pisa: Istituto di lingua e letteratura, Universitr degli studi di Pisa, 1998. 316 str.

South Slavic writers since World War II. Ur. Vasa D. Mihailovich. Detroit: Gale Research, 1997. (Dictionary of literary biography; 181). XVII+474 str.

SRŠEN, Janez: *Jezik naš vsakdanji*. Druga, izpopolnjena izdaja. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1998. 210 str.

VIRK, Tomo: *Tekst in kontekst. Eseji o sodobni slovenski prozi*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 1997. 162 str.

Revijo sofinancirajo slovensko Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za šolstvo in šport ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.